

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Odraz bitev u Náchoda a Hradce Králové v roce 1866 v české beletrii

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Karolína Nožičková**
Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Karolina Nožičková**
Osobní číslo: **P16000708**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: **Odraz bitev u Náchoda a Hradce Králové v roce 1866 v české**
beletrii
Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce si klade za cíl shromáždit a uspořádat literární díla zpracovávající téma dvou významných bitev prusko-rakouské války v roce 1866 odehrávajících se ve východních Čechách. Následně bude ve vybraných prozaických titulech sledovat způsoby literárního zpracování těchto historických událostí, jež našly nebývalý ohlas nejenom ve své době. Studentka prostuduje dostupné pramenné materiály i relevantní sekundární literaturu. Použité metody: textová analýza a interpretace primární literatury.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Hradec Králové 1866-1991 Königgrätz. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference. (6. 8. 6. 1991). Díl I. IV. Brno m. [Praha]: b. n. [HÚ ČSA], b. r. [vyd. 1992], 421 s.

KUBŮ, František. Bitva u Hradce Králové 3. července 1866 ve světle místních kronik. Historie a vojenství. Časopis Historického ústavu Československé armády. 40, č. 1, (1991,) s. 327.

Válka 1866 na Náchodsku. Stopami dějin Náchodska 2, sborník Státního okresního archivu Náchod. Náchod 1996, 244 s.

UHLÍŘ, Lubomír. Hellerův román z prusko-rakouské války. Bellum 1866: časopis Komitétu pro udržování památek z války roku 1866, Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 2000, 172 s., 1210-6143, Roč. 9 (11), č. 4 (2000), s. 144163.

HODEK, Břetislav. Případ dávno mrtvých kanonýrů. Praha: Mladá fronta 1997, 229 s.

KÖRNER, Vladimír. Post Bellum 1866. Olomouc: Votobia 1997, 389 s.

NEFF, Vladimír. Sňatky z rozumu. 6. vyd., souborné 4. vyd. Praha:

Československý spisovatel, 1972, 331 s.

Příběhy o vojně 1866: k 110. výročí velmocenského střetnutí, při kterém trpěli a umírali prostí lidé. Hradec Králové: Kruh, 1976, 179 s.

ŠTECH, Václav. Stříbrná věž: dětský román. 2. vyd. Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1928, 164 s.

VACHEK, Emil. Benedek: hra o pěti obrazech. Praha: Sfinx, 1936, 98 s.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2018**

prof. RNDr. Jan Písek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uříšný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D. za vstřícné jednání, trpělivost, cenné rady a připomínky a řadu inspirativních poznámek a konzultací, kterými doprovázela zrod této diplomové práce.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině a příbuzným za podporu a oporu, kterou mi poskytovali během celého mého studia.

ANOTACE

Válka, jež se v českých zemích odehrála v roce 1866 mezi rakouskými a pruskými vojsky, byla jedním z největších válečných konfliktů své doby. Největšími střetnutími byly bitvy u Náchoda a u Hradce Králové. Těmto bitvám byla autory věnovaná velká pozornost již krátce po ukončení prusko-rakouské války. Cílem této diplomové práce je shromáždit, uspořádat a analyzovat alespoň část děl, která se tomuto tématu věnují, a to na základě komparace údajů uvedených v beletrii s reáliemi daného válečného konfliktu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Bitva, Hradec Králové, krásná literatury, Náchod, prusko-rakouská válka, Rakousko-Uhersko, válečná literatura, 1866

ANOTATION

The war that took place in the Czech lands in 1866 between the Austrian and Prussian troops was one of the greatest war conflicts of its time. The greatest encounters were the battles at Náchod and Hradec Králové. These battles have attracted great attention to the authors shortly after the end of the Prussian-Austrian War. The aim of this diploma thesis is to collect, organize and analyze at least part of the works that deal with this topic, based on the comparison of the data presented in fiction with the realities of the given war conflict.

KEYWORDS

Battle, beautiful literature, Hradec Kralove, Nachod, Prussian-Austrian War, Austria-Hungary, war literature, 1866

Obsah

Úvod.....	9
1 Historické pozadí (válka roku 1866, bitva na Brance a bitva u Hradce Králové).....	11
1.1 Události před bitvou.....	11
1.2 Vybavení armád.....	12
1.3 Velení a organizace armád.....	13
1.3.1 Pruská armáda.....	13
1.3.2 Rakouská armáda.....	13
1.3.3 Saská armáda.....	14
1.4 Bitva u Náchoda (na Brance) 27. 6. 1866.....	15
1.5 Bitva u Hradce Králové 3. 7. 1866.....	16
1.6 Výsledek bitev a historické dopady.....	17
1.7 Dnešní památky na bitvu u Hradce Králové.....	18
1.8 Dnešní památky na bitvu u Náchoda.....	19
2 Válečná literatura.....	21
3 Obraz prusko-rakouské války z roku 1866 očima českých autorů krásné literatury.....	25
3.1 Drama.....	36
3.2 Vzpomínky.....	37
3.3 Písně a básně.....	39
4 Interpretace vybraných děl.....	45
4.1 Pavel Albieri.....	45
4.1.1 Zločin.....	45
4.1.2 Na levém křídle.....	50
4.1.3 Utíkejte, Prajzi jdou! Příhody „jednoho ženicha“ na útěku v roce 1866.....	54

4.2	Čeněk Kramoliš.....	60
4.2.1	Z roku 1866.....	61
4.3	Josef Červený.....	66
4.3.1	Jenerál: Črta ze života českého sedláka	66
4.4	Josef Hais Týnecký	69
4.4.1	Šestašedesátník.....	70
4.5	Václav Řezníček.....	74
4.5.1	Poslední selské pozdvižení. Kus historie svou selských vesnic. Jako román z roku 1866. 75	
4.6	Max Leonier	82
4.6.1	Šedesát šest.....	82
4.6.2	Umírání	89
	Závěr	95
	Použitá literatura a prameny.....	97

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá literárním ohlasem několika bitev, které se odehrály na našem území v 19. století. Jedná se o střetnutí prusko-rakouské války v roce 1866, z nichž je nejvíce prostoru věnováno bitvě u Náchoda, svedené dne 27. června 1866, a poté bitvě, k níž došlo 3. července 1866 u Hradce Králové.

Téma jsem si zvolila z několika důvodů, z nichž ten nejdůležitější je fakt, že pokud vím, je to velmi nedokonale probádaná oblast, k níž neexistuje téměř žádná sekundární literatura. Další dva důvody jsou ryze osobní, jednak pocházím z královéhradeckého kraje, kde se bitvy odehrály, k problematice mám blízko i z toho důvodu, že mým druhým studijním oborem je historie. Bitva u Hradce Králové, která byla ve válce z roku 1866 rozhodující, je každým rokem připomínána rekonstrukcí, realizovanou na místech střetu rakouské a pruské armády, přičemž ukázkové bitvy se účastní Poláci, Slováci, Němci, Rakušané, Češi i Američané, což je dokladem povědomí o tomto válečném střetu nejen u nás, kde k němu došlo, ale i v jiných zemích. Zároveň to dokumentuje důležitost „šestašedesáté“ války pro následné politické poměry v Evropě.

Diplomová práce začíná kapitolou o historických souvislostech, ale poté už se věnuje literárněhistorické problematice. Nejprve naznačuje obecné rysy literatury ovlivněné válkami, připomene některá významná díla české i světové literatury a ve stručnosti nastíní vznik termínu válečný román. Základem práce jsou dvě následující kapitoly. První má syntetizující charakter a přináší přehled toho nejdůležitějšího z krásné literatury, co u nás bylo o válce v roce 1866 napsáno. V centru zájmu jsou prozaická díla, povídky, novely a romány, krátce jsou zmíněna i dramata, tituly memoárové literatury, ale také písně, jejichž vznik v souvislosti s touto válkou nelze opomenout nejen pro jejich kvantitu, ale i zajímavou žánrovou pestrost.

Největší pozornost je věnována analýze vybraných děl, na která je pohlíženo z hlediska výběru postav, zobrazení válečného dění a popisu bojiště, polarity reality a fikce a také ideového vyznění z pohledu vypravěče.

Cílem této práce je předložit rozdílné pohledy na válku očima vybraných autorů. Hlavní pozornost je věnována zobrazení přímých bojů, ale také obyčejných lidí v zázemí, kteří představují největší oběti válečných konfliktů. Závěry, jež z práce vyplynou, nelze

přirozeně chápat jako obecně platné pro literaturu reagující na prusko-rakouskou válku, ale mohou naznačit její určité obecné rysy.

1 Historické pozadí (válka roku 1866, bitva na Brance a bitva u Hradce Králové)

1.1 Události před bitvou

Válka 1866 byla krvavou a krutou událostí, při které padlo velké množství řadových vojáků, důstojníků, ale i koní. Největší bojové střetnutí války, bitva u Hradce Králové, bylo druhé největší v 19. století, hned po bitvě u Lipska. Můžeme se ptát, proč k tak krvavé a velké válce vůbec došlo.

Prvotním impulsem byl spor Rakouska a Pruska o správu oblastí Šlesvicka a Holštýnska, které tyto země získaly v roce 1864 ve vítězné dánsko-německé válce. Prusko mělo spravovat Šlesvicko a Rakousko Holštýnsko, ale nebylo možné to realizovat, protože Holštýnsko bylo obklopené pruskými državami, což Rakušanům znemožňovalo přístup na toto území. František Josef I. se snažil s Pruskem uzavřít dohodu o výměně Holštýnska za část Pruského Slezska nebo za Kladsko, které by byly snáze dostupné, avšak pruský ministerský předseda Otto von Bismarck tyto požadavky odmítl. Neshody vedly k dalším sporům, které vyvrcholily v prusko-rakouské válce.

Jednou z hlavních postav prusko-rakouské války byl ministerský předseda Otto von Bismarck, který byl přesvědčen, že je třeba Rakousko odsunout z hlavní pozice v tzv. Německém spolku¹. Podle jeho názoru nejlepší formou, jak toho docílit, byla válka. *Že velký spor ten žádnou jenom diplomatickou výpravou se nevyřídí, bylo mu nade všechno jasno. Na místo politika „mravních výbojů“, kterouž král Vilém dosud sledoval, nastoupila politika ‚krve a železa‘, kteréž byla válka posledním a jediným prostředkem rozhodnutí.*²

Nejprve se do války nechtěly zapojit ani Vídeň a Berlín, avšak během půl roku se názory na řešení této problematiky změnilly. Dne 17. června 1866 vydal František Josef I. válečný manifest, v němž oznámil, že válka „Němců proti Němcům“ je nezbytná. Jsou zde stručně popsány příčiny války, a především se zdůrazňuje, že válku vyvolalo Prusko³. Rakousko mělo podporu několika států Německého spolku, ale jediný kdo Rakousku pomohl, bylo Sasko, ostatní státy žádný vojenský sbor nevyslaly.

¹ Německý spolek což byl politický svazek německých států v letech 1815–1866. Jeho členy byly Rakousko, Prusko, Bavorsko, Württembersko, Hannoversko a Sasko.

² HELLER, Servác. *Válka 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*. s. 11.

³ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 148–153.

Pro Rakousko to ale nebyl jediný boj, který nyní muselo vést. Stála proti němu také Itálie usilující o připojení Benátska, které bylo součástí rakouské monarchie. Spor vyústil ve spojení Itálie a Pruska proti Rakousku a podepsáním spojenecké smlouvy obou zemí 8. dubna 1866.

Jelikož Rakousko muselo bojovat na dvou frontách, byla armáda rozdělena. Jedna její část bojovala v Itálii a druhá na českém území. Na Apeninském poloostrově byla bitva svedena v červnu 1866 u Custozy, kde se podařilo rakouským jednotkám zvítězit. Hlavním místem střetu ale měly být české země.

Rakouské armádě velel polní zbrojmistr Ludwig von Benedek, V minulosti bojoval v Itálii, kde pobyl poměrně dlouhou dobu, a proto byl dobře obeznámen s místními poměry, navíc se mu tam vojensky dařilo. Po dlouhém italském pobytu však náhle obdržel z Vídně dopis, že se má přesunout do Čech, kde má převzít velení rakouské armády proti armádě pruské. K tomu došlo 12. května 1866, tedy ani ne dva měsíce před svedením první bitvy.

Benedek soustředil rakouskou armádu kousek od Olomouce, když však začala pruská armáda pod vedením generála Helmutha von Moltkeho, překračovat hranice v Čechách (u Rumburka, Liberce a u Trutnova a Náchoda), musel na to samozřejmě zareagovat a přesunout svou armádu od Olomouce k Hradci Králové. Zde se také 3. července 1866 strhla rozhodující bitva, již ovšem předcházely bitvy menšího rozsahu, k nimž došlo už koncem června.

1.2 Vybavení armád

Rakouská armáda měla zastaralé zbraně, které se nazývaly předovky, ty se plnily zepředu a voják musel vestoje „naládovat“ patronu, a teprve potom mohl vystřelit. Tyto zbraně měly dlouhý a přesný dostřel.

Pruská armáda měla tzv. zadovky (plnily se zezadu), známé „jehlovky“, které se mohly nabíjet i vleže, což vojákům šetřilo čas a při nabíjení je neměl nepřítel přímo na očích. Stříleli rychleji než rakouská pěchota, ale oblak dýmu jim někdy i častou střelbu znemožňoval. Co se týče jízdy, je nutné připomenout, že rakouská kavalérie byla složena především ze starších a zkušenějších vojáků, kteří byli na bitvy už zvyklí a věděli, co se od nich v boji očekává. Rakouská armáda měla kvalitní děla s drážkovanými hlavními, díky

nimž byli vojáci schopní přesně zamířit. Zároveň měla tato děla delší dostřel než děla s hladkým vývrtem pruské armády.

1.3 Velení a organizace armád

1.3.1 Pruská armáda

Pruské vojsko se skládalo ze tří armád. Vrchního velení vojska se ujal sám korunní princ Vilém I. Pruský a nutno podotknout, že byl velice schopným vojevůdcem, který si potrpěl na výbornou kázeň vojska. Hlavním důvodem, proč se osobně zúčastnil bitvy, byla jeho touha vidět, jak jeho armáda zvítězí nad Rakouskem. Náčelníkem generálního štábu pěchoty byl Helmuth von Moltke. Této pozice se ujal ve svých 70 letech.

Mezi lety 1860–1865 Prusko začalo zvyšovat počet vojáků. Díky tomu mělo 36 pluků pěchoty, 10 pluků jezdeckva a 9 pluků dělostřelectva. Sloužilo zde asi 220 000 mužů. Do vojenské služby museli nastoupit všichni muži starší dvaceti let, muži starší třiceti devíti let byli vojenské služby zproštěni.⁴ Muži, kteří byli v rezervě, museli pravidelně vykonávat cvičení, aby mohli být kdykoli povoláni do boje. Armáda už nespolehala na boj bodáky, ale na palebnou převahu.

Mezi lety 1865–1866 Moltke připravoval strategický plán, jehož smyslem byl překvapivý úder.⁵ Otto von Bismarck Rakousko nepodceňoval, avšak spoléhal na zachování neutrality Ruska a Francie. Zároveň počítal s podporou Itálie. Moltkeho plán byl prosazen 25. května 1866 a spočíval v nasazení většiny vojenských sil proti Rakousku.

Přesuny vojsk započaly mezi 5. a 10. červnem 1866. Do války proti Rakousku bylo nasazeno přes 200 000 mužů a více než 700 děl.

1.3.2 Rakouská armáda

Hlavním velitelem rakouské armády byl jmenován polní zbrojmistr Ludwig von Benedek. Jednalo se o muže velmi schopného. Účastnil se mnoha bitev, například bitvy u Solferina, která mu pomohla dostat se na vrchol.

Rakouská armáda se plně reformovala až v 60. letech 19. století na základě několika změn, které ale bohužel nepomohly Rakousku dosáhnout vítězství nad Pruskem. Až od roku 1868 byla zavedena branná povinnost. Do té doby sice existovala povinná vojenská

⁴ URBAN, Otto. *Vzpomínka na Hradec Králové: (drama roku 1866)*, Praha: Panorama, 1986, s. 173–174.

⁵ RAVIK, Slavomír. *Tam u Králového Hradce*. Praha: Regia, 2001, s. 79.

služba, ale voják nesloužil po celých 8 let, jak bylo stanoveno zákonem. Osmileté služební období se vztahovalo pouze na příslušníky jízdy.

Pěchota sloužila 1–3 roky a ostatní členové armády 3 roky. Docházelo i k tomu, že v době míru odcházel voják hned po vycvičení zpět domů na trvalou dovolenou, přičemž byl po dobu dvou let evidován jako záloha.⁶ Z vojenské služby bylo možné se vykoupit, což však vedlo k nedostatku vojáků v záloze. Ani vzdělání členů armády nebylo příliš dobré. Pouhých 30 % členů armády dokázalo číst a psát.

Strategie armády během střetnutí byla velmi podceněna, neboť postupoval dlouhý řetěz pěchoty. Tento řetěz příliš nespolehal na střelbu, ale na útok bodáky. Tento typ boje byl značně zastaralý, uplatňoval se během konfliktu s Francouzi v rámci italské války za nezávislost.

V roce 1865 představil arcivévoda Albrecht svůj vojenský plán založený na dvou frontách, kdy jedna měla být v Čechách a druhá u Olomouce. Ve vhodnou chvíli měly armádní sbory přejít do ofenzivy. Nakonec se František Josef I. přiklonil k jinému vojenskému plánu, a to k návrhu podmaršálka Heniksteina, který spojoval vojenskou a politickou strategii dohromady. Rakousko mělo vystupovat jako napadený stát a ne jako stát, který napadl.⁷

Rakouská armáda byla mobilizována 10. června 1866, tehdy se měla přesunout do severních Čech, avšak opozdila se a přesun začal až 17. června.⁸

1.3.3 Saská armáda

Jediným státem, který se připojil na stranu Rakouska v prusko-rakouské válce, bylo Sasko. Celé saské armádě velel král Albert Saský.

Spojenectví Rakouska a Saska bylo dojednáno v Drážďanech 12. června 1866 Friedrichem von Beckem. V Sasku byla zavedena branná povinnost na 6 let pro všechny muže ve věku vyšším 20 let.⁹ Zkušenosti saská armáda nasbírala při tažení na Šlesvicko a Holštýnsko v roce 1849 a při krymské válce roku 1856.

⁶ TUHÝ, Bohumír. *Armády Rakouska, Saska a Pruska ve válce 1866: Organizace, výzbroj, výstroj*. Hradec Králové, 1990, s. 6.

⁷ URBAN, Otto. *Vzpomínka na Hradec Králové: (drama roku 1866)*. Praha: Panorama, 1986, s. 160–162.

⁸ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 204.

⁹ TUHÝ, Bohumír. *Armády...*, s. 11.

1.4 Bitva u Náchoda (na Brance) 27. 6. 1866

O bitvě se můžeme dočíst jako o bitvě u Náchoda, Vysokova, Václavic či na Brance. Odehrála se 27. čer. 1866 a byla prvním velkým střetnutím mezi pruskou a rakouskou armádou.

Bitvy se účastnil pruský V. armádní sbor, kterému velel generál Karl von Steinmetz. Tento sbor obsadil výšiny na Brance nad Náchodem, jelikož nebyly chráněny rakouskou armádou a byly strategicky výhodným místem.

Na straně rakouské byl VI. armádní sbor, kterému velel podmaršálek Vilhelm von Ramming, který o svém nepříteli nevěděl a postupoval s čtyřmi brigádami od Opočna přes Nové Město nad Metují k Šonovu a Provodovu až na úpatí výšiny Branka.¹⁰

Početně bylo střetnutí velmi vyvážené, na pruské straně bylo 28 400 mužů a na straně rakouské dosahoval počet vojáků 27 150.

V 8:45 hodin zaútočil z nevýhodného postavení rakouský generálmajor Hertweck na evangelický kostel a na osadu Václavice. Kostel i se hřbitovem se rakouskému vojsku podařilo obsadit a postupovalo na osadu, kde byl útok rakouské brigády odražen pruskou palbou a pouze myslivecký prapor pronikl až ke kostelíku, kde čekal na rakouské posily. Zbytek Hertweckovy brigády ustupoval zpět k Šonovu.

Okolo 11. hodiny zaútočil rakouský plukovník Jonák s částí ustupující Hertweckovy brigády na Václavice a na lesík, který se dnes nachází nad nádražím. Připojila se i brigáda generála Rosenzweiga, která podpořila útočící formace. Prusové v tento okamžik ustoupili, protože byli překvapeni brigádou, která se připojila k rakouskému pluku. Ustoupili až na okraj návrší. K celkovému obratu došlo až ve chvíli připojení hlavních sil k pruskému V. armádnímu sboru. Poté následoval ústup rakouské armády.¹¹

Součástí tohoto boje byla i jezdecká bitva u Vysokova, která byla rozpoutána okolo 11. hodiny. Střetla se v ní brigáda pruského generála Wnucka, který měl 1 350 jezdců, a rakouská brigáda pod velením generála Solmse, který měl pod svým velením 660 jezdců. Tato srážka byla velmi krátká, ale zároveň velmi krvavá. Trvala pouhých 35 minut, během

¹⁰ *Bitva u Náchoda* [online]. Náchod [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

¹¹ URBAN, Otto. *Vzpomínka ...*, s. 213–225

nichž zemřelo 150 mužů a 200 koní na rakouské straně a 179 mužů a 119 koní na straně pruské.¹²

Celý boj skončil okolo 16. hodiny, kdy se VI. rakouský armádní sbor rozhodl ustoupit k České Skalici. Tam byl následujícího dne, tedy 28. června, sveden další boj. Příčinou neúspěchu rakouské armády nebyla pouze palebná převaha pruských jehlovek, ale neznalost terénu ze strany rakouské armády, nepřesné informace o rozmístění a pohybech protivníků, a především nevýhodné počáteční postavení rakouských sborů na úpatí výšiny Branka. Negativní roli sehrála i špatná vzájemná koordinace bojových družstev.

Celkové ztráty v tomto střetnutí dosahovaly na rakouské straně 232 důstojníků, 5487 mužů a 432 koní. Na pruské straně byly ztráty nižší: 62 důstojníků, 1060 mužů a 222 koní. V tomto počtu jsou jak mrtví a ranění, tak i zajatí a nezvěstní.¹³

Mezi 27. červnem, kdy byla bitva u Náchoda, a 3. červencem, kdy se strhla bitva u Hradce Králové, došlo k několika dalším střetnutím. Zmíňme jedinou vyhranou bitvu Rakouska u Trutnova. Další střety skončily porážkou rakouské armády, jednalo se o bitvy u České Skalice, u Mnichova Hradiště, u Dvora Králové, u Svinišťan a u Jičina.

1.5 Bitva u Hradce Králové 3. 7. 1866

O této bitvě se můžeme dočíst jako o bitvě u Hradce Králové, ale také u Sadové nebo na Chlumu. Pravdou je, že ke střetnutí nedošlo jen na jednom místě, ale že postupovala. My se budeme zabývat tou největší (druhou největší bitvou na našem území 19. století, bojovalo zde téměř 440 000 mužů) a asi nejznámější z nich. Tedy střetnutím u Hradce Králové, které se odehrálo 3. července 1866. Jednalo se o rozhodující střetnutí mezi rakouským císařstvím a pruským královstvím, které bylo vyvrcholením prusko-rakouské války.

Bitva začala v ranních hodinách. Zpočátku byly síly téměř vyrovnané, rakouská armáda měla velmi kvalitní děla, kterými odolávala u vesnice Lípa. Pruská armáda měla velmi účinné nové pušky, známé též jako zadovky. V dopoledních hodinách nebylo jasné, jak si která armáda stojí.

¹² *Bitva u Náchoda* [online]. Náchod [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

¹³ Tamtéž.

Chvílemi to vypadalo, že rakouská armáda má mírnou přesilu nad pruskou armádou. To se ale změnilo, když se dva sbory zcela nesmyslně zapojily do boje o les Svíb, což byl jeden z největších omylů této bitvy. Když totiž bojovaly u Svíbu, došlo ke změně formace, a tyto sbory pak nemohly být na jiném místě, kde na ně Benedek spoléhal. Po této chybě nabrala bitva zcela jiný směr. Pruské armádě se podařilo obejít rakouskou armádu a obsadit vesnici Chlum, která se nacházela kousek od Benedekova postavení.

Benedek nejprve nemohl uvěřit tomu, že je na jeho armádu vedena palba z Chlumu, proto se sám jel o situaci přesvědčit. K Chlumu ovšem kvůli ohromné palbě nedojel a musel se vrátit zpět. Situace se stala pro Rakousko velmi vážnou, vojáci se museli přeskupit a útočit na Chlum, který se nacházel na návrší. Museli tedy střílet do kopce.

Právě v tuto chvíli se ukázalo, jak špatným tahem byl boj o Svíb. První útok rakouské armády na Chlum byl totiž úspěšný, ale bylo třeba podpořit rakouskou armádu v dalším obléhání Chlumu. A k tomu měly posloužit sbory, které byly ve Svíbu. Než se stihla rakouská armáda sjednotit a posbírat sbory, které ještě měla, byl už Chlum plný pruských jednotek, jež začaly pálit. Tím bylo zmařeno velké množství životů a rakouské armádě nezbylo nic jiného než se za krytí jezdeckva a dělostřelectva stáhnout.¹⁴

Během ústupu došlo ještě k bitvě u Střezetic. Ta byla druhou největší jezdeckou bitvou v 19. století. Střetnutí trvalo pouhou půlhodinu, ale zahynulo zde 1613 vojáků a 2094 koní.

1.6 Výsledek bitev a historické dopady

Bitvu vyhrála pruská armáda, která měla mnohem menší ztráty: 2000 mrtvých, 300 pohřešovaných, 7000 raněných mužů, 1000 zahynutých koní.

Ztráty rakouské armády byly obrovské: 5700 mrtvých, 7500 pohřešovaných, 7500 raněných, 22000 zajatých mužů a 6000 zahynutých koní. K těmto číslům musíme ještě připočítat ztráty saské armády, které čítaly 130 mrtvých, 430 pohřešovaných, 900 raněných a 130 padlých koní.¹⁵

Často se můžeme dočíst, že pruské vítězství bylo způsobeno lepší výzbrojí pruské armády, což je však poněkud zjednodušený výklad. Je pravda, že pruská armáda měla lepší

¹⁴ RÁJA, Jan. *Bitva u Hradce Králové: 3. července 1866* [online]. [cit. 2017-11-21]. Dostupné z: <http://www.bellum.cz/bitva-u-hradce-kralove.html>

¹⁵ Památník bitvy 1866 na Chlumu. *1866: Bitva u Hradce Králové* [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://www.chlum1866.cz/bitva-u-hradce-kralove-0>

ruční zbraně, ale rakouská armáda měla mnohem kvalitnější děla, která v bitvě nejednou pomohla, takže bychom mohli říci, že výzbroj armády nebyla nejdůležitější. Rozhodující byl ale boj zblízka, v němž rakouská armáda selhala. Stejně tak měla i špatnou organizaci velení vojska.

Bitva skončila vyjednáváním v Mikulově a podepsáním mírové smlouvy v Praze 23. srpna 1866. Mírová smlouva potvrdila rozpuštění Německého spolku a vytvoření Severoněmeckého spolku pod hlavním vedením Pruska. Rakousko přišlo o možnost jakkoli zasahovat do dění v Německu, ztratilo své postavení, muselo se vzdát nároku na Holštýnsko ve prospěch vítězné strany a ztratilo Benátsko, které bylo připojeno k Itálii.

Rakouská porážka vedla i k neklidu uvnitř země hlavně národnostního rázu. Došlo k dalšímu oslabování moci Františka Josefa I. V roce 1867 bylo utvořeno Rakousko-Uhersko, dualitní stát, v němž Uhersko získalo autonomii. Toto tzv. vyrovnání napomohlo ke stabilizaci země, avšak požadavky na autonomii začaly vznášet i slovanské národy.

1.7 Dnešní památky na bitvu u Hradce Králové

V okolí vesnic Probluz, Přím, Chlum, Sadová, Lípa a přímo v těchto obcích se nachází množství pomníků, které připomínají hrůzy této krvavé bitvy. V první řadě nesmíme zapomenout na alej mrtvých v lese Svíb, pískovcové mauzoleum s kaplí na Lípě, kříž na Chlumu, chlumský hřbitov, Baterie mrtvých, ossárium na Chlumu a mnoho dalších.

Aby lidé nezapomněli, koná se v obci Chlum první neděli v červenci na kopci Kavkaz ukázková bitva, která připomíná událost, útrapy vojáků, ale také bezmoc a nepředstavitelnou bolest a utrpení. Při této příležitosti lidé navštěvují památky, které v okolí dodnes stojí. Památky se stále udržují a restaurují.

V obci Sadová se nachází restaurace „U kanonýra Jabůrka“, na jejíchž zdech si návštěvníci mohou povšimnout výjevů z bitvy 1866. Jedná se o kresby doprovázené slovy z písně o kanonýrovi, který se nechtěl v boji vzdát a stále bojoval, i když přišel o obě ruce a další části těla.

V obci Chlum se nachází Muzeum bitvy 1866, kde si mohou návštěvníci prohlédnout repliky zbraní, ukázky stravy, popřípadě zhlédnout film, který zachycuje útrapy umírajících vojáků. Co se týče ukázek stravy, jsou zde k vidění plastové repliky skutečných jídel. Vystaveny jsou například atrapy potravin, jako jsou chleba nebo maso, v měřítku a množství, jaké vojáci dostávali.

V obci Střezetice byl v roce 2016 odhalen nový bronzový Pomník jezdecké srážky u Střezetec k jejímu 150. výročí. Má připomenout velké množství koní padlých v bitvě odehrávající se v blízkosti této obce. Během půlhodinové srážky jich zahynulo celkem 2094. Bronzový pomník vytvořil sochař Petr Novák z Jaroměře a představuje loučení jezdce se svým umírajícím koněm.

Pomníků a památníků je v této oblasti skutečně velké množství. Nesmíme zapomenout ani na pomníky v Račicích nad Trotinou, v Hoříněvsi (v bažantnici a u lip), ve Svíbu, v Sadové, v Holé, v Mokrovousech, v Dlouhých Dvorech, v Dohaličkách, ve Mžanech, ve Všestarech, v Rozběřicích, v Čistěvci, v Nedělišťích a v mnoha dalších vesnicích, kde padli rakouští i prusí vojáci.

1.8 Dnešní památky na bitvu u Náchoda

Na vrcholu kopce Branka můžeme nalézt pomník jezdecké bitvy, která se udála 27. června. Pomník je vytvořen ze žuly a má tvar jehlanu. Autorem je sochař Johann Eduard Tomola a byl slavnostně odhalen k třicátému pátému výročí bitvy. Dominantní je ležící lev, pod kterým se nachází pamětní tabule. Před pomníkem je na pískovci napsáno: *Prosí se za ochranu památky našich udatných synů.*¹⁶

V obci Vysokov nalezneme takzvaný zeměbranecký kříž, který byl zhotoven na návrh pruské princezny. Jeho slavnostní odhalení proběhlo v červenci 1868. Na pomníku jsou napsána jména důstojníků, kteří jsou zde pochováni, ale pomník má být poctou všem pruským důstojníkům a poddůstojníkům padlým v těchto místech. V obci je k vidění i pomník polního myslivce symbolizující myslivce, kteří dokázali zdržet postup pruských jednotek až do příchodu pomocných rakouských sborů. Pomník polního myslivce patří k nejcennějším z uměleckého hlediska. Autorem návrhu, při jehož realizaci asistoval také J. V. Myslbek, byl sochař Quido Kocián.

V obci Václavice se nachází pomník rakouského praporu polních myslivců číslo 25. Na vrcholu pískovcového podstavce je umístěna obrovská orlice s roztaženými křídly, pod níž je pamětní deska s nápisem připomínajícím bitvu, která se zde odehrála. V této obci došlo k nejkrvavějšímu střetnutí u evangelického kostelíka, u něhož nalezneme pomník ve tvaru kvádrů. Na jeho vrcholu je umístěna vojenská čepice a nápis 1866. Již roku 1868 byl odhalen mramorový obelisk na počest 6. rakouského sboru.

¹⁶ Pomník jezdecké bitvy na Brance.

V Dobeníně je katolický kostelík, na jehož vratech nalezneme pamětní ceduli se slovy: *V červnu 1068 se konal památný sněm na Dobeníně. V červnu r. 1866 zuřila v těchto místech krvavá bitva mezi vojskem pruským a rakouským.*¹⁷

Další památníky a pomníky nalezneme ve Smiřicích, Svinišťanech, České Skalici, ale i v Náchodě. V České Skalici je vojenský hřbitov, o který se stará českoskalická historická jednotka. Tento hřbitov navštívil sám císař František Josef I., který se poklonil padlým a zde pochovaným vojákům.

¹⁷ Pamětní deska na vratech kostela.

2 Válečná literatura

S pojmem válečný román se setkáváme až po 1. světové válce, avšak válečná tematika se v literatuře objevila už mnohem dříve, například v období romantismu v románech Waltera Scotta (1771–1832) *Waverley* (1814), *Rob Roy* (1817), *Pověst o Montrosovi* (1819) nebo *Ivanhoe* (1819), které se vesměs týkají bojů skotských horalů za samostatnost, či v prózách ruských autorů *Kapitánská dcera* (1836) od Alexandra Sergejeviče Puškina, *Taras Bulba* (1836) od Nikolaje Vasiljeviče Gogola, nebo *Konrád Wallenrod* (1828) a *Pan Tadeáš* (1834) od Poláka Adama Mickiewicze, což jsou všechno vesměs kratší prózy. V éře realismu se objevily první romány, z nichž nejslavnější zřejmě bude románová epopej *Vojna a mír* (1869) od Lva Nikolajeviče Tolstého (1828–1910), odehrávající se v době napoleonských válek. Z jeho tvorby je však nutno uvést aspoň ještě mistrovskou novelu *Hadži Murat* (1912), sledující boje Čěčenců za nezávislost na carském Rusku. Nelze nezmínit Emila Zolu (1840–1902) a jeho román *Rozvrat* (1892), který pojednává o prusko-francouzské válce v letech 1870–1871, nebo významného polského romanopisce Henryka Sienkiewicze (1846–1916) se dvěma jeho rozsáhlými tituly. První z nich je historická trilogie *Ohněm a mečem* (1884), *Potopa* (1886), *Pan Wołodyjowski* (1888), zobrazující boje Poláků proti kozákům během ukrajinského Chmelnického povstání, později také proti Švédům a Turkům. Jeho nejznámějším válečným dílem jsou *Křižáci* (knižně 1900), zachycující období rozhodujících střetů polského vojska proti Řádu Německých rytířů. Vrcholem románu je popis významné bitvy u Grunwaldu, kde došlo k zásadní porážce křižáků polsko-litevskými vojsky. Uvedená díla jsou jen zlomkem toho, co bylo válečnými střety inspirováno, což dokazuje, že tato tematika nebyla literaturou nikdy opomíjena.

Už tyto prózy naznačily širší záběr, jakou se literární tvorba o válce může ubírat, od projevů nacionalismu, hrdinství a patriotismu až k protiválečné tematice, tedy ke kritice a odsudku války.¹⁸ Spisovatelé tvořili svá díla jako výraz protestu proti krutosti, válku vnímali jako nesmyslnou, avšak ve svých dílech oslavovali hrdinství a statečnost mužů, kteří byli nuceni bojovat. U vojáků často zdůrazňovali odvahu, přátelství, solidaritu, ale i vlastenectví, když bránili svou vlast, kterou nechtěli vydat do rukou nepříteli. Na druhé straně jsou ve válečných dílech zobrazovány i opačné vlastnosti, jako je strach, zbabělost či kolaborace. Hlavní hrdinové se pod vlivem okolností často proměňují,

¹⁸ HRABÁK, Josef. *Čtení o románu*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 267.

přičemž škála těchto proměn je velmi široká, často pod vlivem jednoho extrémního zážitku. Některá díla sledují i návrat vojáků domů, kde se nedokázali zapojit do běžného života, protože se změnily jejich hodnoty i morálka. Existují díla, která paralelně ukazují nejen život na frontě, ale i v zázemí, kde sledují dopady války na jeho fungování.

Autorský přístup k tématu války může být různý. U dokumentárního přístupu je válka zobrazena jako historická událost, jsou zde uvedena fakta, přesná data jednotlivých událostí i skutečné konkrétní osobnosti, které se na událostech podílely. Ve společenskokritickém přístupu je kladen důraz na to, jak reaguje společnost na válku. Zajímají nás její postoje a reakce a podle nich si můžeme utvořit vlastní názor a pohled na skutečnost, která je v díle zobrazena. Apelativní přístup poukazuje na dopady a následky, které se ve válce i po ní projevují například nedostatkem jídla, nemocemi a různými osobními a rodinnými tragédiemi, společenským a kulturním úpadkem obyvatelstva apod. Ve všech případech se na válku nahlíží jako na konflikt, který se nesmí opakovat.

Uznávaným dílem s válečnou tematikou, prvním z řady těch, o nichž se oficiálně začalo hovořit jako o válečných románech, je *Oheň* od Henriho Barbusse. Toto dílo bylo velmi úspěšné už v době svého vydání v roce 1916. Román byl napsán v zákopech a původně vycházel časopisecky. Velmi brzy byl přeložen do španělštiny, němčiny, angličtiny, češtiny a dalších jazyků.

O 1. světové válce psala i skupina anglicky píšících autorů, kteří se narodili kolem roku 1900 a byli jejími přímými účastníky, podobě jako Barbusse. Díla těchto spisovatelů často nesou autobiografické prvky, které autoři promítli do pocitů vojáků zhruba stejně starých jako sami autoři, tedy mladých chlapců. Ti z nich, kterým se podařilo vrátit se z fronty domů, byli svými zážitky natolik poznamenáni, že se jen velmi těžko začleňovali do chodu společnosti a často hledali smysl života. Známým představitelem skupiny těchto autorů označovaných jako ztracená generace byl Ernest Hemingway se svým románem *Sbohem, armádo* (1929), kde jsou zaznamenány autorovy osobní zkušenosti z italské fronty, nebo dalším románem *Fiesta* (1926), jehož hlavní hrdina je typickým nositelem pocitů navrátilců z bojišť první světové války. Dalším autorem byl William Faulkner a jeho román *Vojákův žold* (1926), který popisuje návrat psychicky i fyzicky zmrzačeného vojáka z 1. světové války, nebo ceněný protiválečný román *Báj* (1954), v němž se vypravěč na pozadí vzpoury francouzských pěšáků snaží najít odpověď na otázku po

příčině válek. Z příslušníků ztracené generace je třeba ještě uvést Johna Dos Passose a jeho román *Tři vojáci* (1921), který je silně antimilitaristický. Autor díla vyprávěného třemi vojáky odlišného společenského zařazení chtěl ukázat, jak různě může válka své účastníky ovlivnit.

Jedním z nejslavnějších románů o první světové válce se jmenoval *Na západní frontě klid* (1929). Jeho autor Erich Maria Remarque v něm vyprávěl osudy sedmi studentů, kteří se dobrovolně přihlásili na frontu, ale pouze jeden z nich se vrátí domů. V roce 1931 napsal Remarque román *Cesta zpátky* navazující na ten předešlý a pojednávající o osudech vojáků vracějících se z války domů do normálního života.

První světová válka našla v literatuře obrovský ohlas. Děla, která ji reflektují, vznikly desítky a nejdeme je v literární tvorbě všech národů, které se této tzv. velké války zúčastnily. A právě ona masovost vedla k tomu, že až po první světové válce se začal válečný román považovat za nový literární žánr.

Jedním z prvních českých autorů věnujících se válečné tematice v naší literatuře byl Alois Jirásek, který své první takto zaměřené povídky publikoval už v polovině sedmdesátých let 19. století (např. *Host*, 1875; *Ztracenci*, 1875; *Turečkové*, 1876; *Felice Tankredo*, 1876 a mnohé další). Jeho povídky, které označoval jako vojenské, se vztahují k husitským, slezským či tureckým válkám, k válce třicetileté nebo prusko-rakouské z roku 1866. Později se pustil i do románů a románových cyklů zobrazujících období husitských válek a jejich doznívání. Znamé jsou romány *V cizích službách* (1883), *Proti všem* (1893) nebo románovou trilogii *Bratrstvo* (1900–1909).

Pokud jde o ohlasy první světové války, najdeme je v hojné míře i v české literatuře. Světoznámým českým protiválečným románem jsou čtyřdílné nedokončené *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1923) od Jaroslava Haška, který byl přímým účastníkem války. Román je označován jako humoristický, ale zároveň je to satira namířená na rakouský militarismus. Dále je třeba zmínit Vladislava Vančuru s jeho románem *Pole orná a válečná* (1925), v němž je kontrastně zobrazen život na frontě a v zázemí. Autor poukazuje na to, jak se vlivem války proměňují lidské charaktery. Plánovaná válečná pentalogie *Okresní město, Hrdinové táhnou do boje, Podzemní město a Vyprodáno* od Karla Poláčka z druhé poloviny 30. let, z jejíž poslední části zbylo jen torzo, je na prvním místě vynikající studií měšťáka a jeho schopnosti adaptovat se na jakoukoliv situaci, i v extrémních podmínkách války. K tomu nejlepšímu z české literatury

o první světové válce řadíme i prozaický soubor Jaromíra Johna *Večery na slavníku* (1930), kde autor na osudech prostých vojáků často s humorem dokládá jejich každodenní strasti, včetně stesku po domově, ale také jejich odvahu a hrdinství.

Specifickou součástí české literatury o 1. světové válce je tzv. legionářská literatura, která zobrazuje působení československých legií v Rusku, Francii a Itálii. Autoři této literatury legiemi prošli a zažili situace, o kterých později psali. Jsou to například: Rudolf Medek, Josef Kopta či František Langer. Většina děl s legionářskou tematikou, jejichž žánrové složení je velmi pestré (romány, novely, verše, povídkové soubory, ale i divadelní hry a knihy pro děti), těží z bojů na ruské frontě.

3 Obraz prusko-rakouské války z roku 1866 očima českých autorů krásné literatury

České země v době války 1866 nebyly samostatné, byly součástí velkého celku Rakouska-Uherska, jednalo se tedy o mnohonárodnostní monarchii, které vládl František Josef I. Česká literatura byla v tomto ohledu specifická. Naši autoři o ní píší jako o cizím boji, k němuž došlo na českém území. Nejednalo se o válku ve jménu českých národních zájmů a tyto postoje jsou v dílech českých autorů občas patrné, když se dočítáme o lidech, kteří do války nechtěli, protože ji nepovažovali za svou. Jinak je prusko-rakouská válka zobrazena v německé literatuře, kde se píše hlavně o německých úspěších.

Válka v roce 1866 byla prvním velkým válečným konfliktem, k němuž došlo na území Čech, a proto zaujala poměrně velké množství spisovatelů. Ti se však v zobrazování válečných událostí lišili, už jen z toho důvodu, že někteří z nich byli jejich očitými svědky, a jiní psali na základě toho, co pouze zaslechli, ať už od přímých svědků, nebo zprostředkovaně. Pokud je nám známo, nikdo z těch, o jejichž pracích píšeme, nezaznamenali vzpomínku přímého účastníka bojů. Obecně je třeba konstatovat, že všichni se snažili podat svědectví nejen přímo o vojenských střetnutích, ale často zobrazují jejich dopad na obyčejné venkovské obyvatelstvo, které bylo válkou v roce 1866 silně poznamenáno. Nejen tím, že místní byli nuceni poskytnout válčícím vojákům přístřeší a zároveň je i živit, horší je, že válka zničila jejich příbytky, mnohdy tak, že po ní se neměli kam vrátit. Některé z próz se zabývají negativním vlivem války na mezilidské vztahy, které často nenávratně rozbila. Někdy byl její efekt opačný. Společným znakem všech děl s válečnou tematikou je snaha o pravdivé zobrazení skutečnosti bez přikrašlování či obecně jakéhokoliv zkreslování.

Již bylo řečeno, že prusko-rakouská válka byla největším vojenským střetnutím, které se odehrálo na území Čech a Moravy. Tato historická událost byla několikrát popsána a zhodnocena z pohledu historiků, je zapsána v místních kronikách i ve vzpomínkách pamětníků. Ovlivnila anonymní tvůrce kramářských písní a lidových popěveků a stala se zdrojem pro literární díla krásné literatury. O válce byly napsány romány, povídky, básně i dramata. Právě ohlasy v krásné literatuře náš přehled začneme, písním se více věnujeme až v závěru této kapitoly.

Zřejmě první povídkou s námětem z války prusko-rakouské je *Host* od Aloise Jiráska. Povídka byla napsána někdy mezi lety 1875–1877 a poprvé byla publikována v „Poslu z Prahy“ v roce 1878. Byla přeložena i do polštiny a po svém prvním uveřejnění byla vydávána opakovaně. Vzhledem k tomu, jak je napsána, není pochyb o tom, že Jirásek válku v roce 1866 sám zažil a čerpá ze svých vzpomínek.

Děj povídky začíná ráno 27. června 1866 na místě, které není jmenováno, avšak vypravěč o něm hovoří jako o „našem“ městečku. Můžeme se domnívat, že se jedná o Hronov na Náchodsku, Jiráskovo rodiště. Vypravěč se setkává s pruským vojákem, který je polské národnosti. Baví se spolu o válce, o literatuře, o Slovanech, kteří budou stát proti sobě ve válce, která není vedena pro jejich zájmy. *Stiskli jsme sobě ruce jako dávní známí, jako přátelé. Vždyť jsme byli z jedné velké rodiny slovanské a nic nevěděli jsme o hněvu, zášti a sporech, jež vzbuzovaly válku bratří s bratřími.*¹⁹ Vypravěč a voják si jsou vzájemně sympatičtí, jak ve svých zálibách, tak i v tom, že se oba cítí být Slovany a ani jednomu se příliš nezamlouvá, že ve válce budou stát příslušníci obou národů proti sobě. Není to tedy jen válka Prusů proti Rakušánům, ale i válka Čechů proti Polákům.

Když voják odchází do bitvy, vypravěč o tom píše: *Hosta Poláka dlouho jsem nemohl pustiti z mysli. Tak mladý, sličný člověk, tak ušlechtilé, po vznešeném bažící duše! Zajde-li...*²⁰ Vidíme, že vypravěč ho nepovažuje za svého nepřítele, ale za dobrého člověka, je mu líto, že tak vzdělaný člověk musí jít do války, během které může zemřít. Nazývá ho dokonce i svým přítelem.

Když se rozhořel boj, lidé se báli o svou budoucnost, báli se i toho, co se stane, pokud Prusové prohrají. *Lidé byli polekáni. Dvě hodiny od městečka zuří boj; což budou-li Prušáci poraženi, budou-li ustupovati. Zapálí vše cestou. Tak se děsili.*²¹ O několik dní později vypravěč nachází na náchodském bojišti svého hosta mezi padlými. *„Můj bože! Znáám je – to Koronského hodinky –“ ihned sklonil jsem se k mrtvému. Seržant jej právě obrátil. Setřel jsem mu hlínu s obličeje. Oh, smutná jistoto! Můj host, můj přítel!* –²² Byl pochován s rakouským vojínem a mnoha dalšími do společného hrobu. *Stál jsem nad hrobem se svými krajany, oči se mi zalily slzami.*²³

¹⁹ JIRÁSEK, Alois. *Host*. In.: *Z různých dob: povídky a obrázky*. 5. vydání. Praha: J. Otto, 1919. s. 87.

²⁰ Tamtéž, s. 90.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž, s. 94.

²³ Tamtéž.

Závěrečná slova povídky jsou: *Dnes již tělo mého hosta v popel obráceno. Krev jeho na hodinkách zaschla, a ručičky ukazují stále na půl čtvrtou, kdy šlechtitý Polák dokonat.*²⁴

Doplňme, že Jirásek podle svých vzpomínek opravdu procházel bojiště u Náchoda a nejdéle postával u hrobu na Brance, v němž byl pochován pruský voják, který u Jirásků v Hronově přespal z 26. na 27. června 1866.²⁵ V povídce ale vypravěč o noclehu nic nepíše, v ní se s Polákem jen na chvíli sešel, když polští vojáci odpočívali u řeky. Povídka a realita, která setkání inspirovala, byly částečně odlišné. Jirásek chtěl zdůraznit, že ve válce často proti sobě stáli lidé, kteří si byli blízcí. Je možné, že tím reagoval na manifest Františka Josefa I. z 17. června 1866, ve kterém císař píše o této válce jako o „válce Němců s Němci“. Zcela ovšem opomněl, že ve válce byli i příslušníci jiných národností, například Češi, Poláci nebo Maďaři.

Další Jiráskova povídka, která čerpá námět z války v roce 1866, se jmenuje *V ohni*. Poprvé byla publikována v „Pokroku“ v roce 1879 a později i knižně. Námět vychází z reálných zážitků, nikoli Jirásků nebo jeho rodiny, ale rodiny Sochorových, kteří žili v Šonově, vesnici mezi Náchodem a Novým Městem nad Metují. Povídka tematicky nezabírá samotné válečné události, ale sleduje jejich dopad na obyvatele místa, kde došlo k bojovému střetu. Válka je zde vnímána jako prostředek, díky kterému se členové rodiny protagonistů, kteří se jmenují Syroví, semknou, více si vzájemně porozumí a dokážou spolu jednat lépe, než jak tomu bylo před válkou.

V Jiráskově díle se s bitvami u Náchoda a u České Skalice setkáváme ještě ve dvou knihách. První má název *Orlické hory. Stěny* a byla V. svazkem rozsáhlého cyklu vlastivědných publikací nazvaného *Čechy*, jehož vydavatelem byl Jan Otto. Druhou jsou již zmíněné autorovy memoáry, nazvané *Z mých pamětí*, v jejichž prvním díle zmiňuje setkání s polským vojákem, který byl jednou z hlavních postav zmíněné povídky *Host*.

V sedmdesátých letech 19. století publikoval také Pavel Albieri, nejprve časopisecky a potom knižně. Na Náchodsku se odehrávají dvě jeho novely: *Zločin* a *Na levém křídle*, které pocházejí ze souboru nazvaného *1866. Vojenské novely ze sedmidenního tažení*. V té první se ocitneme 27. června 1866 na novoměstském náměstí, kde se zastavila jedna rakouská kolona. Místní stařec zde osloví důstojníky, aby je upozornil na to, že se mohou

²⁴ Tamtéž, s. 95.

²⁵ Viz. JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí*.

nepozorovaně dostat k pruským jednotkám v braneckém lese. Na jednoho z důstojníků jeho řeč působila věrohodně, proto se vydal spolu se svým pobočníkem na průzkum cesty, na kterou stařec upozornil. Zde však pobočník důstojníka zastřelí, protože usiloval o důstojníkovu ženu, a navíc si chce připsat zásluhy svého nadřízeného pro sebe. Jeho naděje se ale nevyplní, protože výstřel přivolal pruskou hlídku, která rozhodla o jeho osudu. Byl oběšen na větvi nad bažinou, která měla následně pohltit jeho tělo. Poslední slova povídky jsou: *Ta Branka se vymstila na rakouském vojsku!*²⁶ Povídka spekuluje o možnosti jiného vývoje bitvy u Náchoda. Kdyby důstojník nebyl zavražděn a došlo by k uskutečnění jeho plánů, nemusela být rakouská armáda poražena.

Povídka *Na levém křídle* se odehrává během bitvy u České Skalice především u zámku v Ratibořicích, kde bojovalo levé křídlo rakouské armády – od toho nese povídka svůj název. Setkáváme se zde s dívkou, která doprovází invalidního otce svého milence a jeho vnuka, kteří prchají před Prusy. Prchající se stanou svědky střetu pruských kyrysníků s rakouským levým křídlem. Rakušané jsou donuceni k ústupu, z něhož se stane úprk. Dívka mezi prchajícími Rakušany uvidí svého milého a zavolá na něho, ten škulne otěžemi, jeho kůň se postaví na zadní, což způsobí vojákův smrtelný pád. Stařec dívku prokleje. Ona svého milého pohřbí a spáchá sebevraždu, beznohého děda zasáhne granát. Jediný, kdo přežije, je malý vnuk, kterého se ujme rakouský důstojník.

Dalším válečným dílem Pavla Albieriho je povídka, jež byla vydána nejprve časopisecky a později jako kniha s názvem *Utíkejte, Prajzi jdou* a podtitulem *Příhody „jednoho ženicha“ na útěku v roce 1866*. Povídka má humoristické pojetí. Je stylizována jako vzpomínky náchodského sedláka, který je předal redaktorovi, a ten je následně vydal pod svým jménem. Děj povídky se odehrává nejen během války, ale i před ní, a přestože se jedná o povídku, dochází tu k vývoji povah hlavních hrdinů. Hlavní postavou je sedlák, který se uchází o ruku mladé vdovy, majitelky malého krámků na Starém Městě v Náchodě. Po vypuknutí války však vdova odchází a sedlák ji hledá. V důsledku toho se stává svědkem vojenských střetnutí, o nichž referuje čtenářům. Nakonec je uvězněn v Hořicích, kde je obviněn ze špionáže, z nepříjemné situace ho však paradoxně vysvobodí Prusové. Příběh končí sedlákovým milostným neúspěchem.

²⁶ ALBIERI, Pavel. Zločin. In.: ALBIERI, Pavel. *1866: vojenské novelly ze sedmidenního tažení*. Praha: A. Reinwart, 1882, s. 83.

Autor zde seznamuje čtenáře s příhodami obyčejného Čecha, který nahlíží na události, jež jsou později zapsány do dějin. Z díla je patrné, že pro obyčejného člověka jsou důležité jeho osobní, malé potřeby, a ne ty velké, státnické, kterým možná ani sám nerozumí.

Dalším autorovým dílem je divadelní hra didaktického charakteru, nazvaná *Láska k vlasti*. Hra je určená především mládeži, kterou chce vést k úctě a citovému vztahu k vlasti. Příběh se odehrává v Kladsku, kde dítě zcela nezištně pomůže smrtelně raněnému pruskému důstojníkovi. Za tuto pomoc ho důstojníkova matka chce adoptovat, čímž by se chudé české dítě dostalo do bohaté pruské rodiny. Chlapcova matka tuto nabídku z vlasteneckých důvodů odmítne.

Jedním z nejznámějších regionálních autorů je Václav Řezníček, který se snažil v beletrii sledovat národopisnou tematiku. Jedno z jeho děl, které píše o bitvách na Náchodsku, se nazývá *Poslední selské pozdvižení. Kus historie dvou českých vesnic. Jako román z roku 1866*. V něm popisuje život ve dvou vesnicích, Malé Skalici a Jesenici, během jednoho roku, od jara 1866 do jara 1867. Vesničané nejprve tolerovali požadavky pruské armády na potraviny a jiné potřebné věci, ale později byly nároky Prusů natolik vysoké, že došlo ke vzpouře vesničanů. Bránili tak poslední zbytky jídla i zvířata, která jim po válce zbyla, a litovali toho, že se před válkou nepostavili sami na Branku, aby chránili tento prostor proti Prusům. Proto se proti nim vzbouřili alespoň po válce, kdy si vítězní Prusové brali, co chtěli, a nikoho se na nic neptali.

Druhá Řezníčkova válečná próza je povídka s názvem *Příběhy chlapce Kubiny*, odehrávající se v Klenech na Královéhradecku a jejich okolí. Asi nejdramatičtějším místem povídky je moment, kdy 28. června 1866 Prusové přinutí Kubinu k tomu, aby je dovedl do České Skalice.

Válkou v roce 1866 se zabýval i Max Leonier (vlastním jménem Jan Pavlík) v románu *Šedesát šest*. Na jeho začátku se dostáváme do pevnosti Josefov a ve druhé části k České Skalici. V „josefovské“ části, jejíž atmosféra je temná a ponurá, se čtenář seznamuje s několika důstojníky, kteří se snaží pitím či milostnými dobrodružstvími zahnat myšlenky na své osobní problémy (bída, dluhy, pocit osamocení). Na stránkách věnovaných bitvě u České Skalice se atmosféra proměňuje, vojáci jsou vtaženi do boje, i když jejich akce jsou neúspěšné. Řeší se tu i jedna ze zásadních příčin války v roce 1866, soupeření mezi Rakušany a Němci o vedoucí postavení v Německém spolku. Rakušané si

uvědomují svoji slábnoucí pozici, což je zajímavý prvek vzhledem k tomu, že Leonierova práce zachovává mnohá historická fakta a reálie a vystupuje zde i několik skutečně existujících postav.

Dalším dílem Maxe Leoniera je román *Umírání* odehrávající se přímo na bitevním poli, který volně navazuje na předcházející dílo. Děj vypráví o rakouském pěšáku Pavlovi, citlivém mladém muži, který šel do války proti své vůli. V jejím průběhu kolem sebe vidí samé hrůzy a umírání a přichází zde i o své kamarády. Během náhodské bitvy je raněn jeho nadřízený, který mu rozkáže, aby ho zabil, a tím ho ušetřil utrpení. Pavel rozkaz splní, chápe to jako svou povinnost. Brzy je i on sám raněn a je mu amputována noha. Jelikož ví, že ani amputace mu nemusí zachránit život, začne intenzivně přemýšlet o smrti, čímž se prohlubuje jeho vnitřní utrpení. V románu jsou patrné prvky naturalismu.

V roce 1905 byla vydána kniha pro děti a mládež *Stříbrná věž* od Václava Štecha. Autor v díle uplatnil vzpomínky nejen svoje, ale i lidí ze svého okolí v Kuklenách u Hradce Králové. V díle jsou využity i lidové pověsti a fámy předávané z minulých generací.

Až v roce 1912 vyšla časopisecky povídka *Šestašedesátník*, jejímž autorem je Josef Hais Týnecký. Před vydáním musela být poupravena tak, že z ní byly vypuštěny protidynastické pasáže, a dokonce se vyšetřovalo, proč nebyla úplně zakázána. Povídka byla později zařazena do cyklu nazvaného *Batalion a jiné povídky*. Jejím hlavním hrdinou je voják, myslivec z 6. praporu, který spolu se svými kamarády obdivoval poručíka S. za to, že veřejně mluví proti válce a hlásí se k českému vlastenectví. Později se v ději dostáváme do boje o Vysokov u Náchoda, kde poručíkovou vinou dojde ke zbytečným ztrátám v 6. praporu, kde slouží. Po bitvě se hlavní hrdina dozvídá, že poručík S. je verbířem maďarské legie, která se měla spojit s Prusy.

V knize *Vyžrali na pána a jiné povídky* od Čenka Kramoliše nalezneme povídku s názvem *Z roku 1866*, která se vztahuje k vojenskému střetnutí na Náchodsku. Příběh začíná 26. června, tedy v den střetnutí u Bělovsí, na náměstí v Náchodě. Zde se střetnou náhodský obchodník Vodička a rakouský důstojník Herman. Jedná se o známé, kteří spolu byli na lázeňském pobytu. Důstojník se obchodníkovi svěřuje se svou obavou týkající se následující bitvy u Bělovsí. Obává se toho, že se střetne se svým bratrem, který je u pruského vojska. Herman byl dříve také v pruském vojsku, rok před touto událostí však přešel k vojsku rakouskému. Jeho obava se v následné bitvě nevyplní, k osudovému

střetu dojde až v bitvě u České Skalice, kde Herman svého bratra zastřelí. Vzápětí omdlí a je zajat Prušáky, kteří mu dovolí, aby svého bratra pochoval. Po nějakém čase se důstojník opět střetává se svým přítelem Vodičkou a jeho obchodním partnerem v Olomouci, kde jim svůj příběh vypravuje.

K tomuto příběhu se vztahuje ještě pověst, která je tématem i průběhem děje velmi podobná. Jediný rozdíl je jen v závěru pověsti, kde se bratrovrah na hrobu svého bratra zastřelí. Podobný příběh nacházíme i v německy psaném románu A. Storchy s názvem *1866 aneb Custozza a Králové Hradec. Historicko-romantická odhalení z nejnovějších dějin Rakouských*, který přeložil V. Bambas. Tento příběh začíná až 27. června 1866, před střetnutím u Bělovsi. Hrdinovým známým není obchodník, ale statkář z Náchodska, a byli spolu ve Františkových Lázních. I v tomto románu hlavní hrdina zastřelí svého bratra, který se jmenoval Ferdinand, a pohřbil ho u České Skalice. Pak se příběh shoduje s Kramolišovým, avšak závěr je poněkud jiný, protože bratrovrah se setkává se svou nevěstou.²⁷

Roku 1987 byl vydán detektivní román od Břetislava Hodky s názvem *Případ dávno mrtvých kanonýrů*, který má dvě dějové linie. Jedna se odehrává při bitvě u Hradce Králové, druhá v současnosti a její podstatou je vražda vinaře v Čírkovicích. O bitvě u Hradce Králové roku 1866 se píše v prologu, kde jsme svědky útoku na Daubkovu baterii, v níž mladší bratr Metúd zavraždí svého staršího bratra Cyrila. *A tak se stalo, že z celé Daubkovy baterie jeden bezvýznamný kanonýr, Metúd Babyka z Čírkovic, její dobytí přežil. Stalo se to v úterý, třetího července tisíc osm set šedesát šest, jihovýchodně od vesnice jménem Sadová, hejtmanství Hradec Králové.*²⁸ Co bylo důvodem této bratrovraždy? Jak to obvykle bývá, byl to majetek, který chce mladší bratr získat. Historická linie se s tou současnou propojuje díky televizní soutěži, která má pokaždé jiné téma, z nichž jedno je právě válka v roce 1866. Do soutěže se přihlásí dva muži, Stratil a Pliska. Tito dva muži, jak později zjistí vyšetřovatel, jsou zapojeni do vraždy vinaře z Čírkovic. Pliska zabije vinaře, aby nemohl říci svým sousedům o tom, že se ho vyptávali na kresbu Daubkovy baterie a o soutěži, která byla předtočená několik dní napřed. Pokud by se totiž vinař o tomto faktu zmínil, bylo by jasné, že historickou kresbu zfalšoval právě Pliska. Jeho cílem bylo svalit vraždu na Stratila, aby nemohl vycestovat a výhra ze soutěže

²⁷ BRŮHA, Jan. Válka roku 1866 na Náchodsku v české beletrii. In.: *Stopami dějin Náchodska 2*, sborník Státního okresního archivu Náchod. Náchod 1996. s. 84–85.

²⁸ HODEK, Břetislav. *Případ dávno mrtvých kanonýrů: detektivní román*. Praha: Mladá fronta, 1987, s. 23.

by byla předána Pliskovi. Příběh je velmi poutavý a čtenář čeká na rozuzlení až do samého závěru.

Ve Státním okresním archivu v Náchodě se můžeme setkat s nejstarším románem pojednávajícím o bitvě u Náchoda. Tento čtyřsvazkový román nese název *Kavalíři uraganu* a byl napsán kolem roku 1950 Václavem Fryčkem. V románu vystupují postavy mající reálná jména, která můžeme nalézt na pomnících v okolí bojiště u Náchoda. Autor je znalý historických fakt z regionálních dějin, která v románu využívá, některé situace jsou dílem jeho fantazie. Zásadně se vyhýbá romantizujícím prvkům, k nimž se staví negativně.

Na bitvu u Hradce Králové narazíme v knize Vladimíra Neffa *Sňatky z rozumu*. Mezi mnoha postavami pentalogie (*Sňatky z rozumu* jsou jejím 1. dílem) se objevují příslušníci rodiny Váchovy, otec, matka a dcery Hana a Bětuše. Obě dívky se seznámí s vojáky, kteří se bitvy u Hradce zúčastní. Hrabě Tongrácz, do něhož se zamilovala Hana, v bitvě padne, Bětušin snoubenec Mezuna u Hradce přežije, ale později zemře na cholery. Celá rodina se stěhuje do Chrudimi a následují další příběhy, avšak ty se již k bitvě nevztahují. Část věnovaná bitvě u Hradce je plná zajímavých informací, dočítáme se o tom, jak lidé v této době žili, jak se chovali a jak je válka ovlivňovala. Velmi poučná je část, kde Neff píše o zkreslování informací, jež byly předkládány obyvatelům monarchie. Ti dostávali zprávy, že Rakousko vyhrává, že v žádném střetnutí nebylo poraženo, a teprve později se dozvěděli, že *zprávy o vítězství nebyly přehnané, ale nadobro vylhané, že rakouská vojska až dosud byla drcena a poražena všude, kde se s nepřítelem setkala, u Náchoda i u České Skalice, u Mnichova Hradiště i u Jičína, u Dvora Králové i u Svinišťan.*²⁹

Válka v roce 1866 zanechala stopu také v díle Jakuba Arbese, konkrétně v romanetu *Newtonův mozek*. Příběh vypráví o dvou mužích – vypravěči a jeho příteli, kteří spolu odmala vyrůstali, přestože byli z odlišných sociálních poměrů. Přítel vstoupil do armády a stal se účastníkem bitvy u Hradce Králové, kde začal zvláštní příběh.

Mezi mnoha raněnými byl důstojník, jehož jméno nikdo neznal, ale protože měl u sebe dopisy od vypravěče, předpokládalo se, že by ho vypravěč mohl identifikovat. Na pozvání se vydal do Nechanic, kde raněný ležel, a poznal v něm svého přítele, který po pár dnech údajně zemřel. Překvapivě se však jednou v noci objevil u vypravěče živý a zdravý a tvrdil, že mrtev není, že v Nechanicích to byl nejspíš někdo jiný. „*Tys viděl*

²⁹ NEFF, Vladimír. *Sňatky z rozumu*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 209.

patrně v *Nechanicích důstojníka mně podobného*. ... Mýlka mohla se státi jen tím, že mi byl podoben. Toť celý zázrak.³⁰ Důvodem jeho návštěvy u vypravěče bylo pozvání na slavnost na zámku Kinských, kde měl vystoupit s něčím převratným. Vypravěč se tam vydal.

Čím víc se blížil k zámku, tím méně lidí potkával, a obklopovalo ho stále větší ticho. V sále, kde se mělo odehrát přítelovo vystoupení, byla na podiu rakev označená přítelovým jménem Bedřich Wünscher a daty jeho narození a úmrtí. Po několika minutách mrtvý v rakvi ožil, vstal a tvrdil, že má část Newtonova mozku, s jehož pomocí sestrojil stroj, který umožňuje cestovat v čase. Aby to dokázal, vyzval vypravěče na společnou cestu časem. V jejím průběhu se dostali do doby bitvy u Hradce Králové i těch předchozích („*Trvám, že jsem viděl právě obraz bitvy u Králového Hradce.*“³¹ [...] „*Obraz bitvy u Králového Hradce byl změněn v obraz klidné krajiny, tento pak v obraz bitvy u Králového Dvora. Rychle za sebou následovaly pak bitvy u Trutnova, Skalice, Náchoda, Jičina, Mnichova Hradiště a Podola.*“³²). Vypravěč spatřil všechna střetnutí, která se toho roku udála, a mohl na vlastní oči vidět, jak krvavá podívaná to byla. Jak to v Arbesových romanetech bývá, příběh skončil v nejnapínavějším okamžiku vypravěčovým probuzením doma v posteli, kdy si uvědomil, že to byl jen sen. Spal tři dny a doktor se domníval, že propadl šílenství.

S bitvou u Náchoda souvisí dokonce i „pohádka“, i když přesněji bychom text označili jako fantastický příběh s pohádkovými prvky. Jmenuje se *O duchu nadporučíka Johanna Czertika* a je součástí knihy *Šest pohádek od Václava Erbena*, jejímž autorem je Náchodčan Václav Erben.³³ Není to typické ohlasové dílo, svým dějem, výběrem postav i myšlenkovou náplní se zcela vymyká ze skupiny textů, o nichž jsme dosud psali. Najdeme v něm i množství humorných prvků souvisejících s polaritou dvou světů, skutečného i nadpřirozeného. Protože však v příběhu zaznívají zajímavé názory na válku v roce 1866 z pohledu pozdějších výzkumů, s nimiž se Václav Erben pečlivě seznámil, věnujeme se mu na závěr tohoto oddílu trochu více.

Vypravěčem příběhu je lékař Václav Hejna, který pracuje v Novém Městě, ale je z Náchoda. Každý den jezdí do práce stejnou cestou. *Z Nového Města nahoru k benzínové*

³⁰ Tamtéž, s. 100.

³¹ Tamtéž, s. 139.

³² Tamtéž, s. 140.

³³ Příběh vyšel ještě jednou v rozšířeném souboru *O strašidlech*. Praha: Olympia, 2002.

*pumpě, pak dolů do Vrchovin, stoupák na Branku, planina Branky, dolů ke Starému Městu, tou známou Brankou; městem do špitálu, den co den.*³⁴

Cestou do práce si u jednoho z mnoha pomníčků připomínajících boje u Vysokova několikrát povšiml zvláštního stínu, a jednou se rozhodl přesvědčit se, co to je. Zjistil, že tam stojí člověk následujícího vzhledu: *Měl na sobě černošedý plášť zapnutý bílými knoflíky, plášť se sametovým límcem a rozhalenými klopami. Z nich pod černým nákrčníkem prosvítal kus bílého zbrojního kabátu s modrozeleným ležatým límcem a na něm po dvou niterných zlatých flirtovaných hvězdičkách. Na hlavě mu seděla, trochu na stranu, plstěná černá čáka. Vpředu se na ní leskl dvouhlavý orel, nad ním zlatá rozeta, za ní zastrčen kus dubové větvičky.*³⁵ Doktor mu nabídl odvoz a po cestě si povšiml zranění na krku a bledé barvy jeho obličeje, proto s ním zajel do nemocnice. Zde zjistil, že zranění na krku je neslučitelné s životem. Vzápětí přišlo další překvapení, když se voják představil jako nadporučík Johann Czertik, účastník bitvy u Náchoda v roce 1866. Ještě před kohoutím zakokrháním si vzal svůj kabát a zmizel.

Objevil se zase až jednou na jaře, a doktor opět zastavil. Nadporučík měl zvláštní prosbu – chtěl najít někoho, jako je on. Proto ho lékař zavezl na hřbitov do Václavic, pak k pomníku na Vysokov a k dalšímu pomníku. Tyto výlety se opakovaly vždy tři dny kolem úplňku.

Jednou lékař ošetřoval generála, který si zlomil ruku, když lezl na jakýsi pomník na vysokovském bojišti. Generál věděl o válce v roce 1866 kdeco, a začal o ní lékaři vyprávět. V závěru řekl: *„A mně vám jednou tohohle přišlo líto. Že z té celé české statečnosti zbyla jenom podivná jarmareční písnička o kanonýru Jabůrkovi. To byste musel vědět, jak strašně stateční byli čeští dělostřelci u Kolaříkovy baterie nebo z baterie mrtvých na Chlumu.*“³⁶ Od generála se doktor dozvěděl, že nadporučík Czertik skutečně existoval.

Při dalším úplňku jel doktor s nadporučíkem na další místa, kde se válčilo, a při návratu z bojiště u ratibořického zámku se Johann zeptal, jak vlastně válka skončila. Když se dozvěděl, že Rakušané prohráli, bylo mu to líto, obával se, že jim tu prohru dnešní lidé vyčítají. Doktor byl však jiného názoru: *... vždyť ani nevíme, co bychom vám měli vyčítat.*

³⁴ ERBEN, Václav. *Šest pohádek od Václava Erbena*. Praha: Albatros, 1989, s. 141.

³⁵ Tamtéž, s. 143.

³⁶ Tamtéž, s. 160–161.

*Tak málo, tak málo o vás víme, člověče nadporučíku! To je hrůza, nadporučíku! Jen jeden generál, a možná ještě pár lidí v téhle zemi má povědomí, oč tu vlastně tenkrát šlo!*³⁷

Na vojenském hřbitově za náchodským zámkem sdělil lékař Johannovi informaci týkající se přímo jeho oboru: „*Jsou zde pohřbeni ti, [...] kteří byli na Brance nebo u České Skalice zraněni a svým zraněním podleli v lazaretu, zřízeném pro ně v zámecké kapli a jinde na zámku, kde se dalo. Se zraněnými to bylo zlé,*“ [...] „*Rakousko nepřistoupilo k mezinárodní konvenci Červeného kříže, takže rakouští lékaři museli ustoupit s armádou a o vaše ... promiňte, o naše raněné se nikdo nestaral.*“³⁸

Nadporučík vysvětlil doktorovi, proč se zjevuje a neodpočívá v klidu v hrobě jako ostatní padlí. Tento podivný stav mezi životem a smrtí ho evidentně velmi trápil, a doktora s ním. Prý to zavinila jakási dívka, která přinesla květiny k jeho pomníku a pak tam ještě nějaký čas chodila, zřejmě z nešťastné lásky k němu. Byla velmi mladá. Jenže po čase chodit přestala, ani se nerozloučila, a on teď musí čekat na někoho jako ona. Kdo na něj bude trochu myslet... „*Přinese mi pár květin. Zastaví se, zamyslí. Nemohu za to, že musím měsíc co měsíc.*“³⁹ Prý ho může vysvobodit jen dívka s horoucím srdcem, která na něho bude myslet. Teprve pak bude moci opět v klidu spát.

Doktora uchvátila historie, díky nadporučíkovi se začal zajímat o zajímavé detaily konkrétních bitev, s nimiž ho se západem sobě vlastním seznamoval generál: „*Mnoho lidí zde padlo zbytečně,*“ řekl tiše generál, *mhoulil oči a díval se k české Skalici, k Dubnu. „Podívejte, támhle od té silnice směrem, k lesíku Dubno, ve které byli Prušáci, hnál arcivévoda Leopold své vojáky jako na jatka. [...] ...na Chlumu, přes statečnost té slavné baterie mrtvých – ti kanonýři, to byli všechno Češi, doktore, dělostřelci v rakouské armádě, to byli téměř výhradně Češi – to už nemohli zachránit.*“⁴⁰

O prázdninách potkal doktor na chodbě nemocnice plačící dívku. Měla na obličejí sešitou ránu a plakala, protože se obávala jizvy, která ji bude hyzdit tak, že si ji nikdo nevezme. Doktor jí začal vyprávět o pověře pojící se k jednomu pomníčku i o zázraku, který s pověrou souvisí. Pokud svobodná dívka chodí na toto místo a myslí na padlého vojáka, jehož pomníček připomíná, určitě ji potká štěstí. Dívka začala k pomníčku chodit, a když se s doktorem po roce viděla na bále, seznámila ho se svým snoubencem. Jmenoval

³⁷ Tamtéž, s. 166.

³⁸ Tamtéž, s. 167.

³⁹ Tamtéž, s. 172.

⁴⁰ Tamtéž, s. 174.

se Johann Nagy, vypadal úplně stejně jako Czertik a byl jako on Maďar původem z Egeru, dnes Ostřihomi. Dívka doktora na konci plesu požádala, zda by mohl k pomníčku donést poslední růžičku, a doktor to udělal. Naposledy tam potkal Johanna Czertika a dal mu růžičku na rozloučenou.

Příběh končí oslavou lásky, nepochybně ohromné moci a síly, jak říká MUDr. Hejna.⁴¹

3.1 Drama

V roce 1908 uveřejnil Jaroslav Hilbert divadelní hru *Česká komedie. Válečná epizoda z roku 1866 v jednom dějství*. Zdůrazňuje v ní odhodlání několika rakouských vojáků, přesněji řečeno Čechů v rakouské armádě, bránit svou vlast, na jejímž území se bojuje. Nejde tedy o zájmy monarchie, ale prostých lidí.

To, že se mohli zapojit do bitvy, považovali čeští vojáci za čest. Díky tomu mohli zachránit svou vlast, kterou milují. „*Chránili jsme vlast! My ji chránili a Benedek s námi!*“⁴² I přesto, že mohli několikrát odejít z boje, neudělali to. Stále zůstávali na bojišti a bojovali do posledního dechu. Vonka říká: „*Vám pravím, když nevíte, proč tu jste, abyste odešli. Já zůstanu!*“⁴³ „*S tupci se nedružím a umru za vlast sám!*“⁴⁴ Vlastenecký zápal hrstky Čechů svým způsobem obdivuje i poručík Ebner, který se jich ptá: „*Vás pět se chce postavit za Čechy, jež celé nestačí, aby se bez Rakouska uhájili, ale vás pět se toho odvažuje, vy to podniknete – vy?*“⁴⁵

Přesto se drama dočkalo negativní odezvy ze strany literární kritiky, podle níž nebylo dostatečně zdůrazněno, co vlastně čeští vojáci hájili.⁴⁶ Je však třeba připomenout, že Hilbertovo drama nebylo jediným dílem, kde se hovořilo pozitivně o boji českých vojáků v rakouské armádě, podobný názor najdeme např. i v knize esejů od Miroslava Rutteho *Mohyly s vavříny*.

Roku 1936 napsal Emil Vachek divadelní hru *Benedek: hra o pěti obrazech*, která se zaměřuje na přiblížení pocitů Ludwiga Benedeka, velitele rakouské armády v bitvě u Hradce Králové, před samotnou bitvou. Od počátku hry je z Benedekova jednání

⁴¹ Tamtéž, s. 182.

⁴² HILBERT, Jaroslav. *Česká komedie: válečná epizoda z roku 1866 o jednom dějství*. Praha: Bursík a Kohout, 1909. s. 15.

⁴³ Tamtéž, s. 21.

⁴⁴ Tamtéž, s. 25.

⁴⁵ Tamtéž, s. 37–38.

⁴⁶ BRŮHA, Jan. *Válka roku 1866 na Náchodsku v české beletrii*. ... s. 83.

a promluví patrně, že se necítí na to, aby velel tak velké bitvě v místech, která ani sám nezná. Obával se prohry, a proto poněkud alibisticky upozornil císaře už předem, že si výsledkem boje není vůbec jistý. Žádal ho, aby mohl zůstat v Itálii, kde to dobře zná a kde by mohl vítězství zaručit, nebylo mu to však umožněno. Vedlejší linií dramatu je jeho vztah s manželkou, která mu byla rádkyní a pomocnicí a jíž se mohl svěřit i s věcmi, jež by nikomu jinému říci nemohl.

3.2 Vzpomínky

K válce v roce 1866 se vztahují i memoáry, které mají pro svou autenticitu velkou dokumentární hodnotu, i když je třeba zdůraznit jejich subjektivnost a z toho vyplývající nespolehlivost s ohledem na historická fakta.

První kniha pamětí, poprvé vydaná ve 20. století, ale dopsaná v sedmdesátých letech 19. století, se jmenuje *Zápisky* a jejím autorem je Ladislav Prokop (1843–1919). Pojednává o životě jeho rodiny, o tom, jak se vyučil a kam všude se podíval jako tovaryš. Pro nás jsou však podstatné vzpomínky na prusko-rakouskou válku a bitvy u České Skalice, u Dvora Králové a u Hořiněvsi, jichž se zúčastnil. Je zde zmíněn i následný útěk k Hradci Králové. V knize se seznamujeme s pocity účastníků bitev, kteří nejenže byli v neustálém ohrožení života, ale účast ve válce měla těžký dopad i na jejich psychiku. Autor vedle bojových akcí přibližuje každodenní útrapy vojáků související s nejprostšími lidskými potřebami (nedostatek jídla, pití, spánku, odpočinku), museli se také mimo jiné smířovat se smrtí svých blízkých spolubojovníků. Kniha působí velmi autenticky a čtenář může mít chvílemi pocit, jako by byl jedním z vojáků.

V roce 1978 vyšla velmi originální kniha *Památosti mého podomování* od Aloise Beera, u níž se opět zastavíme poněkud více než u ostatních. Její autor osvědčuje schopnost širokého záběru, postřehu, a především zaujetí pro skutečnost, kterou dokáže jedinečným způsobem předat i svým čtenářům.

Dobrušský rodák Alois Beer (1833–1897) byl malířem, lidovým kronikářem a ilustrátorem. Živil se jarmarečným a podomním prodejem. Od roku 1886 se věnoval malířství a živnost nechal napsat na svého syna.⁴⁷

⁴⁷ *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 1, A–G.* Editor Vladimír FORST. Praha: Academia, 1985, s. 175–176.

Kapitola jeho knihy, nazvaná Válka nešťastná, se věnuje válce v roce 1866 a sleduje její zrod, průběh i to, jak ovlivnila život obyvatel Dobrušky. Beer tušil, že válka přijde, ostatní mu ale nevěřili. (*V roce 1865 v létě arcivévoda Albrecht prohlížel mosty atd. v Josefově, od čehož jsem stopoval brzkou válku.*⁴⁸) V dubnu se zvěsti o možné válce rozšířily po kraji, zvláště když se do pevnosti začaly vozit zásoby. Beer sledoval i pohyby vojsk: *Dne 25. 5. husaři odtáhli k Náchodu a zase přibyli sem jiní, jedna škadrona husarů od Rychnova, pak jedna škadrona dragounů se šarlatovými výložky od Opočna, sobě v Dobrušce oddechli a táhli do Bohuslavic.*⁴⁹ Když pruské vojsko překročilo hranice, začaly se rakouské jednotky přesouvat k Josefově, protože se čekalo, že pokud dojde k bitvě, bude to tam. Josefův však zůstal mimo, a protože Beer chtěl být neustále informován, vydal se do Třebešova u České Skalice, kudy vojska musela táhnout.

Protože před bitvou u Náchoda přespali v domácnostech obyvatel Dobrušky rakouští vojáci, Beer nejprve přiblížil jejich denní režim (*Již se strojili, něco ohřívajíce, a psali a již se dnilo, musel jsem dalekohled opravit, sotva jsem dopracoval, již odešli, přál jsem šťastný výkon!*⁵⁰) a pak už sledoval průběh bitvy, jak se o něm dovídal z doslechu od těch, kdo tam byli. Zaznamenal i reakci lidí žijících v okolí bojiště: obecně panoval velký strach, lidé často opouštěli domovy, protože se obávali o svůj život. I Beerova žena chtěla odejít, ale on si to nepřál, a tak zůstali.

Po porážce rakouského vojska se Beer vydal s přítelem Lemfeldem přímo na bojiště a jeho zpráva odtud má charakter reportáže: *Kleny hořely a za Vysokovem vlevo i vpravo se strašně dýmalo, lomoz a hukot, sténání a řvaní těžce raněných rušily klid i přírodu. V Šonově nebylo obyvatelů kromě dvou starců a několik stařen ukrytých. Nechali vše státi a utekli netušíce, že Šonov s Provodovem a Václavicemi se stanou terčem bitvy, v staveních byli ranění. Vše zotvírané!*⁵¹

Autor sleduje i dopad války na každodenní život civilních obyvatel, například na konání pravidelných trhů: *Trh se předce odbýval, ovšem velmi špatně, a již o desáté hodině lidé s vozy kvapili domů...*⁵² Zmiňuje i pouť 29. 6., na svátek Petra a Pavla, kdy bývalo obvykle všude plno. Tento rok tomu bylo jinak. Žádné oslavy se nekonaly,

⁴⁸ BEER, Alois. *Památosti mého podomování*. Hradec Králové: Kruh, 1978, s. 17.

⁴⁹ Tamtéž, s. 23.

⁵⁰ Tamtéž, s. 26.

⁵¹ Tamtéž, s. 30.

⁵² Tamtéž, s. 25.

a dokonce i do kostela přišlo jen pár lidí, protože brali tento den jako všední, nikoli sváteční, jak tomu bylo jindy.

Beerova kniha má vysokou dokumentární hodnotu i proto, že její autor byl velmi zručný kreslíř a svoje informace doplňoval množstvím kreseb s pečlivými popiskami. V knize jsou například nakresleni rakouští i pruští vojáci s detaily jejich výstroje i výzbroje, dozvídáme se, jak je odlišit podle hodnosti i zařazení ke zbrani. Díky těmto názorným ukázkám, náčrtkům a vysvětlivkám jsou informace přehledné a vyčerpávající.

Z dalších vzpomínkových prací zmiňme texty od učitele z České Skalice Jana Trnky *Pomněnka, kterou bojovníkům v den 28. června 1866 u České Skalice padlým a Upomínka na 28., 29. a 30. červen 1866*, vydané roku 1867.

3.3 Písňe a básně

Vysokou míru autenticity mají i kramářské písňe a lidové popěvky zachycují aktuální dění. Nejsou stylizované, jak tomu je u děl umělecké literatury, a v tom je jejich nejvyšší hodnota.

Asi nejlepší výběr písni lze nalézt v publikaci, která nese název *Tam u Králového Hradce* a jejímž editorem je Václav Pletka. Byla vydána ke stému výročí prusko-rakouské války, čemuž odpovídá i dedikace na první straně: *Věnováno památce vojáků, kteří padli před sto léty ve zbytečných bojích za cizí velmocenské zájmy.*⁵³

Pletka píše, že pokud jde o kramářské písňe vztahující se k válce, našel jich celkem 156. Do knihy jich tolik nezařadil, protože usiloval o žánrovou pestrost. Tematicky tu nejčastěji najdeme písňe vojenské, milostné a na rozloučenou, často jsou tu zohledněny obavy rodičů o své syny, ale také o hospodářství a živobytí. Z hlediska postoje jsou písňe nejčastěji vážné, smutné až tragické, někdy ale i žertovné. Rozsahem jsou spíše krátké a většina jich je anonymních.

V knize najdeme i píseň o bitvě u Náchoda. Jmenuje se *Píseň o té pruské válce roku 1866* a začíná slovy *A ta Černá Branka*⁵⁴. Kdo je jejím autorem, nevíme. Václav Řezníček se domníval, že ji napsal rolník Václav Šubrt. Václav Pletka našel její variantu z roku 1867, ale s jiným začátkem (*Ta černá brána, ta je malovaná*), který může a nemusí být

⁵³ PLETKA, Václav. *Tam u Králového Hradce: veselé i smutné písničky o té válce v roce 1866*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966, s. 6.

⁵⁴ Tamtéž, s. 56.

zavádějící. Ačkoliv tedy autorství není jednoznačné, domníváme se, že Brankou je myšlena Branka u Náchoda.

V této písni se dočítáme o tom, proč byla rakouská armáda na Brance poražena:

*V Prusku ani noha neostala doma, všichni táhli
k Černé Bránce na Čechy to zrovna. Prolezli je všady,
kde co bylo, vzali, dalo-li se to dělati, do Pruska s tím hnali.⁵⁵*

Z textu je patrné, že bitvu na Brance vyhráli Prusové nejen díky výzbroji, ale především díky početní převaze. Zmíněné olupování civilních obyvatel bylo v té době samozřejmou průvodní okolností. V důsledku toho pak sedláci neměli dostatek jídla ani pro sebe.

V písni jsou zmíněny i další vesnice, v nichž se Prusové pohybovali. Konkrétně čteme o *Jesenických pánech*, tedy zřejmě obyvatelích dnešní Velké Jesenice, která se nachází poblíž Branky. Jeseničtí se zřejmě proti rabování postavili.

*Dobře vám ud'ali Jeseničtí páni, že vám rabovat nedali,
ze vsi vše vyhnali. Tak jste se vrátili, kladku urazili, ...⁵⁶*

Závěr písni zní:

*Kdyby nám císař pán kavalerii dal, to bychom koukali,
čí prapor by utíkal. Tu píseň zavírám a vám to povídám,
že to tak dlouho nebude, že se k vám podívám.⁵⁷*

Závěr písni je na rozdíl od pochmurného celku poměrně úsměvný – shledáváme zde touhu po odplatě. Píseň naznačuje, že za prohru na Brance nemohou řadoví vojáci, ale císař pán, který neposkytl dostatečný počet mužů, aby mohli Prusům odolat a porazit je.

Asi nejznámější je píseň o kanonýru Jabůrkovi, která se vyznačuje vysokou mírou nadsázky, jež jistě dokázala odlehčit napjatým situacím, jakých bylo ve válce dost a dost.

⁵⁵ Tamtéž, s. 56.

⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

⁵⁷ Tamtéž.

Se svými 17 slokami patří k nejrozsáhlejším. V jejím podtitulu je napsáno, že je vydána pro všechny mládence jak v civilu, tak na vojně, zřejmě aby se její protagonista mohl všem stát vzorem oddanosti vojenské službě.

Kanonýr Jabůrek neustále ládovál do svého kanónu. Když přišel o obě ruce, začal pohotově ládovat pomocí nohou, až nakonec přišel i o hlavu. Žertovné podání vyzní spíše jako černý humor, zvláště v závěru písně, který se hodně zabývá kanonýrovou hlavou. Nejprve je to motiv, kdy je Jabůrkovi hlava ustřelena, a když letí vzduchem, stane se náhle největším problémem, jak zasalutovat generálovi:

*Jabůrkovi letí hlava zrovna kolem jenerála,
a křičí: já melduju, salutovat nemohu...⁵⁸*

Následuje pohřeb, kdy je voják pochován bez hlavy. V samém závěru se konstatuje:

*Dej mu pánbůh věčnou slávu, „von“ má, ale žádnou hlavu,
nedělá si z toho nic, bezhlavých „von“ je prý víc. ...⁵⁹*

Kanonýr, ač bezhlavý, se dostane do nebe díky tomu, že byl v bitvě tak obětavý a dělal vše, co po něm žádal jeho generál. Na prvním řádku citace je použito zájmeno on v nespisovném tvaru *von*, zastupující zde Jabůrka, opětovné užití *von* s ním však už nemá nic společného, týká se „pánů“, těch, kteří bezhlavě rozhodují. Bezmocným prostým lidem zbývá alespoň humor...

Další zajímavou písní je *Truchlivá zpráva o oné strašlivé válce*. Zmiňuje obavy obyčejných lidí, jak válka skončí, co se bude dít dál, zda mají vůbec nějakou šanci na přežití. Popisuje i průběh bitvy u Hradce Králové, kde nejprve bylo štěstí na straně Rakouska, ale pak se rakouské armádě dostala do zad pruská.

Z verše *Našinci se chrabře bránili, a vyhrát se mocně snažili...⁶⁰* můžeme vyčíst odhodlanost vojáků rakouské armády, touhu po vítězství a potažmo po tom, aby se dostali zpět domů ke svým rodinám.

Píseň zmiňuje i rodiny vojáků, jejich rodiče, manželky, milé, ale i přátele, kteří doufají, že se k nim jejich blízcí zase brzy vrátí. Manželky vojáků se bojí, že se z nich

⁵⁸ Tamtéž, s. 123.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž, s. 32.

stanou vdovy a budou se muset samy postarat o děti, jež se rázem stanou polovičními sirotky. Nechybí ani důvěra v Boha, který vše napraví a rodinám pomůže od bolesti:

Neplačte rodiče, bratři a sestry,

Bůh nebeský setře vaše stesky,

modlete se raději k Bohu svému otci opuštěných nebeskému.⁶¹

Píseň *Rolník u Králového Hradce r. 1867* je od autora Jana Rohlíčka z Ribnice. Jejím tématem je myšlení sedláka, který má začít orat svou půdu, aby mohl zasít obilí. Než začne s prací, přemýšlí nad tím, zda je vůbec vhodné orat na místech, kde padli vojáci, jeho kamarádi, zda může sít na „hrobech“ a z takové úrody těžit. V závěru si klade otázku, jestli to není proti Božím zákonům.

Každá ta hruda, co se přes pluh valí,

byla krví mých bratrů ztropená,

oni zde statně život dokonali, ...

Zdá se mi, jak bych oral samá těla,

jako bych po pás v krvi se brodil, ...

Nechci se nohou země dotýkati, ...⁶²

Stále jako by viděl stovky mužů padlých v nelítostné bitvě. Připadá mu, že půda, která byla vždy úrodná, je nyní pošpiněná. Nejráději by sám byl také mrtvý, aby nemusel na muže, kteří zde padli, myslet.

Závěr básně ukazuje, jak moc ho myšlenky na tolik mrtvých trápí. Je mu však jasné, že pokud by nezasel, neměl by obživu on ani jeho rodina. Proto aspoň na vojáky vzpomíná a omlouvá se jim, že je nenechá v klidu spát věčným spánkem.

A odpusťte mi, že zde na tom poli,

nad vámi musím chléb vydobývati,

to moje srdce přeukrutně bolí,

⁶¹ Tamtéž, s. 33.

⁶² Tamtéž, s. 138–139.

*budu vás každoročně žehnatí.*⁶³

O hradecké bitvě bylo napsáno i několik básní, které najdeme v knize *Na bojišti královehradeckém*, uspořádané Vendelínem Honzíkem. Je tu 25 smutně laděných krátkých básní převážně vzpomínkového charakteru.

Básně jsou situované na místa, kde se bojovalo: Probluz, Přím, Chlum, Sadová, Lípa, ale většina z nich se pojí k Chlumu, kde je velké množství pomníků a hrobů mrtvých vojáků.

Takto vypadá část básně *Nad hrobem 67. pruského pluku*, týkající se Svíbu.

*U jižního kraje Svíbu,
cestička se vine,
mezi stromy pomník s křížem
zdaleka již kyne.*⁶⁴

Tato báseň se vztahuje k pomníku, který mohou i dnes lidé ve Svíbu spatřit. I když byl pořízen na památku pruského pluku, je velmi důležitý, protože je dokladem toho, že zde padli nejen pruští, ale i rakouští vojáci. Není důležité, na jaké straně kdo bojoval, podstatné je, abychom na padlé vzpomínali jako na udatné muže.

V básni *Na rozloučenou* se dočítáme o vděku a úctě k těmto padlým mužům.

*Spěte u Králového Hradce
v zemi, vojínové sladce,
chvály, cti a slávy na poli,
necht' vám ustýlali kdekoli! ...
... Necht' vás zdobí ještě mnohý věk
obdiv jinochů a mužů vděk!*⁶⁵

⁶³ Tamtéž, s. 140.

⁶⁴ HONZÍK, Vendelín. *Na bojišti královehradeckém: básně*. Hradec Králové: B.E. Tolman, 1908, s. 19.

⁶⁵ Tamtéž, s. 29.

Místa, kde jsou vojáci pochováni, jsou dodnes pietně udržována. Některé náhrobky nesou jména vojáků, na jiných jsou uvedeny jen počty pohřbených, avšak všechny památníky jsou důkazem toho, že se jednalo o velmi krvavou bitvu, během které žádný voják nevěděl, zda se vrátí ke svým rodinám a přátelům.

4 Interpretace vybraných děl

4.1 Pavel Albieri

Česko-americký básník, novinář, fotograf a spisovatel Pavel Albieri, vlastním jménem Jan Mucek, se narodil roku 1861 v Jaroměři a zemřel roku 1901 v USA. Psaním literárních děl, nejprve povídek, se začal zabývat na konci 70. let 19. století. Mezi lety 1884–1889 vydával regionální časopis *Ratibor* zaměřený na oblast kolem Hradce Králové a Jaroměře. Později byl tento časopis spojen s magazínem *Podhořan*, který vycházel v Rychnově nad Kněžnou.⁶⁶

Poprvé do USA odjel roku 1890. Pracoval zde jako redaktor časopisů *Svornost*, *Obzor* a *Chicagské listy*, které byly určeny pro českou menšinu ve Spojených státech. Po 4 letech se vrátil zpět do Čech.

V USA se usadil natrvalo po roce 1898, kde redigoval časopisy pro místní českou menšinu. Zpět do Čech posílal své cestopisy a reportáže, doprovázené fotografiemi a mapami.

Jeho díla jsou například: *1866: Vojenské novelly ze sedmidenního tažení* (soubor povídek, 1882); *1848–1866: Patero vojenských novel o Rakousku v Itálii* (soubor povídek, 1883); *Kukské povídky* (1890); *Pod kolem* (povídka, 1896) a další.

4.1.1 Zločin

Povídka *Zločin* je součástí povídkového souboru *1866: Vojenské novelly ze sedmidenního tažení*.

Na jejím začátku se nacházíme na náměstí v Novém Městě nad Metují, kde se zastaví na chvíli odpočinku unavení rakouští vojáci směřující k Vysokovu. Zatímco odpočívají, přistoupí k jejich majorovi jakýsi stařec, který lituje, že vojáci nepřišli dříve a přesouvají se až na poslední chvíli. Také vyjadřuje svůj názor, že rakouské vojsko mělo zaujmout postavení na Brance, aby mohlo bránit Prusům v postupu. Major reaguje poněkud popuzeně a namítá: „*Prosím vás, lidé, co máte všichni s tou Brámkou, jakoby na ní závisela*

⁶⁶ *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. I, A–G.* Editor Vladimír FORST. Praha: Academia, 1985, s. 48–49.

*spása světa. Tak jsme prý je měli čekat, tak by Prusové dostali! A zatím celé to slavné místo není skorem ani na štábní mapě zaneseno za nějaký strategický bod.*⁶⁷

Major se ospravedlňuje sám před sebou a starci říká, že vůbec neví, co je to válka, a tak sotva může rozumět vojenské strategii a rozhodnout, jaké místo je nejlepší pro střet armád. Přesto začne studovat mapu a snaží se pochopit, proč by právě Branka měla být výhodným místem. Nakonec však starci zapravdu nedá, Branku nepovažuje za výhodný strategický bod. Stařec však reagoval slovy „*Zato ji tak vnímali Prusáci,*“⁶⁸ čímž upoutal majorovu pozornost.

V tu chvíli ožil a začal zjišťovat podrobnější informace o pruských pozicích. Dozvídá se, že pruské vojsko bylo rychlejší a je v Novém Městě již od půlnoci. Major se snaží vyzvědět od starce něco, co by mu pomohlo při rozhodování o další strategii, zajímá se zejména o to, zda je možné vpadnout Prusům do zad. Stařec, který je dobře obeznámen s okolní krajinou, ho navede na jednu z lesních cest, ale vzápětí přichází poručík s novinkou, že Prusové se dali do pohybu a je potřeba je následovat.

Rakušané postupují za pruským regimentem, mají hlad, žízeň a jsou unavení. Neztrácejí však bojového ducha. Majorovi stále leží v hlavě starcova rada, a čím déle nad ní přemýšlí, tím se mu zdá vhodnější a účinnější. Rozhodne se tedy hledat danou lesní cestu a na průzkum s sebou bere svého pobočníka.

Ten se během cesty chová podivně, téměř nemluví, stále drží v ruce pistoli a chvěje se. V místě, kde museli jet za sebou, nejprve major a za ním jeho pobočník, náhle poručík na majora vystřelil. Major nechápe, co se stalo, a pobočník vysvětluje, že jednou z příčin byla majorova žena, do níž se zamiloval. Také by se mu líbilo, kdyby veškeré majorovy bojové zásluhy byly na konci války připsány jemu. Argumentuje i tím, že majora nikdo nemá rád, protože je přísný a tvrdý. Major ví, že umírá, a jeho poslední myšlenky patří následujícím chvílím na bojišti. Chce stůj co stůj zabránit zbytečnému krveprolití na rakouské straně, a proto říká pobočníkovi: „*Jdi, jdi! Můj plán! – Naše věc bude ztracena – Vzpomeň sobě na tu krev, jež se proleje u Bránky! Odejdi! – Zabij mne a ved' je tady kolem. – Vše ti odpouštím, ať tě už vedlo cokoli, jen to učíš.*“⁶⁹

⁶⁷ ALBIERI, Pavel: *Zločin*. In.: 1866. Vojenské novely ze sedmidenního tažení. Praha: A. Reinwart, 1882, s. 65.

⁶⁸ Tamtéž, s. 66.

⁶⁹ Tamtéž, s. 77.

Pobočník své důvody vysvětluje velmi klidně, bez lítosti či smutku nad osudem svého nadřízeného, který ho měl rád jako vlastního syna. Těšil se na svou vyvolenou, která bude náhle volná, představoval si její polibky, objetí, lásku, když v tom ho někdo povalil na zem. Byla to hlídka pruských myslivců, kterou přivolal hluk střely. Pruský hejtman na místě rozhodl o jeho osudu, bez soudu ho pověsili na strom nad bažinou.

Povídka končí těmito slovy: *Všecko utichlo. – Nad bažinou poletovaly vážky. Jak skončil den u Skalice, je všeobecně známo. Ta Branka se vymstila na rakouském vojsku!*⁷⁰

4.1.1.1 Charakteristika postav a jejich postoj k válce

Major je starší šedovlasý pán, který klade větší důraz na skutky než na vzhled. *Již několik dní nepohlédl ani na stav své uniformy a vousů, které divočely. Byl to pravý, starý voják, čistý na přehlídce, zanedbaný na poli.*⁷¹

Jeho obličejí dominuje „orlí“ nos a veliké oči, které mohly budit hrůzu. Je příslušníkem armády již několik desítek let, zúčastnil se různých bojů, např. v Itálii, je to zkušený bojovník. Příliš ho nezajímá, zda mají jeho vojáci hlad, či zda jsou unavení, on jde za svým cílem, tedy za vítězstvím, je si však vědom ceny lidského života, a proto se snaží najít možnost, jak zabránit zbytečnému krveprolévání.

Pobočník je mladý, asi osmadvacetiletý chlapík s černýma očima a pěstěnými vousy. Při pohledu na něj je patrné, jak mu záleží na jeho vzhledu, což dokládá drobný detail, že ačkoliv se s ním potkáváme ve chvíli, kdy jde do boje, dbá na to, aby byl hladce oholen a měl vyčištěnou uniformu. Vzhledem ke svému věku je ještě dost nezkušený, do přímého střetu se zatím nedostal, první ho měl čekat až na Brance. Válku vnímá jako prostředek, jak dosáhnout vlastního úspěchu.

Co se týče jeho povahy, je velmi sobecký, myslí jen na svůj prospěch, nezáleží mu na životech ostatních vojáků, přemýšlí jen nad tím, jak získat uznání a slávu, třeba i nečestným způsobem a za cenu lidského života. Jeho tvrdost, bezcitnost a bezohlednost se projeví ve chvíli, kdy sedí u majora a čeká na jeho smrt. Tehdy mu ani nedopřeje klidné umírání, je schopný mu říci cokoli, jen aby mu ublížil: *„Tudy nepůjdou nikdy naši*

⁷⁰ Tamtéž, s. 83.

⁷¹ Tamtéž, s. 71.

na Bránku!“[...] „Co mi po armádě, co mi po celém světě, ty jsi nyní už mrtev tomu světu, který se mi tvou smrtí otvírá.“⁷²

4.1.1.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

V následující ukázce je poměrně dobře zachycen prostor boje rakouských a pruských sil. Dozvídáme se dokonce i konkrétní místo, z něhož pruská divize započala střelbu proti rakouskému vojsku. *Majorovi zaleskly se oči, když octli se před Vrchovinami a před ním rozestřel se pohled na celou krajinu, kde stáli proti sobě tisícové s vražednou zbraní. Před Vrchovinami dělí se silnice na dvě. Jedna vede skupinou stavení šonovských a provodovských ku Klenům, druhá přímo k Vysokovu lesem. Tato poslední byla však nepřitelem silně obsazena, a řetězy tirailleurů rakouských sloužily jen k tomu, aby za jejich zády mohl se Ramingův armádní sbor úplně rozvinouti k přímému útoku celým širokým šikem proti Václavicům, které byly nyní sypkou, kropící rakouské řady deštěm granátů.*⁷³

O jiném střetnutí povídka nevypráví. Autor nás však nenechává na pochybách o tom, jak válka dopadne, když se v samotném závěru povídky zmíní o tom, že v důsledku zavraždění majora bylo střetnutí prohráno a plno životů zmařeno.

Obraz krajiny, jež se stala dějištěm střetnutí, je kontrastně idylický: *Bylo tam tak krásně, tak klidno, že by zbloudivší sem člověk nikdy nemohl uvěřiti v blízkost tří armádních sborů, dvou rakouských a jednoho pruského. Časem zaduněla sice půda, zalehl sem nějaký ohlas té střelby od Václavic, ale ten zanikl v šumění jedlí a zpěvu ptactva. Četl jsem často rozsáhlé popisy, kterak celá krajina změněna byla tábořícím vojskem a bojem, který se v ní rozvlnil, že byla k nepoznání. Dým dělový stoupá k nebesům a zahaluje celý kraj. Země otrásá se pod kopyty válečných ořů, neslyšíme než zmatený lomoz zbraní, střelby, třeskot polnic, křik vítězů, nárek raněných! Tiché chýše zachváceny jsou plamenem, stromy rozbity od granátů, zem rozryta, tráva zbrocena krví. Člověka neznalého uchvátí sice snad takový popis, ale jest vždy přehnaným. Na jak malý okrsek mohou míti slova a alespoň nějaký vztah! Hodinu cesty od bojiště nezvěstuje nám nic jeho blízkost a zvláště v lesích sotva kdy dolehne k uchu našemu nějaký z oněch zvuků, které dohromady tvoří onen známý lomoz bitvy, otřepávaný v nejrůznějších básních i románech.*⁷⁴

⁷² Tamtéž, s. 77.

⁷³ Tamtéž, s. 69.

⁷⁴ Tamtéž, s. 70–71.

4.1.1.3 Polarita reality a fikce

Následující citace nás seznamuje se situací v den střetnutí na Brance, dovidáme se o brigádě, která zde bojovala, včetně jména jejího velitele: *Sedmadvacátého června v roce 1866 bylo ráno velké vedro. Nyní bylo kolem deváté hodiny. Brigáda barona Waldstättena počínala od Klenů boj s pruskou avantgardou, která zaujala silnici před Vysokovem.*⁷⁵ Jak jsme se již dočetli výše, víme, že k střetnutí na Brance došlo 27. června 1866. Waldstätten byl reálná postava, plukovník brigády VI. armádního sboru polního maršálka Viléma Ramminga von Riedkirchena. Účastnil se střetnutí na Brance a útočil na obec Vysokov, aby z ní vytlačil Prusy, což se mu také podařilo.

Vražda majora je samozřejmě fiktivní, je to zajímavá zápletková povídka. Co však má blízko k realitě, jsou okolnosti oné zápletky, konkrétně existence tajné cesty, kterou bylo možné se dostat z Nového Města k Náchodu, kde leží Branka, aniž by si toho někdo všiml. V textu se píše o cestě lesem, ve skutečnosti však jde o trasu údolím řeky Metuje, zvaným Peklo. Tato cesta byla využita v průběhu tzv. slezských válek o sto let dříve.

V náhodské bitvě přišel o život pouze jeden rakouský major a byl jím J. Jesowitz, který velel 14. praporu myslivců. Major padl u Šonova a zemřel v boji, nebyl zavražděn, jak tomu bylo v povídce. Majorův pobočník zemřel dříve než jeho nadřízený, nemohl být tedy jeho vrahem.⁷⁶

Albieriho k napsání povídky inspiroval neoznačený hrob vojína z roku 1866, který se nachází na břehu řeky Metuje mezi Náchodem a vstupem do Pekla. Hrob je označen pouze železným křížem na kamenném podstavci, avšak žádné jméno zde nenalezneme.⁷⁷

K tomuto hrobu se váže také pověst, která se od Albieriho textu odlišuje například v tom, že zde rakouská hlídka přemýšlela nad tím, jak by bylo možné napadnout Prusy, nikoli, že by jim poradil místní stařec. Další rozdílností je, že pruskou hlídku přivolala střelba a že vrah svého velitele byl pověšen nad řekou, a ne nad bažinou. Liší se i motivace jednání vraha, který si v pověsti chce připsat pouze vojenské zásluhy, motiv lásky k důstojnickově ženě chybí.

⁷⁵ Tamtéž, s. 67.

⁷⁶ VANDAS, J. st. *Z mých válečných vzpomínek. 1866.* Litomyšl, 1912, 19. s.

⁷⁷ *Průvodce po bojišti u Náchoda z roku 1866.* Odbočka Svazu čs. důstojnictva v Náchodě. Náchod, 1936, 40 s.

4.1.1.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Vypravěč se snaží nastínit, že člověk by neměl myslet jen na své potřeby, zejména ve vyhrocené bojové situaci, ale i na potřeby jiných lidí. Sobecké jednání se může vymstít tak, jak se poručíkův skutek vymstí jemu. Vypravěč posuzuje poručíka takto: *Tedy by jeho zločin byl marným? Není možná –*⁷⁸ Major při svém úsilí být dobrým důstojníkem rakouské armády a vést své vojáky k vítězství, nechtěl na druhé straně dopustit zbytečné ztráty na životech, proto promýšlel každou možnost, která by těmto ztrátám zabránila. Poručík myslel jen na sebe, kvůli jeho jednání zemřelo mnohem více lidí, než kdyby se uskutečnil majorův plán.

Starý hejtman pruských myslivců vyřešil situaci spravedlivým rozsudkem. Pachatel i oběť budou mít společný hrob – bažinu někde v Pometují. Tak si jen můžeme klást otázku, zda je správné, aby oběť i vrah měli stejný hrob. Je to obraz až symbolický. Největším zločinem je válka.

4.1.2 Na levém křídle

Povídka *Na levém křídle* pochází také z povídkového souboru 1866: *Vojenské novelly ze sedmidenního tažení*. Nejedná se o žádnou idylu, jak autor předznamenává v podtitulu: *pseudoidylla*, i když se odehrává v malebném, za jiných okolností takřka idylickém autorově rodném kraji. Jistě slychal v dětství vyprávění o událostech roku 1866, a tak je mohl věrohodně zpracovat do uměleckého díla. Zároveň byl téměř vrstevníkem malého chlapce Petra, který v povídce vystupuje.

Je 28. června 1866. Hlavní postavy patří k proudu těch, kteří utíkali před válkou. Zoufalý úprk před Prusy postihl mladou dívku Terlu⁷⁹, devítiletého chlapce Petra a starce, budoucího Terlina tchána a Petrova dědečka, jehož Terla s Petrem vezou na vozíku. Vojáci je odstrčí do příkopu, takže nemohou dál až do chvíle, kdy si jich všimne plukovník vojska postupujícího opačným směrem. Ten dá svým vojákům pokyn k vyzvednutí vozíku zpět na cestu a dá se s uprchlíky do řeči. Dozví se mimo jiné, že stařec přišel o nohy ve Francii v době napoleonských válek.

Pak uprchlíci pokračují v cestě, která není vůbec jednoduchá, protože neustále potkávají přesunující se vojska obou stran. Ve Skalici je za nimi dokonce stržen most, aby Prusové nemohli jít dál, což se starci nelíbí, protože si uvědomuje, že v důsledku toho

⁷⁸ ALBIERI, Pavel. *Zločin...*, s. 83.

⁷⁹ Terla je jiný tvar jména Tereza, který se používá na horách.

nebudou moci přejít přes řeku ani Rakušané. Pokouší se jim radit a lituje, že sám nemůže bojovat a bránit svou zemi, Terle je však líto všech, kteří v té chvíli umírají.

Děj vrcholí ve chvíli, kdy Terla spatří svého milého Řehoře jedoucího na koni kousek od nich. Vykřikne jeho jméno, její milý trhne uzdou, kůň se lekne a shodí svého pána ze sedla. Řehoř se smrtelně zraní a umírá v náručí své milé. Ještě jí stačí říci, že jí odpouští, ale stařec jí začne vyčítat: „*Ó pak jsi ho zabila ty sama! Ty jsi zabila mé dítě, mého syna, nejhodnějšího syna, podporu mou, mou pýchu: Nepřibližuj se ke mně – musil bych tě zardousiti – vražednice jeho!* – –“⁸⁰

Jeho jednání je sobecké, nevděčné a nespravedlivé, a možná právě proto se dočkal trestu, když jeho vozík dostal přímý zásah od rakouského děla a stařec umírá. Terla přežije, protože je přikryta tělem mrtvého Řehoře, ale omdlí, Petr v hrůze uteče. Vtom se objeví Prusové a komentují razanci rakouské střelby: „*Hrozné jsou účinky té rakouské střelby. Vidíte, celý vozík rozbit na samé třísky a tráva kolem samá krev.*“⁸¹, ale potom jsou svoláváni trubkou a postupují dále do vnitrozemí. Jeden starší pruský voják položí vedle dívky svou čturu s pitím a kus chleba. Je to zajímavý a prostě lidský moment.

Terlu probudil z bezvědomí déšť a vše si uvědomila, pohřbila starce i Řehoře, pomodlila se a zamířila k řece. Její již vychladlé tělo našli vojáci druhý den až u splavu. *Pochovali ji na společném vojenském hřbitově.*⁸²

Malý Petr utíkal parkem, lesem a u Skalice se jeho útěk spojil s úprkem rakouské armády. Zde ho někdo chytil za ruku a vyzdvihl na koně. *Udivený chlapec se ohlédl a spatřil – onoho šedivého plukovníka, který byl oslovil jeho děda před bitvou za Skalici.*⁸³ Plukovník se ho ujme a vychová ho jako svého syna, o kterého přišel v boji. *Petr odjel s ním a posud se do své rodné vísky nevrátil.*⁸⁴

4.1.2.1 Charakteristika postav a postoj postav k válce

Terla je hodné děvče, které opustilo svou rodinu, aby mohlo pomáhat budoucímu tchánovi. Její snoubenec Řehoř je na vojně jako kyrysník a Terla se obává, že válku nepřežije. Při svých častých úvahách na toto téma však často myslí na všechny muže, kteří

⁸⁰ ALBIERI, Pavel. Na levém křídle. In.: ALBIERI, Pavel. *1866: vojenské novelly ze sedmidenního tažení*. Praha: A. Reinwart, 1882, s. 104.

⁸¹ Tamtéž, s. 106.

⁸² Tamtéž, s. 108.

⁸³ Tamtéž, s. 109.

⁸⁴ Tamtéž.

v bojích padnou, je jí jich líto, protože ví, že válka je strašná věc. Váží si lidského života a válku odmítá, nesouhlasí s ní. Když její milý zemře nešťastnou náhodou, za niž se cítí zodpovědná, nechce dál žít a utopí se.

Stařec je válečný veterán, který přišel ve válce ve Francii o nohy. Ztratil jednoho ze svých synů, jehož syna Petra se rozhodl sám vychovávat. Velmi si oblíbil budoucí snachu Terlu: „*Žena mého syna, pane plukovníku – ale vlastní dcera nemůže být hodnější. Bůh ví, že hodnější – ať jí to sám oplatí.*“⁸⁵

Snaží se radit vojákům, kteří však na něho hledí spatra, což je vojenskému vysloužilci líto. Chtěl by bojovat sám, ale nemůže. Když zahyne jeho druhý syn, obviní Terlu, která na něho zavolala. Jeho jednání bylo ukvapené, sobecké a nespravedlivé. Kolem zuří boj a stařec umírá po zásahu střelou z rakouského děla. Paradoxně ho tedy nezabijí nepřatelští Prusové, ale Rakušané, v jejichž řadách kdysi sám bojoval.

4.1.2.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

Úvod povídky zavádí čtenáře do situace, jaká zavládla na Náchodsku, kde se schylovalo k velkému střetnutí Prusů a Rakušanů. (*Střelba z děl pruských zaznívala sem jako vzdálené bouchání do velikých bubnů. Z rakouské strany hučela a drnčela okny sotva půl hodiny z dáli. Země duněla.*⁸⁶) Lidé byli vyděšení, nevěděli, co přijde, a proto mnozí z nich volili útěk, podobně jako trojice postav povídky.

Děj se posouvá přes Skalici do Ratibořic, jejichž krásný zámek a pěstěnou zahradu kolem využil autor jako kulisu k válečnému běsnění. Vojáci byli ke krásám místa zcela apatičtí, nezajímalo je, že ničí usilovnou práci jiných lidí, když rozbíjejí vzácné sochy či nábytek a doslova rvou nejvzácnější květiny. Je více než zřejmé, jak moc se válka podepsala na jejich charakterech, v té chvíli měli jedinou prioritu – boj a vítězství, jinak jim bylo vše lhostejné:

Koně potulovali se volně po prostoře a pásli se s velikou zálibou na bujném, se vzácnou pílí vypěstovaném trávníku, anebo vehnáni byvše pro ochlazení do velikého bassinu, děsili roje zlatých kapříků, k rozkošné zálibě několika synů puszty. Jiní jezdci

⁸⁵ Tamtéž, s. 90.

⁸⁶ Tamtéž, s. 92.

*trhali po záhonech nejkrásnější, nejvonnější květy, při nichž zahradníci mnohou hodinu práce trávili, a vplétali je koním do hřívny.*⁸⁷

Pruská armáda uspěla, podařilo se jí obklíčit rakouské oddíly, kterým nepřijel nikdo na pomoc. Rakušané se však nevzdali, usilovně bojovali, a proto bylo toto střetnutí neobyčejně krvavé. Byla to příšerná podívaná: *Zlič hořela, Skalice hořela. Rachot střelby přestal, bylo dobojováno. Hrom bil bez přestání. Oupa valila se lukami dolů k Josefovou, majíc vodu červenou lidskou krví a nesouc na sta mrtvol.*⁸⁸

4.1.2.3 Polarita reality a fikce

Střetnutí u České Skalice 28. června je pečlivě zachyceno v kronikách a pamětech, kde lze nalézt i množství drastických detailů. Doslova se píše, že půda byla z kropena krví a všude byly spousty mrtvol, které museli obyvatelé vesnic pochovat na své náklady. Autor evidentně při líčení bojů z těchto zápisků vycházel, a potud je tedy historicky pravdivý. Co se týče okolnosti smrti protagonistů povídky, to už je fikce.

Nevíme přesně, jak událost proběhla, avšak mezi zámkem v Ratibořicích a Starým bělidlem se opravdu nachází hrob rakouského kyrysníka. Je tedy možné, že jeho existence posloužila Albierimu jako inspirace k umělecké rekonstrukci příběhu.

Řehoř, který zemřel následkem pádu z koně, měl být podle textu příslušníkem 4. pluku Ferdinandových kyrysníků, podle literatury se však tento pluk střetnutí u České Skalice nezúčastnil.

4.1.2.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Válka nebere ohledy ani na nejkrásnější lidské hodnoty, jako je láska, rodinná soudržnost, ohleduplnost, obětavost. Pod vlivem války se mění lidské charaktery, zbývá boj o holý život a trochu lidskosti. Povídka *Na levém křídle* patří v našem výběru mezi nejsilnější protiválečné protesty, také díky tomu, že autor použil metodu kontrastního líčení pozitivních a negativních detailů. Setkáváme se například na jedné straně s hezkým jednáním pruského vojáka, který dá Terle vodu a chleba, a na druhé straně s rakouskou povýšeností, když mluví se starcem, který se jim snaží dát rady. Nebo když je nám popisována letní rozkvetlá krajina a zároveň umírající vojáci.

⁸⁷ Tamtéž, s. 96.

⁸⁸ Tamtéž, s. 107.

4.1.3 Utíkejte, Prajzi jdou! Příhody „jednoho ženicha“ na útěku v roce 1866

V kapitole *Obraz prusko-rakouské války z roku 1866* očima českých autorů jsme uvedli, že se jedná o fiktivní vzpomínku jakéhosi sedláka z malé vesničky kousek od Náchoda, který se stává vypravěčem příběhu. Popisuje, jak si vybíral nevěstu, jaké představy o ní měl, co měla splňovat, jak se měla chovat a jak měla vypadat. Nakonec si vyhlédne paní Žofii z Náchoda, vdovu po obchodníkovi.

Jednou, když se za ní vydal, jevílo se mu město jinak, než tomu v neděli obvykle bývalo. Na náměstí bylo jen pár lidí, lidé ani neměli sváteční oblečení. Sedlák si pomyslel: *Což aby tak bylo něco nového, tak něco jako doopravdy válka přede dveřmi?*⁸⁹ V hospodě, kam sedlák zajde, potká pana Vávru, se kterým se zapovídá. Řeč dojde i na válku, o níž Vávra říká: *„Inu, jak to dopadá! Dopadne to pro to pro nás smutně, ať prohrajeme nebo vyhrajeme, protože to tady máme z první ruky.“*⁹⁰ Do rozhovoru se pak přidávají i další občané města a společně polemizují o možnosti blížící se války a jejích dopadech na prostý lid. Padne také informace o aktuální situaci (*„My budeme bojovati na dvou stranách, nahoře s Prajzy a dole s Taliány. V Německu se už rvou, protože Prajz chtěl podmaniti si všechny německé krále a knížata.“*⁹¹). Muži se baví o zbraních, schopnostech pruských i rakouských armád i o jejich vybavení. K rozhovoru se připojí vozka, který pobýval za hranicemi, a seznámí ostatní s tím, jak se na válku chystají Prusové. Ostatní tomu nemohou a ani nechtějí uvěřit.

Po chvíli do hostince dorazí muž nepříliš čistého zevnějšku, usadí se k jednomu stolu a pozorně sleduje hosty v hospodě. Po nějaké chvíli se také zapojí do hovoru a sdělí ostatním, že císař vydal manifest a Benedek právě udílí vojenské rozkazy.

Sedlák se vydává na návštěvu k Žofii, a je nemile překvapen, když zjistí, že tam směřuje i neznámý muž z hospody. Sedlák mu ukáže cestu, ale sám se raději vrátí zpět do hostince. Později se s tímto cizincem opět setkává, ale stále nechápe, co to je za člověka. Nakonec ho jako potenciálního špeha nahlásí četnictvu, které ho ještě ten den zatkne.

24. června se sedlák opět vypraví na námluvy. V hostinci se dovídá o situaci za hranicemi. *„Prušáci v celém Německu vítězili, Sasko bylo jimi zaplaveno a každým*

⁸⁹ ALBIERI, Pavel. *Utíkejte, Prajzi jdou!: příhody "jednoho ženicha" na útěku v roce 1866*. V Praze: Frant. Bačkovský, 1894, s. 18.

⁹⁰ Tamtéž, s. 19.

⁹¹ Tamtéž, s. 21.

*dnem očekáváno bylo překročení hranic českých, neboť dle všeho bylo patrné, že mají Prusové kolem Kladska velikou armádu. Naši tak táhli plným spěchem k Josefově. ... Také v Itálii se už naši měřili se Sardyňany.*⁹² Pak se vydává spolu se známým z vedlejší vesnice na obhlídku okolí. Uvidí skupinku pruských vojáků, jak se rozhlíží po okolí, a informují o tom rakouského důstojníka, ten je však nebere vážně. Nechce si nechat mluvit do svých věcí od civilistů, navíc prostých lidí.

Válka se blíží. Sedlák se proto rozhodne schovat nějaké věci, stejně jako ostatní obyvatelé Náchoda. V náchodském hostinci lidé vzpomínají, jaké špatné zkušenosti mají s Prusy. Jeden soused povídá: *„Prajz to dělal vždycky stejně, vždycky bral, kde se co dalo, a žádným vojákem nezahodil, protože jich nazbyt nemá! A tak bude i tentokráte nebo ještě hůře! Můj pradědeček musil u Prajze pět let sloužit, než jim utekl, a zkusil jako pes!*⁹³

25. června někteří občané opustí Náchod i se svými rodinami, aby se Prusům vyhnuli. Už následující den se do Náchoda začnou stahovat rakouští vojáci a kolem čtvrté hodiny je slyšet palba z děl a pušek.

Následujícího dne se sedlák vydá hledat Žofii, která opustila Náchod. Po cestě ho ale zajme pruská hlídka na místě, kde ještě minulý večer pobývali Rakušané. Hlídka ho dovede zpátky do Náchoda, odkud se mu podaří utéct. Na útěku komentuje, co vidí: *„Můj Bože, Prušáci již u samých Klenů! Ale ne – můj Bože, vždyť to vojsko táhne od Skalice, sláva! Oh, jaké to ulehčení – Rakušané, naši, výborně, hurá!!!*⁹⁴ Takto se sedlák raduje, když vidí rakouskou armádu, a ne pruskou. Po chvíli si ale pomyslí: *Jenom kdyby nebylo pozdě, aby Prus neměl obsazený Vysokov a Branku. Eh, necht' i má, Prušákův tak mnoho není – naši je seženou, vyženou, ano čepicemi je utlučou.*⁹⁵ Kdyby jen věděl, jak se mýlil. Cestou vidí boje u Václavic a myslí si, že zde Prusové mají problémy a rakouské jednotky je porazí. Je to však naopak. Všude je velké množství padlých a raněných, sedlák je nemůže ani spočítat. Kolem třetí hodiny se rakouské jednotky začnou stahovat ke Skalici a sedlák pokračuje ve své cestě. Dostane se až do Jaroměře, kde přespí u příbuzného.

28. června ráno se dovídá, že vojsko z Jaroměře se přesunulo ke Skalici, na procházce po městě uvidí kočár vezoucí Benedeka. Baví se s místními, všichni mají neúplné zprávy a snaží se na jejich základech vytvořit celkový obraz o situaci. Večer

⁹² Tamtéž, s. 82.

⁹³ Tamtéž, s. 90.

⁹⁴ Tamtéž, s. 118.

⁹⁵ Tamtéž.

sedlák dorazí do Dvora Králové, kde uslyší o jakési porážce Prusů, nikdo však neví nic přesného, a tak obyvatelé města raději utíkají. Další den ráno se však rozšíří po Dvoře zvěst, že Prusové jsou nablízku, a proto utíkají i ti, kteří zde ještě zbyli. Opět se probírají fámy: „*Italiáni jsou prý zrádcové, včera se to ukázalo, stříleli do našich řad a utíkali v houfech k Prušákům. ... A Maďaři nejsou také lepší než Italiáni! Dokud naši vítězili především, šli s námi, ale včera, při pruském přepadení v těch neschůdných lesích se to ukázalo. Také oni utíkali od praporů a důstojníci sotva je drží!*“⁹⁶

Mezitím se schyluje k bitvě, rakouská armáda se na kopci za Dvorem připravila k útoku, děla pálí, pěchota útočí. Prusové mají výhodu a Rakušané se dostávají do defenzívy.

Dvůr opouští i sedlák, jehož v Poličanech zatkne četník a vede ho do Hořic. Zde se začne sedlák škubat a vykřikovat, že je spořádaný člověk, a ne žádný špeh, jak si tady o něm myslí. Pomůže mu Karel, jehož on sám v Náchodě považoval za špeha. Po čtyřdenním hledání tu sedlák nachází Žofii, ale ta mu řekne, že si bude brát Karla. Sedlák je opět zatčen a poslán do vězení, odkud ho vysvobodí pruští vojáci, postupující od Jičína. Po propuštění se vydá zpět domů, ale bez nevěsty. Je plný nepříjemných dojmů ze situací, které prožil.

4.1.3.1 Charakteristika postav a postoj postav k válce

Sedlák a vypravěč příběhu je bezdětný vdovec. Má rád svůj pořádek, a proto se chce znovu oženit s vdovou Žofíí. Je pyšný na svůj statek a zřejmě i velmi sebevědomý, jak vyplývá z následující ukázky: *Když jsem stanul uprostřed svého dvorku, pojala mne náhle zvláštní hrdost při pohledu na můj majetek. Toto všecko bylo mé, zde já jsem pánem a zde mne má každý rád, od starého čeledína Jíry a děvečky Ančky až po páru pěkných koní, dvanácti vykrmených kravek a domácího psa Fylaksa, všickni mne znají, všickni si mne váží.*⁹⁷ Sedlák asi nebude špatný člověk, ale v touze získat Žofii neváhá odstranit potenciálního soka Karla. Svého činu však lituje, když je sám zatčen a veden v poutech do Hořic.

Z války, na jejímž pozadí se odehrává jeho dobrodružství, má vypravěč strach, stejně jako všichni ostatní. Bojí se o svůj majetek, který před Prusy ukryje v lese. Když na vlastní oči sleduje válečná střetnutí, začne více o válce a jejích příčinách uvažovat. Uvědomuje si

⁹⁶ Tamtéž, s. 165.

⁹⁷ Tamtéž, s. 65.

i její důsledky, které se neprojeví jen na zničených polích, lukách a obydlích, ale uvažuje i o jejich dopadech na lidi. Nejde jen o ztráty na životech, ale i o duševní strádání. Tak si sedlák odnáší zkušenost, která v něm utkví na celý život.

Milostný motiv, snaha získat Žofii, její hledání a nabídka ochrany v těžkých časech při příležitosti žádosti o ruku, jsou ve srovnání s traumatizujícími válečnými zkušenostmi pouhou epizodou.

4.1.3.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

I v této povídce dochází k práci s kontrasty. Často je tu zobrazována příroda, k níž má sedlák velmi kladný vztah, před válkou i po ní. *Jak tajuplnou, děsivou připadala mi nyní ta naše krajina. Ještě před týdnem byla tak veselou a nyní ohlížel se člověk mimoděk k těm Kladským kopcům, pokrytým černými lesy, skrývajícími v sobě této chvíle zajisté již četné zástupy nepřátel, celý zkázonosný přival bodáků a šavlí.*⁹⁸ Příroda je tu vnímána jako děsivá a tajuplná, protože se stává místem, kde umírají lidé. Není to však ona, kdo za to může. Je jen pasivním účastníkem války, místem, kde dochází k násilnostem.

Příroda však trpí, stejně jako lidé. Pro sedláka musí být zvláště bolestný pohled na zničené obilí, které je jedním ze zdrojů obživy, zatímco pohled vojáků, kteří obilí ničí, je zcela odlišný. Nemyslí na budoucnost, ale na chvilkovou potřebu nakrmit svoje koně: *Pole kolem silnice byla sešlapána a na nich páslo se na zeleném ještě osení hojné koňstvo jízdy, dělostřelectva i vozatajstva.*⁹⁹

Když se sedlák vrací domů, přichází do míst, kudy prošly boje: *Kolem deváté hodiny byl jsem již v opuštěné Jaroměři, v poledne ve Skalici, která byla jediným velkým lazaretem, a pak jsem rychle prošel zkrvavenými bojišti, kde posud každý krok vydával důkaz o zoufalém boji zde svedeném, kde bylo na sta hrobů, po silnici, po jejichž stranách bylo rozházeno množství zbraně a výstroje a kde ležely ještě koňské mrchy, rozšiřující morový zápach.*¹⁰⁰ Z citace vidíme, jak je krajina zasažena válkou. Shledáváme, že v místě boje zůstávají jen mrtví, ranění a celková spoušť, kterou pak musí uklízet civilní obyvatelé. Někteří lidé jsou schopni tyto mrtvé ještě okrádat a obohacovat se na jejich úkor.

Drobné detaily upozorňují na postupné změny v životě lidí v zázemí. Již padla zmínka o odlišné atmosféře v Náchodě o nedělním odpoledni, jinou proměnu naznačuje

⁹⁸ Tamtéž, s. 92.

⁹⁹ Tamtéž, s. 135.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 197.

následující ukázka: *Stoly bez ubrusův, sklenice staré, na polo rozbité a vůbec celé vzezření hostince pozměněno.*¹⁰¹

Velmi autenticky působí pasáže, v nichž sedlák sleduje samotné boje a přesuny armád, nebo reprodukuje rozhovory vojáků. První z následujících ukázek je zasazena na úplný začátek budoucí bitvy, druhá komentuje už probíhající boj.

*Prušáci opustili po čtvrté hodině svá doupata a úkryty a jednotlivé hlídky jejich ubíraly se opatrně, zvolna k mostu. Strážce pruské stály dříve na pokraji lesů pod zvláštními budkami, které je kryly i chránily.*¹⁰²

*„Pánové, za Skalicí panuje tuhý boj. Slyším střelbu, jenom že ji zastírá ten hluk táhnoucího vojska a pak vadí jí ten dusný dnešní vzduch.“*¹⁰³

Vypravěč si všímá i vybavenosti pruské a rakouské armády a popisuje rozdíly: *Než naši vypálili jednou, páčil Prus desetkrát. Naši postupovali v sevřených řadách s bodákem v ruce, avšak ani jediný tento bodák nedostal se do řad pruských.*¹⁰⁴ Z ukázky je patrné, že každá armáda měla svůj styl boje, přičemž Rakušané spoléhali především na boj zblízka, tedy na bodáky.

Jednotlivá střetnutí jsou popsána jen útržkovitě. Přesnějšího líčení se dostalo jen bojům, které sedlák viděl na vlastní oči. Některé střety sedlák jednoznačně odsuzuje, u jiných je schopen určitého nadhledu, když například hodnotí smysl pro fair play. Odsuzovány jsou především takové, kdy Prusové zákeřně útočí ze zálohy.

Lidé vnímali válku jako zlou, špatnou a velmi smutnou zkušenost a vypravěč se snaží nakreslit její obraz co nejkomplexněji. Tak se také dočítáme o tom, jak se zacházelo s raněnými, kteří raději zůstávali na bojišti, než aby šli do lazaretu: *Ranění nechtějí do lazaretů, poněvadž tam umírají hlady více než zde. Lazarety jsou bez potravy. Takto člověka přece něco sežene, v lazaretech však nic. Správa je velmi nedbalá, mužstvo hladovo, masa někdy dost, chleba málo, ten hnije a plesniví na vozech, které jsou bůhvíckde!*¹⁰⁵

¹⁰¹ Tamtéž, s. 82.

¹⁰² Tamtéž, s. 105.

¹⁰³ Tamtéž, s. 146.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 154.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 165.

4.1.3.3 Polarita reality a fikce

Z historických dokumentů víme, že rakouská armáda pospíchala od Olomouce k Josefovu. Následující citace nám naznačuje rychlý přesun rakouských jednotek a boje v Itálii: *Naši pak táhli plným spěchem k Josefovu, kde již v tuto chvíli musí se krajina jen hemžiti vojskem. Také v Itálii už se naši měřili se Sardyňany.*¹⁰⁶ Tyto informace můžeme tedy brát jako pravdivé, nejen o rychlém přesunu k Josefovu, ale i zmínku o bojích v Itálii.

V povídce se dále píše o sboru podmaršálka Ramminga, který měl u Náchoda bojovat. I to odpovídá realitě, Rammingův pluk, který přišel od Opočna, bojoval na Brance v počtu 27 150 mužů.¹⁰⁷ Podmaršálek Ramming vedl hlavní střetnutí proti Prusům. V textu je zmíněn i samotný Benedek, který měl v doprovodu vysokých vojenských hodnostářů přijet k Náchodu na inspekci, ale protože se nijak nepodílel na bojích, je těžké dopátrat se bližších informací. S jistotou můžeme říct, že u Náchoda byl.

Rakouská armáda se střetla s Prusy ve Václavících, tam také odrazila první útok pruských jednotek, nakonec však byla odříznuta od posil a donucena vyčkat na Jonákovu brigádu. Ukázka nám popisuje, jak obléhání probíhalo a také jak skočilo. *A nahoře ve Václavících! Naši jsou vypuzeni po chvíli zoufalého boje z lesíka i z vesnice. Na hřbitově zápasili jako hrdinové, každý barák stal se pevností, a přece byli vypuzeni.*¹⁰⁸ S jistotou můžeme říci, že tento boj je skutečností, jako i to, že rakouské jednotky musely počkat na brigádu, aby se z obléhání vymanily. Detaily popisující události jsou ovšem fiktivní.

Realita je v povídce zachována. Zachycené je nejen reálné prostředí událostí, ale i jednání a povahy hlavních hrdinů. Autor v doslovu píše: *Přidržel jsem se co možná nejvěrněji jak dějin, tak i hojných tradic, užívaje vlastního děje povídky jen jako pojítka.*¹⁰⁹

4.1.3.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Tato povídka přináší nejširší pohled na prusko-rakouská střetnutí, k nimž došlo nedaleko hranic. Díky banální zápletky vystavěné na pouti nápadníka za jeho vyvolenou zachycuje hned několik bitev: u Náchoda, u České Skalice a u Dvora Králové. Podobně jako výše zmíněné zápisky kreslíře Aloise Beera působí velmi autenticky a v omezené míře připomíná reportáže psané válečným zpravodajem.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 82.

¹⁰⁷ *Bitva u Náchoda* [online]. Náchod [cit. 2018-02-22]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

¹⁰⁸ ALBIERI, Pavel. *Utíkejte, Prajzi jdou!* ..., s. 128.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 199.

Cílem povídky je předat budoucím generacím svědectví o dějinných událostech viděných očima obyčejného člověka-civilisty. Tyto události se nedotýkaly pouze vojáků, přímých aktérů bojů, ale i civilního obyvatelstva, které neslo jejich důsledky ještě dlouho po ukončení bojů. A právě tento pohled, který bychom mohli označit jako praktický, je na této povídce nejoriginálnější.

Tato povídka se od všech ostatních, o nichž zde píšeme, liší způsobem vyprávění, na mnoha místech se setkáváme s prvky humoru. Humorná je například pasáž, kdy nám sedlák nechce říct své jméno: *Jmeno svý vám p. redaktor nepovym ašto bude venku, pakto uslyšyte, otkud sem taky nevyte a zádnyho nemenuju protože bi se mně mnohi smály. Mejte se dobře a ja vam přeju mnoho štesti zatim, jednou se schledame. X.*¹¹⁰

4.2 Čeněk Kramoliš

Autor historických, národopisných a vesnických próz Čeněk Kramoliš se narodil roku 1862 v Rožnově pod Radhoštěm. Svá povinná školní léta absolvoval v obecné škole v Rožnově, posléze studoval na gymnáziu ve Valašském Meziříčí. Mezi lety 1878–1882 studoval na učitelském ústavu. Následně pracoval jako učitel v různých školách. Během své učitelské kariéry hrál ochotnické divadlo, pořádal zájezdy, besedy, přednášky a zakládal knihovny.¹¹¹

Roku 1908 se z něho stal inspektor pro české školy v příhraničí. Tuto profesi vykonával až do roku 1925 a o rok později odešel do výslužby. Kritický byl pro něho rok 1938, kdy ho rozrušila zpráva o Mnichovu, tedy o odstoupení Sudet Hitlerovi, a vinou tohoto psychického vypětí částečně ohluchl a oslepl. Zemřel roku 1949 a byl pochován v Rožnově pod Radhoštěm.

Za svůj život napsal velké množství děl různých žánrů. Psal romány, drobné prózy, povídky, pedagogické články a přispíval do časopisů. Většina jeho prací vychází z prostředí Valašska, zabývá se změnou prostředí, lidovou tvorbou a historií Valašska. Inspiroval se však i zajímavými náměty, které získal v době svého inspektorského působení v příhraničních krajích.

Jeho díla jsou například: *Tři valašské povídky* (1897), *Z manželského ráje* (povídka, 1903), *Z našeho venkova* (povídky, 1903), *Vyžráli na pána a jiné povídky* (1904), *Ve stínu*

¹¹⁰ Tamtéž, s. 6.

¹¹¹ *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce.* 2, H–L. Editor Vladimír FORST. Praha: Academia, 1993, ISBN 80-200-0469-6. s. 936–938.

bitvy u Slavkova (román, 1911), *Valašská vojna 1, 2* (romány, 1929), *Za cizí hříchy* (román, 1936), *Vzpomínky z učitelského a spisovatelského života* (vzpomínková próza, 1948) a mnoho dalších.¹¹²

4.2.1 Z roku 1866

Povídka *Z roku 1866* je součástí souboru *Vyvráli na pána a jiné povídky*, který poprvé vyšel roku 1904.

Vypravěčem příběhu je obchodník z Náchoda pan Vodička, který ho kdysi převyprávěl příteli spisovatele. Povídka je uvedena slovy: *Jistý obchodník z Náchoda vypravoval před dvaceti lety příteli mému dojemný příběh z války rakousko-pruské, který tuto čtenářům podávám.*¹¹³

Povídka začíná v Náchodě 26. června, kde se shromažďovali rakouští vojáci. Mezi nimi si místní obchodník Vodička všiml muže v uniformě, s nímž se před několika lety seznámil v Karlových Varech. Když ho však pozdravil, nedostalo se mu odpovědi. Až když ho Vodička oslovil jménem, voják ho poznal a objali se. Byl to pan Herman, který za šlesvicko-holštýnské války¹¹⁴ bojoval v pruské armádě, kde byl poručíkem. Po skončení války se rozhodl vstoupit do rakouské armády, a teď se v hodnosti setníka chystal do boje proti Prusům. Herman již pochoval své rodiče, má pouze bratra, který je poručíkem v pruské armádě. Herman se Vodičkovi svěřil se svými obavami ohledně svého bratra. Žádá ho, aby se za něho i bratra modlil. „*Příteli drahý, hrozný okamžik se blíží, a děsná předtucha, že se v bitvě s bratrem utkám, stále se ve mne ozývá. Modlete se za mne, by hrozný osud, jaký mi hrozí, mne nestihl.*“¹¹⁵ Má strach, že ho v boji nepozná a omylem ho zabije.

Ještě toho dne se strhl boj u Bělovsi, během kterého se rakouské jednotky musely stáhnout. Vodička zde ještě stihl spatřit Hermana, který mu řekl, že jeho jednotky musí couvat před nepřítelem a že se jeho předtucha prozatím nevyplnila. Někteří obyvatelé Náchoda se rozhodli také k útěku z města, mezi posledními město opustil i pan Vodička se svou rodinou.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ KRAMOLIŠ, Čeněk. *Z roku 1866*. In.: KRAMOLIŠ, Čeněk. *Vyvráli na pána a jiné povídky: lidové čtení*. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1904. s. 177.

¹¹⁴ Jednalo se o bitvu v roce 1864, kdy se společná armáda Pruska a Rakouska spojila proti Dánsku. Dánové byli poraženi a spojená vojska získala Šlesvicko a Holštýnsko do své správy.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 186.

Následujícího dne se vojáci připravovali na střet u Vysokova. Rakouské jednotky byly rozmístěny na několika místech: u Nového Města, Skalice a u Vysokova. Dozvídáme se, jak boj vypadal: *S pruské strany padaly do našich kulky husté jako kroupy, vojsko rakouské jim na každých deset ran odpovědělo sotva jednou kulí.*¹¹⁶ Herman měl stále velké obavy ze své předtuchy, ale ani zde se naštěstí nevyplnila.

28. června byl sveden boj u Skalice. Pruské jednotky přes noc posílily a zaútočily v ještě větší síle, než tomu bylo v minulých dnech. Bohužel během bitvy se neblahé očekávání důstojníka Hermana naplnilo, protože se náhle ozvala rána a výkřik: „*Bratře, bratře, tys mě zabil!*“¹¹⁷ Rakouská armáda byla pak donucena k ústupu až k Hradci Králové, kde byla 3. července svedena rozhodující bitva prusko-rakouské války.

V srpnu byl uzavřen mír mezi Pruskem a Rakouskem. Jelikož bylo po válce, vydal se obchodník Vodička do Olomouce za svým obchodním partnerem, aby zjistil, jak se obchody mají, jaké ceny stanovit a jaké zboží je třeba dodat. Posléze se vydali spolu do hostince, kde pan Vodička spatří svého starého přítele Hermana. Měl velkou radost, že ho viděl živého a zdravého. Hned se ho vyptával, jak se má a zda se jeho předtucha vyplnila, či nikoli. Herman mu vyprávěl, co v bojích zažil a že se skutečně stalo to nejhorší – svého bratra nešťastnou náhodou zabil. Tento čin komentuje těmito slovy: „*Poznali jsme se, ale již pozdě. Kouř a rozčilení naše bylo příčinou jeho smrti. – Jak dlouho jsem u bratra beze smyslů ležel, nevím. Když jsem se vzpamatoval, byl jsem obklíčen pruským vojskem.*“¹¹⁸ Prusové mu dovolili bratra pochovat, ale byl odveden spolu s dalšími zajatci do Pruska a až po uzavření míru byl propuštěn. Vodička se ho otázal, zda se vrátí do Pruska, či zůstane v Rakousku. Herman mu odpověděl: „*Co bych v Prusku dělal? Příbuzného tam nemám žádného, a bratr můj leží v Čechách. Neopustím ho, jak jsem to za jeho života byl učinil, – a proto mne snad Bůh tak potrestal. Zůstanu zde. Odtud budu míti blíže k jeho hrobu.*“¹¹⁹

Oba přátelé zůstali i nadále v kontaktu, a protože celý příběh vyslechl i obchodník z Olomouce, se kterým pan Vodička obchodoval, nabídl mu své přátelství.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 187.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 196.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 201.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 202.

4.2.1.1 Charakteristika postav a postoj postav k válce

Pan Vodička cestoval za obchodem po Čechách a měl spousty známých. Lidé v Náchodě si ho vážili, chodili si k němu často pro radu, a obraceli se na něj i teď, když se schylovalo k válce. Vodička dokázal každého vyslechnout, vžít se do jeho problémů a poradit, jak jen to bylo možné. V souvislosti s válkou se snažil svoje sousedy uklidnit, přestože sám na ni hodně myslel. Ne však tak jako sousedé, neměl o sebe strach, spíš se vciťoval do nitra těch, kdo šli bojovat, a představoval si, jak se asi s nelehkou situací vyrovnávají. Protože budil velkou důvěru, otevřel se mu i setník Herman. Když se mu svěřil, že v bitvě nevědomky zabil vlastního bratra, neodsoudil ho, spíše se snažil ulehčit jeho svědomí. Zůstali nadále přáteli.

Důstojník Herman je setníkem v rakouské armádě, avšak dříve působil jako poručík v pruské armádě, stejně jako jeho bratr. Svůj přestup si dobře promyslel, snažil se domyslet i případné následky, avšak nenapadlo ho, že přijde válka, v níž by se mohl na bojišti proti bratrovi ocitnout. Když válka vypukne, stane se tato možnost jeho utkvělou myšlenkou, která vyústí v trauma. Nakonec dojde nejen ke střetu, ale Herman svého bratra nešťastnou náhodou zabije.

Je zoufalý ze svého činu, nechce už dál žít, protože bratra miloval, nejen proto, že to byl jediný jeho žijící příbuzný., *Bratr můj byl mrtev, a já všecek potřísněn vlastní jeho krví. Nikdy mi nebyl život tak protivným jako toho okamžiku. Byl bych se vrhl v nejprudší seč, abych v ní zahynul, ale nemohl jsem: byl jsem zajatcem...*¹²⁰

Herman je citlivý, přemýšlivý a poctivý člověk. Doživotní výčitky za bratrovu smrt mu pomáhá snášet přítel, kterého v nejtěžší chvíli najde. Na válku zprvu pohlíží jinak než přítel Vodička, protože je voják a ví, že bojovat musí. Z toho důvodu neuvažuje o problémech jednotlivců. Situace se změní, když si uvědomí, že by mohla v boji nastat situace, v níž by stál proti svému bratrovi. Od té doby pohlíží na válku jako na zlo, které může mít určitý dopad na každého člověka, který s ní přijde do styku.

4.2.1.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

Lidé v Náchodě, kde povídka začíná, si byli vědomi toho, že jejich město bude v důsledku své zeměpisné polohy první na řadě. (*V Náchodě, městečku ležícím u samých hranic českých, bylo teprve strachu plno.*¹²¹) Válka byla hlavním tématem jejich hovorů,

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž, s. 179.

zvláště když v poslední době měli denně na očích srocující se vojáky, a všichni se jí oprávněně obávali: „*Inu, válka má zuby veliké a žaludek nenasytný,*“¹²² říká například jedna z postav. Na Náchodsku se s Prusy bojovalo už před sto lety, a všichni vědí z vyprávění, jaké hrůzy by mohly nastat.

Vedle záběrů života v týlu lze v textu nalézt i několik zdařilých popisů bojových situací, jako je například tato: *Druhého dne rozzuřil se boj poznovu, ale ve větší míře. Hlavní voj našeho vojska byl u Skalice, druhý stál u Nového Města. Na návrší u vesnice Vysokova postavena byla rakouská děla. Když Prušáci časně z rána vytrhli z Náchoda proti našim k Vysokovu, počala rakouská děla s návrší střílet do řad pruských a zároveň blížil se druhý náš voj od Nového Města ku pomoci.*¹²³

4.2.1.3 Polarita reality a fikce

Zdá se, že Č. Kramoliš studoval historické prameny, z nichž hojně čerpal pro sdělení v rovině vypravěče. Informace obecného rázu jsou tedy vesměs správné, i když nejsou příliš rozsáhlé.

Například se z povídky dozvídáme o postupu jednotlivých armád: *Polabská armáda pod princem Bedřichem Karlem táhla údolím labským ke Králové Hradci, druhá, již velel korunní princ Bedřich Vilém, překročila české hranice mezi Náchodem a Broumovem a chvátala spojit se s armádou první.*¹²⁴

Také datace jednotlivých událostí odpovídá pravdě: *Následujícího dne (28. června) počala bitva krátce před polednem u Skalice.*¹²⁵ Střetnutí u České Skalice se odehrálo den po střetnutí u Náchoda, tedy skutečně 28. června 1866.

Často opakovaný fakt, týkající se rozdílu mezi ručními zbraněmi, jimiž byly obě armády vybaveny, zmínil Kramoliš v souvislosti s bitvou u České Skalice, a vyjádřil ho takto:

*A zase – jako u Náchoda – zvítězily dobré pušky pruské. Vydaly ve stejné době mnohem více ran než pušky rakouské. Rozdíl ten nápadně se jevil při rychlé palbě.*¹²⁶

¹²² Tamtéž, s. 198.

¹²³ Tamtéž, s. 194.

¹²⁴ Tamtéž, s. 178–179.

¹²⁵ Tamtéž, s. 195.

¹²⁶ Tamtéž, s. 195–196.

Již jsme uvedli výše, že rakouská armáda měla tzv. předovky a pruská armáda tzv. zadovky, které sice pálily rychleji, ale měly menší přesnost a dostřel oproti rakouským zbraním. Hlavně je však známo, že pušky nebyly tím rozhodujícím činitelem, který Prusům pomohl válku vyhrát. Tím byla lepší strategie pruské armády.¹²⁷ To však už Kramoliš neuvedl.

Jednoznačně historicky nepravdivé jsou dvě informace. Jedna z nich se týká střetnutí u Bělovsí a u České Skalice, v nichž měl údajně bojovat setník Herman. 35. pluk, jehož příslušníkem měl být, se však účastnil jen bitvy u Bělovsí. Druhá nesrovnalost spočívá v tom, že bitvy u Bělovsí se zúčastnil jediný rakouský důstojník pěchoty, a to byl setník Krupička, který měl českou národnost.¹²⁸

Protože Kramoliš nepocházel z Náchodska, a ani tam nežil, a tudíž kraj neznal, vyhýbal se detailním líčením zdejší krajiny, v čemž se jeho text hodně liší od ostatních, o nichž zde píšeme.

Po střetnutí u Skalice couvali vojáci až k Hradci Králové, kde byla svedena rozhodující bitva, při které byla rakouská armáda poražena. *Dne 3. července svedena tu hlavní pro nás tak nešťastná bitva... Ztráty vojska byly veliké. Napočítáno 20.000 mrtvých a raněných a 30.000 zajatých.*¹²⁹ Je vidět, že se jednalo o nesmírně krvavou a krutou bitvu. Co se týče počtu padlých a zajatých vojáků, můžeme se dočíst o takto vysokých číslech i v historických pramenech.

4.2.1.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

V Kramolišově povídce je ústředním tématem smrt pruského důstojníka zabitého jeho bratrem, setníkem rakouské armády. Válka, v jejímž průběhu k této tragédii došlo, je vedlejší, i když její existence je nutnou podmínkou k tomu, aby k činu došlo.

Motiv zabití vojáka jeho bratrem byl natolik silný, že se objevil i v lidové pověsti z Českoskalicka, a také v románu německého autora A. Storcha, který vyšel ještě v roce 1866 nejen v němčině, ale pod názvem *1866 aneb Custozza a Králové Hradec. Historicko-romantické odhalení z nejnovejších dějin Rakouských* i v českém překladu. Více o něm

¹²⁷ DOLÍNEK, Vladimír. Pušky systémů Dreyse a Lorenz ve válce 1866 - legendy a skutečnost. *Militaria* [online]. [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: <http://www.militaria.cz/archiv/291/clanky/291-10.html>

¹²⁸ BRŮHA, Jan. Válka roku 1866 na Náchodsku v české beletrii. ... s. 85.

¹²⁹ KRAMOLIŠ, *Z roku 1866 ...*, s. 197.

píšeme v kapitole věnované přehledu literárních děl o válce v roce 1866. O síle tragického příběhu dvou bratrů svědčí opakované vydávání této knihy jak v originále, tak v překladu.

Vzhledem k velmi ranému roku vydání se dá usuzovat, že román inspiroval vznik Kramolišovy povídky, stejně jako lidové pověsti. Lze však spekulovat o tom, že impuls ke vzniku pověsti mohl přijít odjinud: na okraji České Skalice směrem na Třebešov je nedaleko domu čp. 108 pomník vojákům padlým u České Skalice, kteří byli nedaleko odtud pochováni. Mezi nimi je údajně i pruský setník Hermann, kterého nešťastnou náhodou zastřelil jeho bratr, také setník, avšak v rakouské armádě. Po válce se prý nešťastný rakouský důstojník na hrobě zastřelil a byl pochován na dnes už zrušeném hřbitově u kostela v Malé Skalici.

4.3 Josef Červený

4.3.1 Jenerál: Črta ze života českého sedláka

Povídka vypráví o životě Jana Voborníka z Lhoty u Nahořan. Dozvídáme se o jeho dětství, mládí, ale i jeho touhách a přáních. Z povídky víme, že byl nemocný, ale vyléčil se, následně se z něho stal pytlák a vrchnost na něho uspořádala „hon“. Avšak *dík svým pytláckým zkušenostem a svým čerstvým běhům unikal náš Honzík z každé na něj nastražené léče, a dali proto páni direktori na zámcích nový rozkaz, aby byl ten pytlák, bude-li někde na poli, neb kdekoli jinde viděn, ihned zastřelen.*¹³⁰ Nakonec s pytláčením sám skončil a zvěř lovil jen v rámci honů pořádaných myslivci. Po čase si pořídil hospodu, ve které se scházeli sousedé a nad korbely piva diskutovali o nejnovějších politických událostech, mezi něž aktuálně patřilo pruské nebezpečí.

Těsně před bitvou na Brance se každý z návštěvníků z hospody cítil být povolán k tomu, aby vymyslel tu nejlepší taktiku. (*U něho v hospodě dělali sedláci plány, jak by se mělo jít, z které strany, jako nějací skuteční jenerálové.*¹³¹) Když došlo k prvním střetům s Prusy, v nichž rakouská armáda neuspěla, rozhodli se sedláci, že se sami postaví proti Prusům, aby chránili svou zemi, a připojili se k myslivcům bojujícím na Brance. V jejich čele šel Voborník, který si na bojišti vzal kabát po mrtvém důstojníkovi, myslivecký klobouk a pušku. Byl hnán touhou pomstít svého přítele, který byl zasažen granátem. Postupně se však k němu přidalo několik desítek mužů z jeho vesnice, jejichž motivace

¹³⁰ ČERVENÝ, Josef. *Jenerál: črta ze života českého sedláka*. Nové Město n. Metují: J. Voborník, 1925, s. 7.

¹³¹ Tamtéž, s. 12.

už byla jiná. Chtěli se pomstít pruskému vojsku za to, že jim ničí úrodu a berou si to, co jim nepatří.

Aby místní obyvatelé zabránili pruským vojákům v rabování, začnou svůj odpor vést systematicky. V každé vesnici v okolí náhodského bojiště jsou lidé, kteří k rebelům patří a jsou mezi sebou ve spojení. Voborník navíc rozmístil po okolí vyzvědače, aby měl přehled o pohybech Prusů. Vyzvědačkou učinil i svou vlastní matku. *Tato, jako by šla za účelem rozprodeje vajec do České Skalice, vyzvěděla množství vojska a posice Prusů a tak přinesla svému synu mnohé velmi cenné zprávy.*¹³²

Sedláci pod Voborníkovým vedením začali narušovat pruské dodávky potravin a dostávali se do malých střetnutí s jejich hlídkami. Když se vedení pruské armády dozvědělo, kdo za těmito akcemi stojí, rozhodlo se jednat: *Pruský generální štáb dozvěděl se, že on to je, který provádí ty časté přepady hlídek a proviantu, vypsalo na tohoto sedláka ze Lhoty cenu 5000 zl. tomu, kdo jej živého, neb mrtvého Prusům vydá.*¹³³ Od té doby musel Voborník dávat velký pozor, nejen před Prusy, ale také před Čechy, které by zlákala odměna za jeho dopadení.

Po válce se Voborník dostal na vojnu, protože bylo potřeba doplnit řady po mužích, kteří padli v bojích. Pobyl tam však jen šest týdnů, pak byl propuštěn domů na výjimku pro rolníky, kteří samostatně hospodaří. Brzy ale způsob obživy změnil, a protože byl neklidné povahy, změnil ho v životě ještě několikrát.

4.3.1.1 Charakteristika postav a postoj postav k válce

Jan Voborník je zajímavou postavou povídky. Když byl malým chlapcem, vymýšlel kdejaké lumpárny, které se ne vždy líbily obyvatelům vesnice. V dětství mu byla diagnostikována srdeční vada, proto musel změnit své chování. Už nemohl chodit tak často s chlapci ven a musel na sebe dávat pozor. Rozhodl se, že si vydělá nějaké peníze, po kterých tak moc toužil. Nejprve soukal přízi, ale výdělky nebyly tak vysoké, jak si představoval, proto začal hrát karty, které mu přinesly velké zisky. *Tímto způsobem získal v dosti krátké době 36 zlatých, peněz na dobu tehdejší dosti značný a použil jej k tomu, že zaplatil si řádné ošetřování v nemocnici v Novém Městě nad Metují, kde po dobu čtyř měsíců byl léčen a také úplně vyléčen.*¹³⁴

¹³² Tamtéž, s. 16.

¹³³ Tamtéž, s. 18.

¹³⁴ Tamtéž, s. 5.

Je to velmi cílevědomý muž, který si jde za svými sny a touhami. Byl to dobrý a citlivý člověk. Za svůj život se věnoval mnoha profesím, byl generálem, vojákem, šenkýřem, hudebníkem, podnikatelem staveb, zedníkem i mlynářem.

Během prusko-rakouské války vedl odboj proti Prusům a nejednou se dostal do potíží, ale vždy se mu podařilo z nich dostat. Násilí se mu nezamlouvalo, že musí bojovat, ho netěšilo, ale věděl, že to je jediná cesta, jak ochránit své blízké před Prusy a zabránit těmto nepřátelům, aby ničili zemi, kterou měl rád. Bojoval za to, co mu bylo drahé a za co se vyplatí položit v krajní situaci i vlastní život. Válka nezměnila jeho povahu, byl stále dobrý a spravedlivý, jako tomu bylo předtím.

4.3.1.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

Jan Voborník se účastnil jednoho z prvních střetnutí na Náchodsku. Zde viděl, jak byl jeho přítel zasažen střepinou. *Za prudké střelby pruských děl a jehlovek dostal se až do první linie, kdež postřehl svého kamaráda Žďárka, an klesá raněn byv střepinou granátu.*¹³⁵

Následující citace nám dokládá, kdy a za jakých okolností se Voborník rozhodl k dalším aktivitám proti Prusům. *Po porážce rakouského vojska na Bránce a Vysokově pravil ku svému pobočníku Hrnčířovi: „Víš, Josefe, takhle to dál nejde, musíme rázně zasáhnouti do boje.“*¹³⁶

V textu prózy najdeme nejen pasáže líčící boje a drobná střetnutí povstalců s Prusy doprovázejícími transporty potravin, vypravěč provádí také sondy do každodenního života venkovanů, a nelze opomenout popisy krajiny jako němého svědka událostí, k nimž tady v době války došlo:

*V rozkošném kraji kol hranic Kladských, tisíciletí neúnavně šepce něžnou ukolébavkou břehům, v nich šumí stříbropěnná Metuj, jejíž vlnky brzy skotačivě – brzy zadumaně borům tmavým na stráních vypravují zkazky z dob minulých, kdy v místech těch tábořili rejthaři bílí, lansknechti a burkušové Fritze Pruského.*¹³⁷

¹³⁵ Tamtéž, s. 12.

¹³⁶ Tamtéž, s. 14.

¹³⁷ Tamtéž, s. 3.

4.3.1.3 Polarita reality a fikce

V povídce se dočítáme o „sedláckém povstání“, které vedl Jan Voborník. Je těžké jednoznačně říci, zda k něčemu takovému skutečně došlo, několik zdrojů však naznačuje, že ano. Asi nejdůležitější je dobový časopis *Žižka* věnovaný problematice české brannosti, v němž je povstání zmíněno. Píše se o něm i v kronice obce Velká Jesenice. O stejném selském povstání píše i regionální autor Václav Řezníček v románu *Poslední selské pozdvižení. Kus historie dvou selských vesnic. Jako román z roku 1866* (1897) a také F. J. Andrlík v próze *Generál Voborník. Romanticky odvážná příhoda z roku 1866*¹³⁸. O Voborníkovi jako vůdci selského povstání se zpívá také v jedné z vojenských písní vztahujících se k válce roku 1866. Jmenuje se *Píseň o té pruské válce roku 1866* a psali jsme o ní výše v oddíle věnovaném básním a písním.

Zmíněná datace bitev u Náchoda a u České Skalice odpovídá realitě.

4.3.1.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Povídka zpracovává motiv lidového odporu proti vetřelci, kdy prostí vesničané neváhají podílet se na obraně rodné země, kterou nepřítel plení.

4.4 Josef Hais Týnecký

Josef Hais se narodil do rodiny řezníka 2. března 1885 v Klatovech a zemřel roku 1964 v Praze. Studoval na gymnáziu v Plzni, avšak svá studia nedokončil a začal pracovat v knihkupectví. Roku 1905 se přestěhoval do Prahy, kde se živil jako novinář.

Za svůj život napsal mnoho děl. Uvádí se, že tiskem jich vydal až 179, avšak k tomuto číslu nejsou započteny drobné příspěvky v denním tisku nebo sloupky na různá témata v Národní politice. Psal historické romány, povídky, verše, divadelní hry a knihy pro děti.¹³⁹

Z tvorby pro dospělé uveďme následující: *Vězeň na Křivoklátě* (drama, 1908), *Kamenné srdce* (román, 1912), *Batalión a jiné povídky* (1930), *Arcikněz* (román, 1931), *Mezi horami a lesy* (1935), a další. Z tvorby pro děti například *Les* (prózy, 1923–1924), *Vrabec tulák* (povídky, 1926), *Komár dělá vědu* (prózy, 1929) a další.

¹³⁸ ANDRLÍK, F. J. *Romanticky odvážná příhoda z roku 1866*. In: Nové ilustrované listy, 1910, s. 44.

¹³⁹ *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. 2, H–L. Editor Vladimír FORST. Praha: Academia, 1993. s. 25–26.

4.4.1 Šestašedesátník

Povídka *Šestašedesátník*, líčící mj. osudnou bitvu u Hradce Králové, vyšla v povídkové knize *Batalión a jiné povídky* (1. vyd. 1922). Poprvé však vyšla časopisecky už v roce 1912.

Vypravěčem příběhu je dědeček Růžička, který sedává v malé karlovske hospůdce, kam se chodí bavit a rozveselovat mladí lidé. Jednoho dne, když ho osloví jakýsi mladík, se rozhodne vyprávět svůj příběh, což komentuje slovy: „*Prý píšete povídačky! Je-li tomu tak, povím vám jednu pravdivou a tak zvláštní, že jste takovou ještě nikdy neslyšel a sotva už asi uslyšíte.*“¹⁴⁰

Dědeček začíná své vyprávění 6. červnem 1866, kdy se jejich prapor přesouval z Uher k Olomouci. V průběhu cesty je vydán rozkaz, že půjdou až do Čech. Všichni tušili, co tento rozkaz znamená: „*Hoši, pozor, hlavy vzhůru, jdeme na Porážku! Prušáci si na nás nabíjejí jehlovky a my první půjdeme do ohně! My první – rozumíte? My, Češi!*“¹⁴¹

Dědeček Růžička ve vyprávění zmínil přítele Václava Adama, kterého měl velmi rád, a poručíka Schenka, jehož všichni jeho podřízení obdivovali za jeho vlastenectví a odvalu. Vojenský prapor postupoval k Vysokovu, kde proběhla srážka s pruskými vojáky. Adam v ní zahynul, ale ne po střele z jehlovky, nýbrž ranou vojína Růžičky, který tak ochránil poručíka Schenka, na kterého Adam mířil.

Po bitvě se vojáci přesunuli k České Skalici a na Chlum u Hradce Králové. Podle dědečka Růžičky byla bitva u Hradce předem prohraná: *Neobsazený Chlum měl být vydobyt z rukou Prušáků stůj co stůj, za každou cenu lidských životů – a třeba za cenu celé armády...*¹⁴² Celou třetí pruskou armádu korunního prince Bedřicha měli na pochodu zastavit čeští vojáci, což bylo nemožné. Dělostřelecvo krylo rakouské regimenty přehající před nepřítelem. Šest pruských jízdních pluků je hnalo ke Střezeticům a u Všestar Růžičku trefila pruská jehlovka do pravé ruky. Ztratil vědomí a dostal se do zámeckého pivovaru v Nedělišti, kde byl zřízen provizorní zajatecký tábor.

Raněné Rakušany pak převáželi jako zvěř až do lazaretu v Briegu, oblékali je do pruských kabátů a posílali bojovat. V Briegu se jednou objevil poručík Schenk v pruské

¹⁴⁰ H AIS TÝNECKÝ, Josef. Šestašedesátník. In.: H AIS TÝNECKÝ, Josef: *Batalión a jiné povídky*. 3. vyd. Praha: Melantrich, 1973, s. 178

¹⁴¹ Tamtéž, s. 180.

¹⁴² Tamtéž, s. 197.

uniformě. Raněný Růžička to nechápal a ptal se ho, jak je to možné. Schenkova odpověď ho překvapila: „*Řemeslo je řemeslo... V rakouské armádě jsem zabíjel Prusáky a v pruské budu zabíjet Rakušáky. Válka je švindl.*“¹⁴³ Teprve nyní pochopil, že Schenk chtěl přeběhnout už tehdy u Vysokova, a proto na něho Adam mířil. Raněný Růžička byl zmatený a nešťastný, vyčítal si, že kamaráda zabil, vybavoval si jeho tvář, vzpomínal na projevy jeho přátelství. Celý zbědovaný se dostal v září 1866 do Prahy do černínských kasáren, odkud ho v listopadu pustili s válečnou medailí.

4.4.1.1 Charakteristika postav a postoj k válce

Vojín Růžička je hlavní postavou povídky o bitvě roku 1866 a zároveň vypravěčem příběhu. Ve chvíli, kdy svůj příběh vypráví je již drobným sehnutým dědečkem, který má bílé vlasy, v obličejí tisíceré vrásky a sedává sám v malé karlovarské hospůdce. Domníváme se, že často myslí na onu osudnou bitvu.

Ve své době byl poslušným vojákem, nadřízené poslouchal a věřil jim. V bitvě se bojí o svůj život. Kamarádí s vojákem ze stejného praporu Václavem Adamem. Když zjistí, že v bitvě tento kamarád míří na poručíka Schenka, zastřelí ho. Často na Adama myslí a vyčítá si, proč tento čin udělal. O to horší pocity má, když v lazaretu zjistí, že zachráněný Schenk se stal majorem v pruské armádě a prohlásí: „*V rakouské armádě jsem zabíjel Prusáky a v pruské budu zabíjet Rakušáky. Válka je švindl.*“¹⁴⁴ Zraněný Růžička nevěří svým uším a očím, o to více myslí na Adama a zaúpí: „*On věděl, kdo jste, on slyšel, kdo dal povel k zastavení střelby před Vysokovem - A já ho zastřelil – já – já – Kriste Ježíši -*“¹⁴⁵

Václav Adam, přítel Růžičky, často vzpomíná na svou milou, která na něho čeká doma. Růžička ho popisuje takto: „*...viděl jsem jeho štíhlou, vysokou postavu, jeho modré, dobrácké oči, zářící vděčnou něhou a přichylností, jeho dětský úsměv – jeho slzy i ten strašlivý, příšerný pohled tam před Vysokovem...*“¹⁴⁶ Adam si často povídá s Růžičkou a v bitvě u Vysokova namíří na svého nadřízeného – poručíka Schenka. Tušil, že chce přeběhnout k pruské armádě. Na začátku příběhu Růžička vypráví, jak odhalili špióna. Adam prohlásil: „*Špión je tolik jako vlastizrádce a proto je nutno, aby byl*

¹⁴³ Tamtéž, s. 201.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 202–203.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 195.

zastřelen. ¹⁴⁷Adam byl věrný své armádě. Nadporučík Charvát ho dokonce pochválil: „*Je-li vlast v nebezpečí, každý věrný syn ji chrání.*“ ¹⁴⁸

Nadporučík Charvát je chladný, s ledovým srdcem, nesnáší zrádce a špióny. Adam o něm prohlásil: „*Ten člověk měl být řezníkem. Náš poručík je anděl a ten Charvát je ďábel. Co má poručík už dávno v malíčku, to nadporučík si teprve vtluká do hlavy!*“ ¹⁴⁹Byl zvyklý přikazovat, např. zakazoval vojákům při pochodu zpívat, týral je. Byl přesně tím typem člověka, o němž se říká, že „všude byl a všechno vidět dvakrát“. Růžička o něm řekl: „*Mám-li říct pravdu, Charváta neměl nikdo rád. A mám-li být spravedlivý, musím odpovědět, že Charvát si také naši lásku nezasloužil.*“ ¹⁵⁰

Poručík Schenk byl lidský, vojákům tajně půjčoval knihy, sice německé, ale válka v nich byla jmenována vražděním, jatkami hromadných porážek, vojáci byli nazýváni otroky. Když vojáci odhalili pruského vyzvědače, zastřelili ho a zakopali, nadporučík k němu v noci tajně šel, rýčem vyryl díru a zasadil do ní malý stromeček. Adam o něm prohlásil: „*Zlatý člověk...anděl! Ale, hrome, k vojančině se nehodí.*“ ¹⁵¹

V bitvě u Vysokova nařídí vojákům, aby nestříleli, nejspíš chtěl přejít k pruské armádě. V lazaretu potká zraněného Růžičku, je pruským majorem, plyně mluví česky a řekne mu, že ve válce není vždy všechno tak, jak se jeví na první pohled. Ke zraněnému Růžičkovi se hlásí jako ke starému známému a připomene mu, že protekce se hodí: „*Vezmu si tě k pluku, budeš povýšen a do smrti se budeš mít dobře.*“ ¹⁵² To svědčí o tom, že pro poručíka Schenka je opravdu válka pouhým řemeslem, dokáže vyměnit pluk i armádu. Ten, kdo byl dříve nepřítel, je pro něho přítelem, za kterého bude bojovat.

4.4.1.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

Příběh je podán velmi poutavě, je dramatický a plný překvapivých zvratů. Není nijak na závadu, že v textu je poměrně dost podrobných popisů, dlouhých souvětí a několikanásobných větných členů. Je tomu například v pasáži, kde autor líčí, jak Prusové sváží raněné: *Byl to strašlivý pohled na ty vozy, přeplněné blábolivými mrzáky, prohýbající se pod tíží osekanych těl, z jejichž hadrů čpěla krev a lidská ubohost. Ztuhlá, drolicí se sláma, slepená krvavou mazlavinou a pokrytá šedým, lepkavým prachem, se sypala*

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 183.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 179.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 180.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 184.

¹⁵² Tamtéž.

*do strašných ran zmrzačených údů, přiváděla hromadnou otravu krve a urychlovala dlouho, v pekelných mukách se plížící smrt...*¹⁵³

Zraněný Růžička přibližuje svůj zdravotní stav v době, kdy si v lazaretu léčil zraněnou ruku: *Dusné, červencové noci nás trápily horkem a rozličný dotěrný hmyz nám nedal ani na okamžik usnout klidným, posilujícím spánkem... K dovršení všech těch béd a trampot mi počala rána na pravé ruce hnisat a nebezpečný otok znepokojoval lékaře. Horečka mne soužila dnem i nocí, a když jsem se trochu vzpamatoval, slyšel jsem, jak kolem mne na otepích slámy sténají kamarádi a zápasí jako já mezi životem a smrtí.*¹⁵⁴

V popisných pasážích spočívá Haisovo umění. Všímá si i detailů, které v souvislosti s válkou nehrály žádnou roli, tak jako v následující citaci kostelík na Chlumu: *Ten bílý, záдумčivý kostelíček na Chlumu mohl by nejlépe vypravovat historii královéhradecké porážky! Ten bílý, omšelý kostelíček s šedavou, zahrocenou věží viděl kolem svých ostrílených stěn mnoho krve nevinně prolité.*¹⁵⁵

4.4.1.3 Polarita reality a fikce

Dozvídáme se o mnohých střetnutích, která se roku 1866 udála. Postupně se dočítáme o Vysokovu, České Skalici, Chlumu, Střezeticích a Nedělišti. S jistotou můžeme říci, že chronologie jednotlivých střetnutí je v díle dodržena, stejně jako detaily rozhodujícího střetnutí na Chlumu.

Co se týče poručíka Schenka, domníváme se, že se jedná o fiktivní postavu, která posloužila autorovi románu k vytvoření zápletky. V historických pramenech se nedočítáme o tom, že by nějaký rakouský poručík byl dezertér, který by se po válce přesunul na pruskou stranu. Také nám není známo, že by byli rakouští ranění vojáci oblečeni do pruských uniforem a posláni do pruské armády.

Mezi postavami je jedna, která měla svůj reálný předobraz, a to protagonista vojín Růžička. Autorovi byl vzorem jeho známý Josef Růžička, který zemřel na počátku první světové války.

¹⁵³ Tamtéž, s. 198.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 200.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 196.

4.4.1.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

V povídce zazní mnoho protiválečných apelů, což byl zřejmě hlavní důvod toho, že do textu výrazně zasáhla cenzura. Vezmeme-li v úvahu, že věty, které v textu čteme dnes, tam zůstaly i po cenzurním zásahu, je věru těžké představit si, co tam bylo před jejím zásahem. Protidynastické výpady byly zřejmě velmi ostré. Zde je aspoň jedna ukázka pro představu o charakteru Haisových výpadů:

„Ministři se nepohodnou, potentátci jsou ve špatné náladě a konflikt je světovou událostí... Někdy se to urovná smírem a někdy srovnají rozvaděné plány jenom šavle a bodáky... Kdo je silnější, ten vyhraje!“¹⁵⁶

4.5 Václav Řezníček

Václav Řezníček se narodil 9. září roku 1861 v Malé Skalici a zemřel roku 1924. Byl nejmladším synem ze čtyř dětí. Roku 1873 začal docházet na Akademické gymnázium v Praze, kde však studoval pouze jeden rok, gymnaziální studia dokončil v Hradci Králové.¹⁵⁷

Po ukončení studia se Řezníček vrátil do Prahy a tam začal docházet na schůze literárního odboru spolu se svým přítelem, spisovatelem Josefem Barákem. Ten byl pro Řezníčka inspirací a velkým vzorem. V roce 1886 se přestěhoval do Kolína, kde redigoval *Kolínské listy*.

Po návratu do Prahy se začal zabývat historií a přihlásil se ke studiu na filosofické fakultě. V osmdesátých letech se stal členem *Národních listů*, kde mu vycházely menší práce, které zpracovávaly náměty z rodného kraje. Publikoval také ve *Vesně*, *Světozoru*, *Ratiboru* a dalších.

V devadesátých letech vstoupil do katolické strany. Postupně sílil tlak a útoky na jeho osobu a on se rozhodl uchýlit se do ústraní. Od roku 1907 pracoval v knihovně Národního muzea a po čase se stal jejím ředitelem.

Mezi jeho díla patří: *Liliputání* (satirický román, 1889), *Z různých časů* (povídkový soubor, 1885), *Poslední selské pozdvížení* (román, 1897), *Dědeček* (historický román, 1913), *Naše zlatá matička* (románová kronika, 1923–1924) a další.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 202.

¹⁵⁷ *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, M–Ř. Editor Jiří OPELÍK. Praha: Academia, 2000, ISBN 80-200-0708-3. s. 1396–1398.

4.5.1 Poslední selské pozdvižení. Kus historie svou selských vesnic. Jako román z roku 1866.

Román byl poprvé vydán roku 1897. Obsahuje velmi rozsáhlé informace o celkové situaci i o průběhu některých bitev.

Hlavními postavami jsou obyvatelé vesnic Skalička a Jesenice. Tyto dvě vesnice leží kousek od sebe a navzájem se jejich obyvatelé navštěvují. Nejprve se nacházíme ve Skaličce, která je líčena jako ráj na zemi. Lidé pracovali každý den, kromě neděle, kdy chodili do kostela. Byli hodní, ochotní a přátelští. Na jaře roku 1866 se poklidný chod vesnice mění. Lidé začínají mít obavy z války, která by mohla přijít. Dozvídáme se o nebezpečné situaci mezi Rakouskem a Pruskem, pevnosti se začaly vyzbrojovat. *Rozneslo se totiž zatím již jako jistota, že mezi Rakouskem a Pruskem vypukne vojna.*¹⁵⁸ Lidé doufali, že bojiště bude na Moravě a ne na Náchodsku.

Staří muži ze Skaličky, kteří zažili válku, se scházeli na lavičce u Mojžíše, kde spekovali nad blížící se válkou. *V poradách těch pak bylo konečně počátkem června jednohlasně usneseno, že Průšáci od našich dostanou, co se jenom do nich vejde.*¹⁵⁹ Ve vesnici byla, jako přivítání jara, uspořádána „tancovačka“. Všichni se na ni těšili a na možné vypuknutí války nemysleli. Když v tom najednou někdo v sálu řekl, že jsou u nich husaři. *Nikde je neviděli rádi, třebaš to byli naši. Zejména dnes, když tak muziku rozplašili.*¹⁶⁰ Obyvatelé tušili, že se schyluje k válce, měli z Prusů strach. Husaři dostali 10. června rozkaz, že se mají přesunout k Liberci. Skaličští měli radost, že odchází. Po několika dnech se do Skalice přesunuli kyrysníci a pluk hulánů. Lábuse, staršího muže z vesnice, znepokojovalo, že zde nevidí pěchotu ani dělostřelectvo. Snažil se jednomu veliteli poradit: *„Jestli zůstane Bránka bez vojska, tak se sem Prajz nahrne jako na posvícení.“*¹⁶¹ Avšak velitel ho neposlouchal, ještě se na něho díval povýšeně. Lábus si vzpomněl na maršála Radeckého. *„Dnes být živ Radecký. To byl jenerál. Dědeček, že by ho do šnuptychle svázal, ale vždycky věděl, kam se má nepříteli zakousnouti.“*¹⁶²

Student Jeník, který přišel „z kraje“, jak se říkalo Polabí, najisto potvrdil, že se opravdu chystá válka, a že ji čekají až u Hradce Králové. Obyvatelé tomu nemohli uvěřit,

¹⁵⁸ ŘEZNÍČEK, Václav. *Poslední selské pozdvižení. Kus historie dvou českých vesnic. Jako román z roku 1866.* Praha: nákladem V. Řezníčka, 1897, s. 5.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 7.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 20.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 25.

¹⁶² Tamtéž, s. 26.

požadovali nějaký důkaz a dočkali se: *Avšak druhého dne na to, a sice 17. června, byl již uveřejněn a všeobecně ohlášen nejvyšší manifest, kterým se císař pán a král náš v okamžení nebezpečí Rakousku ze dvou stran, od Pruska a Itálie, hrozícího k veškerým svým národům obracel a nevyhnutelnost války vážným slovem naznačil.*¹⁶³ Lidé myslí na svou vlast, chtějí, aby se ubránila.

26. června se objevili první civilní uprchlíci z Policka s Boumovska a kolem sedmé večer rakouská armáda opustila Náchod, který vzápětí obsadili Prusové. Následujícího dne začali odcházet i obyvatelé Skaličky. Po cestě potkávali vojáky, kteří byli vyčerpaní, hladoví a unavení, avšak stále šli a ti čilejší volali „*Čepicemi je utlučeme*“¹⁶⁴. V Jesenici byl Benedek, který řekl tamějšímu knězi: „*Prusové mne o dva dny předešli. Ale nic se nebojte, my je dále nepustíme!*“¹⁶⁵

Prusové se na Náchodsko dostali přes Branku, kterou nikdo nehlídal, a hned v Dobeníně proběhlo první střetnutí následované bojem u kostela sv. Václava. Lidé si pomyslili: *Proč jen v čas Bránka nebyla obsazena... Prus by byl na Českou zem ani nevstoupil.*¹⁶⁶ Mnoho vojáků zde bylo pobito, raněno a zajato.

Bojovalo se v Nahořanech, Bohuslavicích, na Krčíně a v mnoha dalších vsích. Lidé opouštěli svá obydlí, jen několik jich ve vsi zůstalo. V Jesenici to byl pan farář se svými hospodyněmi a pár starých žen. *Boj u Skalice započal teprve v jedenáctou hodinu před polednem a když Prusové i se svými jehlovkami nemohli ku předu, tu jenerál Stenmetz, takořka již nad možností dalšího postupu svého do Čech zoufaje, poslal rychlíka do Červeného Kostelce, kde stál korunní princ pruský se čtyřmi pluky jízdy, již Steinmetzovi ihned ku pomoci přes Červenou Hřízu a Žernov poslal.*¹⁶⁷ Odtud se dostala pruská armáda na rakouské levé křídlo a Rakušané prchli. Ze Skalice se boj přesunul do Skaličky, kde byla vypálena řada domů. Prusové postupovali přes Jesenici, kterou drancovali a brali vše, co jim přišlo pod ruku, potom pokračovali ke Dvoru Králové. Řada lidí se proto začala vracet zpět do svých domovů. V Jesenici viděli, jak Prusové drancovali a ničili, a měli strach, jaké škody napáchali ve Skaličce. Spatřili zde vypáčené dveře, vytlučená okna, rozbitý nábytek ve světnicích, sebrali jim zásoby jídla, které si neodnesli s sebou, a zbývající věci byly vyneseny ven na dvůr.

¹⁶³ Tamtéž, s. 31.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 33.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 41.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 44.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 55.

Ve vsích zůstalo pár pruských vojáků. Obyvatelé je nejprve tolerovali, ale vadilo jim, že se s nimi musí o vše dělit. Nechtěli však vyvolávat problémy a nepokoje, a tak začali Prusům škodit, ale nenápadně, aby na škůdce nepřišli, jak dosvědčuje následující citát: *Tu a tam se stalo, že nějaká ta hlídka zmizela. Pruské hlídky na opuštěných již bojištích procházející často se více nevrátily a úplně zmizely. Pídění se po nich zůstalo marným. Avšak Jeseničtí, Bohuslavičtí a Krčínští dobře věděli, kam se poděly.*¹⁶⁸

18. července se vydalo padesát pruských pěšáků do Jesenice pro obilí a dobytek. Avšak místní jim odmítli cokoliv vydat se slovy, že nemají žádné právo po nich něco požadovat. Důstojníka to znepokojilo, nevěděl, co si má počít, protože viděl, že Jeseničtí se na ně připravili. Proto se radši vrátili do Skaličky, kde se před lidmi zabarikádovali na statku.

Jeseničtí očekávali od Prusů odvetu a chystali se k obraně. *Proto každý připravoval se na to nejhorší. Bez reptání, nářku a odmluvy. Pojem vlasti byl zde chápán v celém svém rozsahu a dosahu a pochopení to skvělejevilo se v obětavé lásce k domovu, jež byl každý ochoten brániti i proti vítěznému nepřátelskému vojsku.*¹⁶⁹

Pruský setník telegrafoval do Hronova a Náchoda, aby mu poslali další muže k potlačení povstání v Jesenici. Jeseničtí si z toho mnoho nedělali, neboť věděli, že i když bude mít pruský setník třeba 400 mužů, tak budou oni silnější, protože nebojují na rozkaz, ale z vlastního přesvědčení. Lidé si stáli za svou věcí ne proto, že by to někdo přikázal, ale jelikož bránili to, co je jejich.

Když 19. července Prusové opět zamířili na Jesenici, zalekli se síly, na jakou tam narazili, a raději se stáhli. Jeseničtí pak v odporu proti Prusům nepřestávali, rozhodli se táhnout na Náchod, aby Prusy vypudili i odtamtud. Přidávali se k nim obyvatelé dalších vesnic, pruská armáda vadila všem.

Obyvatelé Skaličky se k Jesenickým přímo přidat nemohli, neboť jejich vesnice byla přes řeku vedle cesty, která sloužila Prusům ke kontrole, aby se Skaličtí nemohli přidat k odporu v Jesenici. Avšak k Prusům měli stejný odpor jako kdekoliv jinde, možná ještě větší, protože Prusové chodili za jejich děvčaty.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 75.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 86.

5. srpna se všichni sešli na nedělní mši před kostelem, když vtom uviděli pruskou loupeživou bandu, která si veze na ukradených vozech nějaké věci. To skaličské rozzlobilo, a proto se mladí chlapi v čele s Francem Michálkem rozhodli vypráhnout z vozů koně a ujet na nich do Jesenice. Odtud pak pokračovali do dalších vsí, kde je vítali jako hrdiny. V Nahořanech se France ujal sedlák Rejchrt, který byl rád, že se do této hrdinské akce pustili. 9. srpna bylo oficiálně po vojně a Jeseničtí byli rádi, že už budou mít od Prusů konečně pokoj.

Následující jaro lidé na nesnáze zapomněli a těšili se na zábavu, která se měla konat v nově vystavěné Michálkově hospodě. Michálek doufal, že si zde zatančí se svou nevěstou, avšak Aniččin tatík svatbu zakázal. V hospodě se objevil sedlák Rejchrt s dcerou Mařenkou, kterou si nakonec Franc Michálek vzal za manželku.

Román končí těmito slovy: *Příjezd otce Rejchrt s dceruškou k první muzice na nové Michálkovské hospodě ve Skaličce byl snad posledním důsledkem pozdvižení na podhoří, a tím také naše vypravování skonává.*¹⁷⁰ Muzikou roku 1866 příběh začíná a muzikou roku 1867 končí.

4.5.1.1 Charakteristika postav a postoj k válce

Jednou z hlavních postav je švec Lábus, který se v minulosti účastnil bojů proti Maďarům. Nejprve byl rád, když roku 1866 přišli husaři, avšak postupem času svůj názor mění. Postupně ztrácí víru v rakouské vítězství nad pruskou armádou. Trochu ho mrzelo, když velitel odmítl jeho rady ohledně Branky. *„Jen mne měli poslechnout. Pěchotu a atalerii měli poslat na Bránku a to všechno dnes být nemusilo. Avšak teď padne Burkuš na Josefov a hlídá.“*¹⁷¹ Lábusovi není jedno, co se děje s jeho zemí. Vinu za situaci na Náchodsku dává veliteli, který nechtěl přijmout jeho rady.

K povstání zdejších lidí se však nepřidal, měl z Prusů strach. V době, kdy pobývali ve Skaličce, byl raději schovaný ve své světnici, kde se věnoval ševcovině. Z původně neohroženého muže, který se nebojí Prusů ani nikoho jiného, se během války stal vystrašený člověk. Před válkou by takto zřejmě nejednal, avšak válka a události, jejichž svědkem se stal, ho změnily.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 141.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 60.

Franc Michálek je polosirotek, kterému zemřel otec, když byl ještě malý. Měl tři sourozence, dva bratry a sestru. On jako nejmladší měl převzít živnost po otci, měl se stát hospodským ve Skaličce. V době války mu bylo asi osmnáct let.

Z války si nic nedělal, nechtěl uvěřit, že by rakouská armáda mohla prohrát. Svůj postoj k možnému rakouskému vítězství změnil, když se dozvěděl, že Prusové vypálili hospodu, kterou měl v budoucnu převzít. Když s ostatními utíkal ze Skaličky, litoval, že se nezúčastnil bojů na Brance. Po návratu do vsi, když viděl zničenou hospodu na vlastní oči, pocítil k Prusům nenávist a velmi mu pomohla slova kmotra Podlípého, který řekl: „*Mlčte, přátelé. Celá ves vám s radostí pomůže a všechno bude brzy zase zahojeno. ... Horší rány již lidi potkaly, proto se musíš přičinít a Bůh ti zase požehná.*“¹⁷²

Chtěl se oženit s Annou Podlipskou, o níž měl po pruském vpádu strach. Často k ní chodíval, aby se ubezpečil, že je v pořádku a že si na ni prusští vojáci nedovolují. Chtěl se přidat k odboji v Jesenici, aby se mohl postavit Prusům, kterým dával za vinu to, že se s Aničkou nejspíš nebude moci oženit. V momentě, kdy se postavil Prusům a sebral jim koně, se kterými odjel do Jesenice, prokázal svou nebojácnost, za niž ho pochválil i otec Aničky. Tehdy si Franc načas zase získal jeho přízeň. Nakonec byl ale zklamaný, protože jako potenciální ženich stejně neobstál. Podle Aniččina otce se *příliš ochotně a obětavě plete do cizích záležitostí, že na sebe zapomíná tak, že by mohl pro to jednou do veliké škody přijít.*¹⁷³

4.5.1.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

Román podává široký obraz bojů u Náchoda. Vedle bojových scén se hodně věnuje životu lidí v zázemí, kteří válkou silně trpěli. Nejprve museli poskytnout ubytování vojákům, jak se dočteme v následující ukázce: *Když však ku konci krásného, luzného měsíce května dostala představenstva v novoměstském podkrají nařízení, aby po svých obcích uchystala byty pro vojsko a připravila místo pro koně, to bylo po nadějích, že hrůzy války budou od zdejšího kraje odvráceny.*¹⁷⁴

Vesničané se radovali, když husaři dostali tento rozkaz: *Dne 10. června pak přijel sem večer do podhoří kurýr, který přinesl rozkaz, že rozložený zde husarský pluk má odtahnouti přes Jičín k Liberci, což se také dne 12. června záhy ráno stalo.*¹⁷⁵ Při čtení této

¹⁷² Tamtéž, s. 69.

¹⁷³ Tamtéž, s. 134.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 6.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 23.

ukázky si musíme položit otázku, proč byli huláni nejprve povoláni na Náchodsko a pak se museli přesunout na Liberec. Cožpak vrchní velitelé neviděli, že se k Náchodsku blíží pruské jednotky?

27. června do Skaličky dorazili rakouští vojáci z Moravy. *Vojáci se více potáceli, nežli šli. Byli unavení, umdlení a hladoví. ... Vojáci mu sdělovali, že v jednom kuse táhnou z Moravy a že již jedenáctý den skoro nespali, ale že se stále v divém kvapu ku předu ženou. Volali o kus chleba, prosili o doušek vody, již jim však podávanou důstojníci přijmouti bránili.*¹⁷⁶ Zde vidíme, jak těžký byl život na vojně, že vojáci byli plně odkázáni jen na rozkazy svých nadřízených a i přes všechny útrapy je poslouchali. Nedovedeme si ani představit, jak náročná musela být cesta, kterou vojáci podnikli. Nemohli se vyspat ani si jinak odpočinout.

Následující citace dokládá, jak se prusští vojáci chovali ve vsích, které obsadili. Chovali se tam jako na dobytém území, které je zcela jejich a kde si mohou dělat, cokoli se jim zlíbí: *Ani jedinký dům, ani jedinká chatka nezůstala od zlostí jejich ušetřena. U všech příbytků byly zavřené dveře vypáčeny, okna vymláčena, ve světnicích nábytek roztřískán, skříně rozbity, potraviny pobrány a cenné předměty ven vyneseny.*¹⁷⁷ Nic jim nebylo svaté, jen rabovali a ničili vše, co jim přišlo do cesty.

Vojákům bylo jedno, kde bojují, nezáleželo jim na tom, že lidem ničí jejich úrodu, jak je patrné z ukázky: *Obilí i sena byla pošlapána, rozválena, porvána, jsouce od vojska uplahočena a zdupána jako cesty. Na všech stranách kupily se hromady mrtvol padlých vojáků i koní.*¹⁷⁸ Lidé pak živořili, neměli dostatek potravy pro svá zvířata ani pro sebe. Všude po okolí, kde se střetnutí odehrávala, to vypadalo podobně. Stovky mrtvých těl, které obyvatelé vsí a měst museli pohřbít.

Velmi se změnil ráz krajiny a vsí. Řada rodin se po válce neměla kam vrátit, musela začít úplně od začátku. Jejich domy byly vypálené nebo zničené natolik, že musely být zbourány, pole byla pošlapána a jejich pracně obdělávaná úroda zdevastována. Mnoho rodin muselo žádat své sousedy o nocleh. *Dědiny byly k nepoznání. V každé nacházela se nějaká spáleniště a ostatní příbytky byly rozbité, okna měly vytlučená, dveře zvyražené a všecko všude bylo rozmláceno, polámáno a svévolně zničeno. Stromové bylo zpřeráženo*

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 38–39.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 55.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 65.

*a rozstříleno, cesty pokropeny byly tratolišti krve, nad nimiž pobzukovala hejna much, a vzduch začal projímati zápach hniloby, otravného puchu.*¹⁷⁹

4.5.1.3 Polarita reality a fikce

Skutečností je postup vojáků z Moravy až k Náchodu, během kterého vojáci téměř nejedli ani nespali. Šli bez odpočinku, aby zde byli dříve než Prusové, a když dorazili, byli hned nasazeni do boje. Neměli tedy ani chvilku na to, aby si vydechli, či se snad mohli trochu prospat a odpočinout si. Možnosti rekonvalescence po dlouhé a únavné cestě se jim nedostalo.

Reálná je také informace, že se náchodského střetnutí účastnil generál Steinmetz, který věděl, že okolí Náchoda je nedostatečně chráněné, a proto velmi zranitelné. On byl tím, kdo obsadil zámek v Náchodě, když ho rakouská armáda opustila. Díky tomu ho mohla pruská armáda bez jakýchkoli problémů zabrat.¹⁸⁰ Z historických postav je zmíněn ještě podmaršálek Ramming, který se také bojů zúčastnil.

Řezníček byl rodák z Malé Skalice, neboli Skaličky, jež není hlavním dějištěm románu náhodou. Jako místní patriot byl velmi dobře obeznámen se zdejšími válečnými událostmi, znal je z vyprávění přímých účastníků, a tyto znalosti v románu dokonale zúročil. Jeho popisy epizodních událostí jsou autentické, postavené na faktech. Nejinak tomu je i s povstáním proti Prusům, jež je ústředním tématem románu. Tato vzpoura, v jejímž čele stál Jan Voborník, vyrostla na tradici lidového odporu a byla kromě Řezníčkova románu zpracována ještě ve dvou povídkách. Jednou z nich byl již dříve v této práci analyzovaný *Jenerál* od Josefa Červeného, v pojednání o ní píšeme i o té druhé. Povídka J. Červeného vyšla knižně, zatímco ta druhá časopisecky a její autor F. J. Andrlík ji nazval *Generál Voborník*¹⁸¹. Povstání je zmíněno i ve vzpomínkách Aloise Beera, o nichž píšeme v kapitole *Obraz prusko-rakouské války z roku 1866 očima českých autorů*, kde autor zmiňuje zajatého „Vlastimila“, účastníka protipruského povstání.

4.5.1.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Román se měl stát oslavou neokázalého boje za svobodu. Účastníci povstání byli ochotni bránit vlast za cenu vlastních životů, přičemž slovo vlast pro ně není prázdným pojmem. O vlasti a lásce k ní často diskutovali, navíc jim ji pečlivě vštěpovali místní

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 65–66.

¹⁸⁰ *Bitva u Náchoda* [online]. Náchod [cit. 2018-01-20]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

¹⁸¹ ANDRLÍK, F. J. *Romanticky odvážná příhoda z roku 1866*. Nové ilustrované listy, 1910, s. 44.

vzdělanci, bohoslovec V. Uhlíř a několik studentů, mezi nimi na předním místě Dvořák z Jesenice, kteří se stali jakýmiś „ideovými vůdci“ povstání.

4.6 Max Leonier

Max Leonier, vlastním jménem Jan Pavlík, se narodil roku 1880 v Černilově u Hradce Králové a zemřel roku 1957 v Jaroměři. Pocházel z rodiny zemědělského dělníka. Studium gymnázia v Hradci Králové nedokončil a v letech 1895–1898 pracoval jako dělník. Mezi roky 1899–1902 působil v *Lounských lidových listech*, po roce 1902 v časopisech *Strážce osvěty*, *Archiv*, *Zvičina* a v týdeníku *Kraj královehradecký*. Ve svých prozaických dílech se opíral o realie z východních Čech a náměty pro své literární práce nalézal v historických faktech. Jeho díla kritizovala společenské poměry, vyjadřovala antimilitarismus a antiklerikalismus.¹⁸²

Jeho díla jsou například: *Šedesát šest* (román, 1905), *Umírání* (román, 1907), *Lovci* (román, 1911), *Domů* (fejetony, 1909), *Petr Bryl* (román, 1936) a další.

4.6.1 Šedesát šest

Román *Šedesát šest* byl poprvé vydán roku 1905. Je rozdělen na dvě části, z nichž první je zasazena do prostředí josefovské pevnosti, druhá se odehrává na bojištích bitvy u Náchoda. V díle je román členěn do kapitol, které vždy nesou název napovídající, co je obsahem kapitoly.

Hlavními postavami románu jsou dva vojáci: Michajl Krasewski a Jindřich Ruml, které svedla dohromady vojenská služba. Příběh začíná v červnu 1866 v hostinci za hradbami josefovské pevnosti, kam oba rádi chodili a kde právě popíjejí. Druhého dne se nadporučík Krasewski od jednoho vojáka dozví, že se blíží válka. Voják z ní ale nemá radost, na to mu nadporučík odvěti: „*Ale proto, když k válce přijde, hleďte vstoupit přece ke pluku. Já tam také budu. Je to naše povinnost, zabítet nebo dát se zabít. Ostatně co na tom, padnete-li dnes nebo později.*“¹⁸³ O blížící se válce se mluvilo i na ulicích.

Po návratu do kasáren se Krasewski dozvěděl, že bude přeložen. Bral to jako změnu, která mu nebyla úplně proti mysli. Večer se sešel s Rumlem, s kterým si povídal o ženách a později i o válce, protože chtěl znát jeho názor. Ruml mu na to odpověděl: „*Vojsko je*

¹⁸² *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 2. H–L. Editor Vladimír FORST. Praha: Academia, 2008, s. 830.

¹⁸³ LEONIER, Max. *Šedesát šest*. Turnov: Lidová Čítárna, 1905, s. 13.

špatně vyzbrojeno, a pak bude mít v nepříteli převahu číselnou. Naše ručnice jsou proti pruským jehlovkám v nevýhodě.“¹⁸⁴

14. června se vojáci dozvěděli, že se rakouská vojska musela stáhnout z Holštýnska, které získalo do své správy po prusko-rakousko-dánské válce v roce 1864, a že také situace v Itálii se vyostřila. Proto bylo jasné, že válce se již nevyhnou. Zjištěnou atmosféru v josefovské pevnosti dokládají následující věty: *15. června ráno v kancelářích velitelství od časných hodin bylo velmi živo. Tušilo se, že Josefov při vypuknutí války jako nejbližší pohraniční pevnost bude hrát úlohu velkou.*¹⁸⁵ Josefov se připravoval na válku a na případné přesuny k hranicím. Michajl se dozvídá od Rumla, že v Olomouci nejsou jednotní, že jedni chtějí střetnutí na hranicích a druzí u Olomouce. Začíná se mluvit o roli Benedeka (*Těžké postavení a hrozně odpovědné. Benedek ho zaplatí svou velikou minulostí*¹⁸⁶), z čehož jsou patrné první pochybnosti o schopnostech slavného vojevůdce. V pevnosti bylo rušno a každým dnem se tento ruch stupňoval.

Dalšího dne se během volného dopoledne vydává Krasewski s Rumlem a dalším vojákem Gregorem do hostince. Hodnotí situaci v pevnosti a dohadují se o tom, že by vojáci už měli být vyzbrojeni a že je zde málo zásob pro případ obležení pevnosti nepřitelem. Z hostince odešli chvíli po poledni a ještě ten den se Ruml dozvěděl, že také bude bojovat Prusům, což ho nadchlo.

18. června se konala přehlídka mužstva na počest Ludwiga Benedeka, který do Josefova přijel, ale klid v pevnosti nenastal. Naopak se ještě zvýšil přítomností členů hlavního štábu: *Příchodem hlavního stanu činnost stoupla, ale organizace se nelepšila. Zmatek trval dále jako předtím. Všichni věděli, kde je kořen zla, ale teď bylo pozdě k nápravě, když nepřítel stál na hranicích, a od Náchoda bylo slyšeti temné ozvěny dělové střelby.*¹⁸⁷ Bylo jasné, že ke střetnutí s Prusy dojde během pár dní.

Následně se dozvídáme o střetnutí u Vysokova, které se událo 27. června 1866. Nějaký čas tam byl přítomen i Ruml, který však měl za úkol dovážet informace o průběhu boje do pevnosti svým nadřízeným, a proto z bojiště předčasně odjel: *Za okamžik cválal Ruml po silnici k Vysokovu. Na zalesněných výšinách táhnoucích se napravo i nalevo*

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 36.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 39.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 90.

*od kostelíka Václavického, počínal život. Střelba z ručnic ozývala se hned zprava, hned zleva...*¹⁸⁸

Ještě toho dne se do Josefova dostávají vojáci, kteří se účastnili celého střetnutí u Náchoda. Od jednoho z nich se Ruml dozvěděl, že rakouské vojsko bylo poraženo. Na to Ruml namítl: „*Ale vždyť jsem byl do půl jedné na bojišti. Do té doby nepřítel v zoufalém útěku.*“¹⁸⁹ Bojiště opustil příliš brzy, po jeho odjezdu už ustupovala pouze rakouská vojska.

Ruml měl strach o své přátele, proto se vydal k jejich pluku, aby zjistil, zda jsou živí a zdraví. Musel se však vrátit ke své práci a s kamarády se sešel až večer.

Následujícího dne byl naplánován protiútok. *Přípravy k bitvě děly se za horečného vznícení. Štafety křížovaly mezi pluky, štábní důstojníci roznášeli rozkazy. Ještě nepočalo v boji a již vzrůstala kolise. Pluky znovu přesunovány. Jedni povoláni zpět, druzí na jejich místo... Hrozná, napjatá, kritická chvíle.*¹⁹⁰ Během dopoledne došlo k malým střetnutím, například ve Zličí, kde útoku na rakouské straně velel Arbézi. Na velitelích bylo vidět, že se radují z každého dílčího úspěchu. „*Půjde-li to tak dále, zničíme Steinmetze sami.*“¹⁹¹ Příliš nepředpokládali, že by pruské straně mohly přijít posily.

Když to vypadalo, že pruské vojsko by snad mohlo být poraženo, začal jeho vrchní velitel vymýšlet další překvapení pro rakouské vojáky. Situace na bojišti se proměňovala každou minutou. Ruml, který byl opět vyslán pro informace z bojiště, byl ze situace na bojišti v šoku. Všude byli mrtví a ranění. *Viděl raněné topiti se ve vlastní krvi a volající o vodu. Tu a tam ležel trup bez nohou, jinde chyběla hlava nebo ruka.*¹⁹² Později se dostal na náměstí, kde ho strhla tlupa prchajících vojáků. Zde naposledy viděl svého kamaráda Krasewskiho s prostřelenou nohou.

Román nekončí dobře. Z Krasewskiho pluku zbylo jen pár mužů. Na konci Ruml vzpomíná na své kamarády a jejich blízké. *A před očima vynořilo se mu několik postav. Gregor s rozbitou hlavou a jeho Olga! Měl takové iluse. Krasewski s prostřelenou nohou*

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 110.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 125.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 144.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 146.

¹⁹² Tamtéž, s. 150.

*a hostinská a Wilhelmová. A Wilhelm, i ten je mrtev. Ted' oni, zítra, pozítří přijde na řadu on a Anna.*¹⁹³

4.6.1.1 Charakteristika postav a postoj postav k válce

Michajl Krasewski byl vysoký urostlý mladý muž bledé tváře. V armádě měl hodnost nadporučíka. Měl strýce v Petrohradě, u kterého nějaký čas pobýval. Byl tělem i duší voják, domníval se, že není lepší služba nežli ta vojenská. Válku bral jako příjemnou změnu stereotypu, který nastane při klidu zbraní. Uvědomil si, že pokud ve válce padne, nebude nikdo, kdo by jeho smrt oplakal, a začal litovat, že si nenašel ženu, která by ho milovala. Ženy měl rád, a přestože sám neměl žádný trvalý vztah, vyhledával jejich společnost. Když se dozvěděl, že hostinská čeká jeho dítě, zaskočilo ho to. Myslel na to dítě jako na něco tajemného a jediného, čeho se obával, bylo to, aby jeho potomek nepil tak moc jako on i jeho otec a děd.

Přestože byl rozený voják, jak bylo řečeno, postupně, jak přicházel do styku s negativními dopady vojenského životního stylu, se jeho názory měnily. Jeho postupnou proměnu dokládají následující dva úryvky z textu. První ještě zachycuje jeho přístup vojáka: *Před Solferinem chvěl se jak osikový list, dokud nezavřeštěla trubka k všeobecnému útoku, rozčilil se úzkostí nad prvním mrtvým, ale jakmile obsypán byl mrtvolami, postříkán krví, zmizela bázeň.*¹⁹⁴

Ve druhé se setkáváme s jiným Krasewskim. Dříve klidný, vyrovnaný, připravený na smrt, byl najednou při pomyslení na smrt zamračený, až ho mrazilo na zádech. *Měl také strach – ne proto, že by se bál smrti, ale lekal se vleklé nemoci, mrzáctví.*¹⁹⁵

Jindřich Ruml měl modré oči, černý knír a patřil k pluku generála Gaizslera. Jeho zálibou bylo pití a kouření. Příliš nevěřil ve vítězství rakouského vojska. Pracoval na velitelství, zřejmě tam překresloval a doplňoval mapy, s jejichž pomocí pak důstojníci volili strategii boje a sledovali jeho průběh. Když je válka na spadnutí, rozhodne se přidat k vojákům, kteří budou bránit svou vlast. *„Umíral bych nudou v tomhle hnízdě, kde bezvýznamně bude civět několik tisíc zbraně schopných lidí, kdežto jinde bude se jich*

¹⁹³ Tamtéž, s. 156.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 78.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 134.

*nedostávat.*¹⁹⁶ Účast v boji bere jako výsadu, a ne jako povinnost. Chce pomoci svému národu a své vlasti v boji a nechce sedět v pevnosti a jen se dívat, jak jiní muži bojují.

Byl nadšený, když si ho vybrali a přidělili ho k hlavnímu štábu, kde v rámci svých povinností měl možnost dostat se do bojových akcí, i když nikoliv jako aktivní bojovník. Jeho úvahy na toto téma dokládají, podobně jako u přítele Krasewskiho, vojáckého ducha: *„Pravda, těším se však z jiného. Budu tam, kde se rozvíří neustálý život, v srdci armády, budu žít pod dojmem rozčilení, strachu, radosti.*“¹⁹⁷

Když se setkal s davem prchajících vojáků, chtěl, aby se vrátili zpět do boje. Vůbec ho neposlouchali, vysmívali se mu, dokonce ho i srazili, když se snažili co nejrychleji zmizet z místa, kde došlo k neřešitelné situaci. Na prchající vojáky takto reagoval zřejmě proto, že se nedostal přímo do střetnutí, nikdo na něho nemířil puškou a nikoho neviděl umírat.

Jeho pohled na válku se mění, když kolem sebe vidí muže a své přátele, kteří na bojišti padli. Uvědomil si, že ve válce není čas na sny a představy, ale pouze na boj a na záchranu vlastního života. *Ale co tohle vše je proti velkým účelům války? Svaté účely posvěcují i takovou oběť, jako je život člověka.*¹⁹⁸

4.6.1.2 Zobrazení válečného dění a popis bojiště

Vše se dalo do pohybu, když do Josefova přišly první depeše, které *oznamovaly, že 12. června místovládce podmaršálek Gablenz Holštýnsko opustil. A ještě poplašné zprávy neutuchaly, když došla nová depeše, nade všechnu pochybnost určitá: Brigáda Kaivokova ustoupila z Antoly a vyslanci pruský i rakouský vzdali se úřadu.*¹⁹⁹ Zde jsou patrné prvopočátky války. Jedná se o první přímý kontakt s blížící se válkou.

18. června dostává Benedek, dlící v pevnosti Josefov, informace, z nichž je patrné, že pruská armáda se blíží a Rakušanům se nedaří je zastavit, či alespoň pozdržet: *„Náhod je neudržitelný, nepřijde-li okamžitá pomoc. Jízda i pěší pluk donuceny couvnouti od hranic zpět, střelba pruských děl ohrožuje všechny posice. Je v nebezpečí i průsmyk, že bude*

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 79.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 156.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 34.

dobyť jedním útokem a pak se provalí celý pruský voj na otevřené pole, kde už se nedá zastavit. ²⁰⁰

Ruml, který předčasně odjel z bojiště na Brance, dostává až večer toho dne zprávu o průběhu bitvy od jejího účastníka. Rakušané byli poraženi a museli co nejrychleji opustit své pozice, aby se alespoň část z nich zachránila. Avšak většina příslušníků pluku, který se střetnutí účastnil, přišla o život. Vojáci, kteří „masakr“ přežili, vzpomínají na střet jako na jatka, během nichž na ně Prusové stříleli z více stran, často jen na vzdálenost asi 100 metrů. Nemohli se bránit, museli jen utíkat doslova přes mrtvolky, kterých bylo všude plno. Takto komentoval úprk rakouských jednotek od kostela ve Václavicích jeden z mála přeživších: *Jaktěživ neviděl jsem takové couvání. Jako stádo, jako spráskaní psi jsme upalovali s kopce.* ²⁰¹

Při líčení průběhu bitvy, který autor podává téměř reportážním způsobem, se čtenář dostává na různé úseky bojů. Například na bojišti u Studenice se rakouská armáda dostala do pasti, kterou na ně nastražily pruské šiky. Vojáci si ani neuvědomovali, že by se něco takového mohlo stát. Jen pronásledovali Prusy, což mělo fatální následky: *Rakouské prapory vlály na výšinách u Studenice, pluky postupovaly šíleným kvapem ku předu s nasazenými bodáky. Nepřítel couval, udržuje stejnou vzdálenost. U dubencova dvora pruská jízda dorážela na pravé křídlo. Tak již bylo peklo. Všechno zdálo se býti v ohni. Třeskot šavlí dozníval až sem.* ²⁰²

Situace se proměňovala během několika minut, marný boj příslušníků Rosenzweigovy brigády sledujeme u dvorce nedaleko českoskalické bažantnice. Tam se ještě před půl hodinou cítili vojáci v bezpečí, nezdálo se, že by jim něco hrozilo. Ale náhle bylo všechno jinak: *Pruské řady tlačily se již od bažantnice ke Skalici. Rosenzweigova brigáda, probraná strašlivou střelbou, bránila se zoufale pode dvorem. Tamboři neúnavně tloukli do bubnů, polnice vřeštěly o pomoc.* ²⁰³

Autorovy záběry se nevyhýbají ani samotnému veliteli rakouského vojska v bitvě u Náchoda, podmaršálku Rammingovi. Z úryvku je patrné, že se situace nevyvíjela tak, jak si ji představoval, a byl proto nucen okamžitě reagovat na každou změnu: *Za čtvrt hodiny*

²⁰⁰ Tamtéž, s. 94.

²⁰¹ Tamtéž, s. 125.

²⁰² Tamtéž, s. 146.

²⁰³ Tamtéž, s. 149.

*Ramming se vrátil. Byl bledý, obličej se mu nápadně zúžil. Hned na to posláno asi deset důstojníků na různé strany.*²⁰⁴

O šíři autorova pohledu svědčí i jeho snaha ukázat krajinu, v níž k bojům došlo. Následující malebný obraz předválečné přírody působí téměř idylicky: *Alej k Plesím zelenala se jako vrbový prut a ztrácela se v borovém lese. Obilí kvetlo, vyprašovalo se, vlčí mák dělal v jetelích krvavé brázdy, ohnice vypínala k nebi své zlatožluté hlavy, a do té scenerie drásající koncerty cvrčků, diskanty skřivánek a bzukot včel. Příroda hýřila životem, barvami, melodiemi – cítili to v nitru, v duši, v srdci.*²⁰⁵

O to kontrastněji působí krajina zasažená válkou: *Ranění ploužili se po zemi a křičeli jako beze smyslu. Před chvílí zuřil tu ještě boj, teď ještě vytlačili kamarádi nepřítele o něco výše. Viděl raněné topiti se ve vlastní krvi a volající o vodu. Tu a tam ležel trup bez nohou, jinde chyběla hlava nebo ruka. Čáky, bodáky, tornistry válely se v krvi.*²⁰⁶

4.6.1.3 Polarita reality a fikce

V románu se opět setkáváme s pruským generálem Steinmetzem, který bez větších problémů dopomohl pruskému vojsku k obsazení náchodského zámku. Generál se skutečně zúčastnil bojů u Vysokova, kde velel pruským jednotkám.

Jsou zde zmíněni i rakouští velitelé. První z nich byl podmaršálek Ramming, další generálmajor Rosenzweig, který velel pěším plukům číslo 4 a 55 a praporu polních myslivců číslo 17. S generálmajorem se poprvé setkáváme s jeho pomocnými sbory při obléhání Václavic. Bylo tomu tak i ve skutečnosti. Díky němu se podařilo odvrátit dílčí útok Prusů a zahnat je k Náchodu.²⁰⁷

Už několikrát jsme zmínili Leonierovu dobrou přípravu na napsání této knihy. Odráží se to ve znalosti dobových reálií, v dobrém obeznámení s terénem, ale třeba i ve skutečně úctyhodné orientaci uvnitř josefovské pevnosti. Autor se v ní dokázal bezpečně pohybovat, jako kdyby tam dlouho pobýval, znal jména mnohých z josefovských důstojníků, a ta jména byla reálná. A nejen to, podařilo se mu téměř dokonale přiblížit život pevnostních důstojníků se vším jeho stereotypem, který mnohé z nich nenaplnoval

²⁰⁴ Tamtéž, s. 145.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 64.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 150.

²⁰⁷ *Bitva u Náchoda* [online]. Náchod [cit. 2018-01-20]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

a traumatizoval je. První část románu, jež je do Josefova zasazena, představuje poměrně bezútěšné čtení.

O dobré Leonierově znalosti vojenské historie svědčí i drobný detail, popis uniformy pěšáků v pevnosti. *Vojáci v bílých blůzách a modrých spodcích od budoucího pluku Krasewskiho jim salutovali.*²⁰⁸ Ti totiž nosili bílé kabáty a modré kalhoty. S jistotou můžeme říci, že pěchota řadová měla bílé kabáty a muži z pohraniční pěchoty měli kabáty hnědé. Veškerá pěchota rakouské armády měla světlemodré kalhoty. Nebyly čistě modré barvy, na švu měly bílou linku.²⁰⁹ Rakouská pěchota a myslivci měli šedé pláště, které je v noci chránily před zimou a ve dne zakrývaly bílé uniformy před nepřítelem. V armádě byli také dragouni, kteří měli zelené stejnokroje.

4.6.1.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Hlavní myšlenka díla je explicitně vyjádřena až na konci románu: válka ničí veškeré naše iluze. Nicméně už v průběhu románu si uvědomujeme zásadní pocit, a to je marnost. Marné jsou snahy josefovských důstojníků vymanit se z jednotvárného života uvnitř pevnosti a najít nějaký pevný bod ve svém životě, marný je vlastenecký zápal, protože ve válečném střetnutí je okamžitě zatlačen do pozadí „přízemními“ lidskými potřebami najíst se, odpočinout si, přežít. A zcela marná je snaha rakouské generality udržet neudržitelné v boji s pruským militarismem o prvenství v Německém spolku.

4.6.2 Umírání

Román s názvem *Umírání* je druhá samostatná část trilogie „*Šedesát šest*“²¹⁰, jedná se o pokračování románu *Šedesát šest*. Trilogie mapuje osudy vojáků rakouské armády.

Hlavní postavou románu je voják Paul, který byl svědkem celé náchodské bitvy. Příběh začíná u Dobrušky 26. června, kam dorazili vojáci Hertwekovy brigády. VI. brigáda měla dorazit 26. června ke Kuksu, ale dostala se jen k Opočnu. Řada vojáků byla vyhladovělá a k smrti unavená. Těšili se, až si rozdělí chléb a uvaří maso, které už pár dní neměli.

Ke zlepšení nálady jim nepomohlo ani počasí, protože začalo pršet a museli postupovat po bahnitých cestách. V noci přijel posel z hlavního stanu, aby předal zprávu

²⁰⁸ LEONIER, Max. *Šedesát šest...*, s. 64.

²⁰⁹ Památník bitvy 1866 na Chlumu. *1866: Armády – uniformy* [online]. [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.chlum1866.cz/armady-uniformy-0>

²¹⁰ LEONIER, Max. *Umírání: epizoda války rakousko-pruské*. Kolín: Lidová čítárna, 1907, s. 1.

o dalším postupu tohoto sboru. *Z hlavního stanu došel rozkaz ihned vytrhnouti a dáti se bez odkladu směrem přes Spy, Nové Město a Vrchoviny. Rozkaz je určitý a nesmí se nějak měniti.*²¹¹ Vojáci byli chvíli po půlnoci probuzeni a museli se připravit na další pochod. V pět hodin byli připraveni k odchodu z Dobrušky, zdrželi se ale v Křovicích, protože tamní ubytovaná posádka nebyla ještě na odchod připravená. Až kolem ranních hodin se dostali k Vrchovinám, kde čekali na další příkazy. Rammingův rozkaz zněl: *„Přímý úrok proti nepříteli, zahnížděnému kol Vysokova, Václavic a na celém hřebenu ‚Bránky‘.*“²¹² Hertwerk se svou brigádou postupoval od Šonova, kde se dostali do přímé palby pruských jednotek. Bylo ohroženo i levé křídlo. Velitel stále své vojáky podporoval, aby se jim podařilo dostat až nahoru i přesto, že byli pod přímou palbou Prusů. Až na vrchol kopce se jich však dostalo jen pár, většina vojáků padla cestou. Paul byl raněn a zůstal ležet na bitevním poli, kde čekal, až tudy bude procházet doktor.

Ramming dostal nový příkaz, který však kopíroval ten předchozí. Měli postupovat stejně jako při předchozím útoku. On s tím nesouhlasil, ale musil plnit rozkazy, které mu byly udíleny jeho nadřízeným, polním zbrojmistrem Benedekem, který však nebyl rozdíl od Ramminga přesně zpraven o situaci na bojišti. Nepřítel měl lepší pozice, byl krytý a pátil jednu ránu za druhou, chtít po vojácích, aby se dostali nahoru na Vysokov, znamenalo odsoudit je předem k smrti. Rakouským myslivcům se sice podařilo obsadit václavický kostelík, odkud své spolubojovníky kryli, ale za chvíli byli přemoženi pruskými vojáky a postříleni.

Během palby byl raněn Paulův nadřízený. Přestože ho neměl rád, byl ochoten mu pomoci, když ho našel na bojišti raněného. Nejprve se chtěl otočit a utéct se svým plukem, ale rozmyslel si to. *Je to také člověk, pomyslel si, a ačkoli tvrdý představený, zde přece voják.*²¹³ Nakonec u něho zůstal a dál bojoval, zasáhla ho střepina granátu do nohy a on upadl do bezvědomí.

Když se probral po zranění do nohy, viděl, že je jeho nadřízený stále naživu. Ten však nechtěl více žít jako mrzák (měl od granátu zničené obě nohy), proto požádal Pavla, aby mu vrazil bodák do srdce. To se Pavlovi přičilo, doufal, že by mu mohli v nemocnici pomoci, ale velitel trval na svém. Pavel z toho byl zničený. *Jeho oči zvlhly a krůpěje slzí*

²¹¹ Tamtéž, s. 17.

²¹² Tamtéž, s. 27.

²¹³ Tamtéž, s. 33.

*padaly mu na zkrvavené ruce. Pro lítost nemohl se podívat na mrtvolu svého setníka.*²¹⁴ I přesto, že konal tak, jak mu bylo rozkázáno, nebyl si jistý, zda jednal správně. Na druhou stranu uznával, že to bylo setníkově přání. Sám se z bojiště dostat nemohl kvůli prostřelené noze, musel proto počkat, až ho zde někdo najde a pomůže mu.

Rakouské vojsko bylo poraženo. Mnoho vojáků padlo, ti kteří přežili, si traumatický zážitek nesli v sobě až do konce života. Paul čekal několik hodin, než pro něho někdo přijde. V dálce slyšel palbu děl a pušek, nakonec upadl do bezvědomí. Probudil se až na cestě do lazaretu, kde ho čekal další otřesný zážitek – pohled na nepředstavitelné množství raněných a mrtvých, z nichž řada nepřežila převoz z bitevního pole anebo operaci. Byli tam vojáci bez rukou a nohou, vystrašení, děsící se stále nových a nových ran ozývajících se z bojiště. Při představě nejbližší budoucnosti, která nastane, až budou nuceni lazaret opustit, si zoufali.

Ani k Paulovi nebyl osud milosrdný. V nemocnici mu ránu na stehně vyčistili a ošetřili, ale nepomohlo to, a noha mu musela být amputována. V tu chvíli ho nejvíce trápila otázka, zda si ho jeho milá vezme, zda se jí bude líbit i takto poznamenaný. Nakonec byl ale rád, když cítil, že umírá, nechtěl ji vidět vdávat se za někoho jiného. Svou smrt bral jako vysvobození. Paradoxně zemřel večer toho dne, kdy ustaly boje.

4.6.2.1 Charakteristika postav a postoj postav k válce

Pavel Holec, pro svoji uzavřenou povahu přezdívaný smutný Paul, měl černé oči a vlasy. Byl příslušníkem Sofylikovy setniny v Hertwekově brigádě, ale vojenská služba ho nenaplňovala, protože toužil po rodinném životě se svou milou. Na vojně příliš nevynikal, rozkazy plnil s nechutí, a i když se snažil, vždy se něco pokazilo. Na válku pohlížel jako na něco špatného, nechtěl bojovat, a zbytečně tak nasazovat svůj život. *Život v něm chladl při myšlence, že i on stojí na prahu nějaké strašlivé události, která nelítostně smete tolik životů z povrchu země, že i on, tak mlád, bude v nejbližších hodinách dýchat z onoho omamného plamene smrti.*²¹⁵

Byl to v jádru dobrý člověk, což osvědčil ve chvíli, kdy měl splnit poslední přání svého setníka, jakkoliv s ním nesouhlasil. V tu chvíli nemyslel jen na sebe a možná zranění, i když byl později střelen pruskou kulí do stehna.

²¹⁴ Tamtéž, s. 50.

²¹⁵ Tamtéž, s. 10.

4.6.2.2 Zobrazení válečných událostí, včetně krajiny

Už když jsme psali o Leonierově románu *Šedesát šest*, zmiňovali jsme autorovu dobrou znalost dobových reálií, což je patrné i v tomto románu. Proto lze v jejím textu nalézt množství pasáží přibližujících bitvu u Náchoda z různých úhlů pohledu, i když zde tím autor sledoval jiný cíl, než tomu bylo u předchozího románu. Jaký cíl to byl, ozřejmíme v závěru tohoto oddílu.

Vypravěč přibližuje jednotlivé fáze boje a dává čtenáři možnost, aby si z jednotlivých střípků sestavil celou mozaiku. Mnohé epizody zabírají podobné úseky jako v románu *Šedesát šest*, což se týká hned první ukázky, kde se připomíná dlouhý přesun vojáků spěchajících na místo střetu, jejich vyčerpání z pochodu bez odpočinku i z nedostatku jídla: *Rychlé nepřetržité pochody utýraly kde koho, lidi i zvířata. Konečně byly by snesitelnými i pochody, kdyby potravin bylo s dostatek. Ale zásobní sbor se stále opožďoval a vojáci byli vždy dlouho lačni, když denní pochod ukončil.*²¹⁶

Další citace jsou vyňaty z pasáží přibližujících samotnou bitvu, kde jsme svědky odhodlání a odvahy vojáků, kteří i přes nepřízeň okolností stále bojují a snaží se vyplnit rozkazy, které dostali.

*Brigáda drala se ku předu, aniž by dbala roklin a příkrých mezí. Její posláni končilo tam na hřebenu, odkud pruští běsové počali z mnoha jícnu chrliti granáty.*²¹⁷

*Z celé setniny zbylo již jen několik mužů, ostatní tvořili kol něho jakýsi násep. Ani nepozoroval, že klečí na hromadě mrtvol a raněných, byl rozčilen a hořel nenávisť proti nepříteli.*²¹⁸

Když se rakouským vojákům podařilo obsadit václavický kostelík, odkud mohli pálit na nepřítele a krýt tak své oddíly, které byly pod přímou palbou, zdálo se, že nastane aspoň krátká chvíle oddechu: *V několika minutách obsadili hřbitovní zed' a odsud pálili proti nepříteli tak vydatně, že ostatní kolony mohly se koncentrovati.*²¹⁹

Jenže úleva nepřišla, Prusů bylo příliš mnoho, a příslušníci systematicky decimované rakouské armády, ztráceli víru ve zvrát v boji a vítězství rakouských zbraní. *Oddíly decimovány ustavičnou střelbou, měnily se v malé hloučky a zápasily na útěku o svůj život.*

²¹⁶ Tamtéž, s. 15.

²¹⁷ Tamtéž, s. 28.

²¹⁸ Tamtéž, s. 32.

²¹⁹ Tamtéž, s. 40.

*Bylo marno mysliti na vítězství, na osud bitvy i armády, když krásná jízda byla rozmetena a zničena.*²²⁰

Vypravěč nešetří ani koně a připomíná jejich smutnou roli v celé tragédii. Z následující citace, ale také z mnoha jiných i v románu *Šedesát šest*, je jasně patrné, proč v souvislosti s Leonierovými válečnými prózami bývá zmiňováno autorovo ovlivnění dobových naturalismem: *Osiřelí, polodivocí koně přeháněli se po bojišti, vnikali do řas a svými ostrými kopyty dobíjeli raněné a konečně sami klesali únavou a ztrátou krve nebo zasažení zbloudilými koulemi.*²²¹

Poslední ukázka opět připomene román *Šedesát šest*, protože tam, stejně jako v románu *Umírání*, věnuje vypravěč pozornost krajině, v níž ke střetnutí došlo. V tomto románu je kontrast mezi situací před bitvou a po ní pouze naznačen: *Slunce občas proniklo skrze mračna a zazářilo mdlými paprsky na krásnou krajinu, která v několika hodinách měla býti místem krvavého dramatu.*²²²

4.6.2.3 Polarita reality a fikce

Hertwerkova brigáda byla skutečně zapojena do bojů na Brance. Zaútočili z nevýhodného postavení, což se jim stalo osudným. V románu se píše o obsazení václavického kostelíka sborem myslivců, jejich postupném povraždění a obsazení kostelíka pruskými jednotkami. Tyto události se poněkud liší od skutečnosti: myslivci opravdu kostelík obsadili, ale ubránili ho až do příchodu brigády velitele Jonáka.²²³

S Jonákovou brigádou souvisí další nesrovnalost: v románu se o ní píše jako o dalším pomocném sboru, který útočil na Brance a jeho příslušníci byli posláni na jistou smrt proti pruské převaze. Avšak nesetkáváme se s nimi jako s pomocníky myslivců, kteří drželi kostel ve Václavicích. Tyto informace musíme tedy brát s jistou rezervou.

Naopak poměrně shodně s realitou přibližuje vypravěč roli pruského velitele armádnímu sboru generála Steinmetze. Podařilo se mu obsadit nehlídané oblasti na Náchodsku, konkrétně výšinu na Brance, díky čemuž měl výhodnější postavení a jeho vojáci nakonec zvítězili.²²⁴

²²⁰ Tamtéž, s. 53–54.

²²¹ Tamtéž, s. 53.

²²² Tamtéž, s. 26.

²²³ *Bitva u Náchoda* [online]. Náchod [cit. 2018-03-21]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

²²⁴ Tamtéž.

4.6.2.4 Ideové vyznění díla z pohledu vypravěče

Román má výrazně protiválečné vyznění, ale autor v něm sledoval ještě jeden záměr, který přiblížil v předmluvě. Tam napsal, že *chtěl hlavně zachytit onen nejhroznější rys nešťastné války, kde bylo tolik nezodpovědného mrhání lidskými životy a kde neschopní důstojníci jako velitelé maskovali své nedostatky bezpříkladnými oběti mužstva.*²²⁵

²²⁵ LEONIER, Max. *Umírání ...*, s. 5.

Závěr

V diplomové práci jsme se pokusili na základě analýzy vybraných textů ukázat, jak je v povídkách a románech tematizována bitva u Náchoda. V rozporu s původními předpoklady zde nebyla analyzována díla vztahující se ke královéhradecké bitvě. Hlavním důvodem je nedostatek děl vhodných k rozboru, protože v těch, která lze do ohlasové literatury řadit, je bitvě u Hradce Králové většinou věnována jen určitá epizoda, případně se jedná o díla, v nichž se střídají postupy několika žánrů, což například platí pro román *Případ dávno mrtvých kanonýrů*, který je historickým románem a zároveň detektivkou ze současnosti.

Pro tuto práci bylo zvoleno celkem devět různých děl, která tvoří dostatečně reprezentativní výběr na to, abychom si učinili představu o podobě ohlasové literatury reagující na válku v roce 1866.

Zohledníme-li výběr postav, je třeba konstatovat jejich široký záběr. Pocházejí z různých sociálních prostředí, jsou příslušníky rozličných národností, liší se svou profesí i místem, odkud pocházejí. Nelze říci, zda mezi hlavními postavami převažují vojáci, anebo naopak civilisté. Tento výběr je do určité míry ovlivněn skutečností, že žádný z autorů analyzovaných děl nebyl přímým účastníkem bojů, i když někteří z nich se stali jejich svědky (např. A. Jirásek) nebo aspoň o událostech slyšeli z vyprávění přímých účastníků či svědků (V. Řezníček, P. Albieri). Za společný rys všech analyzovaných děl lze označit absenci klasického hlavního hrdiny, tedy takového, od něhož by se odvíjely všechny události a který by ovlivňoval veškeré dění. Často vystupují dvě či tři hlavní postavy, mezi nimiž je soulad, jsou přáteli či dobrými známými (román *Šedesát šest*, povídka *Z roku 1866*), nebo jde naopak o antagonisty (novela *Zločin*, román *Umírání* aj.).

Zobrazení válečného dění a popisy bojiště často působí velmi autenticky, i když tady hodně záleží na schopnostech jednotlivých autorů. V textech jsme svědky mnoha bojových scén, z nichž je často patrné, že tvůrci prací vycházeli z memoárů nebo kronik, které onu autenticitu zaručují. Zajímavé je sledovat efekt způsobu vyprávění na čtenářský zážitek. Již jsme konstatovali humorné prvky (povídka *Utíkejte, Prajzi jdou*), úsilí působit na city čtenáře při líčení osudů dětí nebo starých lidí (povídka *Na levém křídle*, román *Umírání*) či snahu vyvolat dojem co největší autenticity (Řezníčkovy prózy).

Vyvodíme-li závěr z pasáží, v nichž jsme se věnovali polaritě reality a fikce, můžeme konstatovat, že všichni autoři přistupovali k psaní svých děl vybaveni výtečnými znalostmi historických skutečností. Jak už to v krásné literatuře bývá, doplňovali fakta o motivy vycházející z vlastní představivosti, případně některé události upravovali tak, aby zapadaly do jejich příběhů. To se týká například Pavla Albieriho a jeho povídek *Zločin* a *Na levém křídle*, v nichž se inspiroval existencí reálných pomníků, k nimž vytvořil vlastní příběhy.

Z hlediska ideového vyznění se ve všech případech jedná o realistická díla odsuzující válku, poukazující na její nesmyslnost a ukazující, co všechno může způsobit. Z toho lze vyvodit, že jde o díla apelující na svědomí všech, kdo mohou takové události ovlivnit a varující před jakýmkoliv pokusy něco takového zopakovat.

Protože tato diplomová práce seznamuje nejen s krásnou literaturou, která byla o válce v roce 1866 napsána, ale průběžně je konfrontuje s reálnými historickými událostmi, může posloužit studentům historie, kteří mají v oblibě tuto tematiku a rádi by se o ní dozvěděli i z jiného zdroje, než jen z odborných historických materiálů. Zároveň však může být motivací k přečtení zmiňovaných děl krásné literatury.

Použitá literatura a prameny

Primární literatura

ALBIERI, Pavel. Zločin. In.: ALBIERI, Pavel. *1866: vojenské novelly ze sedmidenního tažení*. Praha: A. Reinwart, 1882, s. 61–83.

ALBIERI, Pavel. Na levém křídle. In.: ALBIERI, Pavel. *1866: vojenské novelly ze sedmidenního tažení*. Praha: A. Reinwart, 1882, s. 85–110.

ALBIERI, Pavel. „*Utíkejte, Prajzi jdou!*“: příhody „jednoho ženicha“ na útěku v roce 1866. 2., poopravené vyd. V Praze: Frant. Bačkovský, 1894. 198 s.

ARBES, Jakub. *Svatý Xaverius: Newtonův mozek*. 2. vyd. v Albatrosu. Praha: Albatros, 1989, s. 79–148.

BEER, Alois. *Památosti mého podomování*. Hradec Králové: Kruh, 1978, s. 17–40.

ČERVENÝ, Josef. *Jenerál: črta ze života českého sedláka*. Nové Město n. Metují: J. Voborník, 1925. 30 s.

ERBEN, Václav. O duchu nadporučíka Johanna Czertika. In.: ERBEN, Václav. *Šest pohádek od Václava Erbena*. Praha: Albatros, 1989, s. 141–182.

HAIS TÝNECKÝ, Josef. Šestašedesátník. In.: HAIS TÝNECKÝ, Josef: *Batalión a jiné povídky*. 3. vyd. Praha: Melantrich, 1973, s. 175–203.

HILBERT, Jaroslav. *Česká komedie: válečná epizoda z roku 1866 o jednom dějství*. Praha: Bursík a Kohout, 1909. 48 s.

HODEK, Břetislav. *Případ dávno mrtvých kanonýrů: detektivní román*. Praha: Mladá fronta, 1987.

HONZÍK, Vendelín. *Na bojišti královéhradeckém: básně*. Hradec Králové: B.E. Tolman, 1908. 31 s.

JIRÁSEK, Alois. Host. In.: *Z různých dob: povídky a obrázky*. 5. vydání. Praha: J. Otto, 1919, s. 95–108.

KRAMOLIŠ, Čeněk. Z roku 1866. In.:KRAMOLIŠ, Čeněk. *Vyzráli na pána a jiné povídky*. Velké Meziříčí, 1906. S. 175–203.

LEONIER, Max. *Šedesát šest*. Turnov: Lidová Čítárna, 1905. 156 s.

LEONIER, Max. *Umírání: epizoda války rakousko-pruské*. Kolín: Lidová čítárna, 1907. 99 s.

NEFF, Vladimír. *Sňatky z rozumu*. Praha: Československý spisovatel, 1986.

PLETKA, Václav. *Tam u Králového Hradce: veselé i smutné písničky o té válce v roce 1866*. Hradec Králové: Východočeské nakladatelství, 1966. 188 s.

ŘEZNÍČEK, Václav. *Poslední selské pozdvižní. Kus historie dvou českých vesnic. Jako román z roku 1866*. Praha: nákladem V. Řezníčka, 1897. 144 s.

Sekundární literatura

BRŮHA, Jan. Válka roku 1866 na Náchodsku v české beletrii. In.: *Stopami dějin Náchodska 2*, sborník Státního okresního archivu Náchod. Náchod 1996, s. 75–88.

FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 1985–2008.

HELLER, Servác. *Válka 1866 v Čechách, její vznik, děje a následky*. Praha: Edvard Beauforte, 1896.

HRBÁK, Josef. *Čtení o románu*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, s. 236–269.

RAVIK, Slavomír. *Tam u Králového Hradce*. Praha: Regia, 2001.

TUHÝ, Bohumír. *Armády Rakouska, Saska a Pruska ve válce 1866: Organizace, výzbroj, výstroj*. Hradec Králové, 1990.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.

URBAN, Otto. *Vzpomínka na Hradec Králové: (drama roku 1866)*, Praha: Panorama, 1986.

Internetové zdroje

Bitva u Náchoda [online]. Náchod [vid. 2018-01-22]. Dostupné z: <http://nachod.1866.cz/nachod.htm>

DOLÍNEK, Vladimír. Pušky systémů Dreyse a Lorenz ve válce 1866 - legendy a skutečnost. *Militaria* [online]. [vid. 2018-03-26]. Dostupné z: <http://www.militaria.cz/archiv/291/clanky/291-10.html>

RÁJA, Jan. *Bitva u Hradce Králové: 3. července 1866* [online]. [vid. 2017-11-21]. Dostupné z: <http://www.bellum.cz/bitva-u-hradce-kralove.html>